

חוברת אזרחות לתלמידים

לומדים אזרחות

בכ"ף

תשע"ט

ערך : שחר רגב

תוכן עניינים

4 ..... עקרון השמירה על זכויות האדם והאזרח

4 ..... זכויות האדם (הזכויות הטבעיות)

7 ..... זכויות פוליטיות – זכויות אזרח

8 ..... חובות האדם כאדם

8 ..... חובות האדם כאזרח וערכים אזרחיים

10 ..... זכויות מיעוט/ קבוצה

11 ..... גישות כלכליות חברתיות בדמוקרטיה

13 ..... עקרונות הדמוקרטיה

13 ..... עקרון שלטון העם

17 ..... עקרון הכרעת הרוב

18 ..... עקרון שלטון החוק

20 ..... עקרון הגבלת השלטון

24 ..... עקרון הפלורליזם

24 ..... עקרון הסובלנות

24 ..... עקרון ההסכמיות

25 ..... תרבות פוליטית דמוקרטית

26 ..... גלובליזציה

27 ..... זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה, השפעת מצבי חרום על המשטר הדמוקרטי

29 ..... תפיסות דמוקרטיות לגבי תפקיד המדינה ויחס לפרט ומיעוטים

31 ..... הרעיון הלאומי

32 ..... סוגי מדינות לאום

34 ..... הכרזת העצמאות

40 ..... מאפייניה היהודיים של מדינת ישראל

45 ..... היסודות החוקתיים של ישראל

49 ..... המיעוטים בישראל

53 ..... החברה הישראלית חברה רבת שסעים

56 ..... גישות שונות לאופיה של ישראל

58 ..... רשויות השלטון בישראל

58 ..... הרשות המחוקקת- הכנסת

62 ..... הרשות המבצעת- הממשלה

66 ..... הרשות השופטת – בתי המשפט

72 .....אשכול רשויות מקומיות- השלטון המקומי

83 .....התקשורת בדמוקרטיה

עקרון השמירה על זכויות האדם והאזרח

זכויות האדם (הזכויות הטבעיות)

הגדרה - תפיסה מוסרית הרואה באדם בעל זכויות יסוד. זכויות האדם הן זכויות טבעיות ובסיסיות והן **שייכות לאדם מרגע לידתו, באשר הוא אדם**. הן אינן מוענקות ע"י מדינה או שלטון כלשהו ולכן אף מדינה או שלטון לא יכולים לקחת אותן מהאדם (גם לא האדם עצמו). **השלטון חייב לאפשר אותן ולהגן עליהן**. בין זכויות הטבעיות אפשר למנות את הזכות לחיים ובטחון, קניין, חירות, שוויון, כבוד והליך משפטי הוגן.

הזכות לחיים ולביטחון

זכותו של כל אדם לחיות מבלי שיהיו מפגעים פיזיים או נפשיים שיסכנו את חייו ו/או את שלמות גופו וללא תחושה של איום בפגיעה כזו וחובת המדינה להגן על כל בני האדם החיים בה.

הזכות לשוויון

זכותו של כל אדם לקבל יחס שווה. אין להפלות אדם בשל שיוך חיצוני דת / גזע / מין / העדפה מינית/ צבע עור... הזכות לשוויון באה לידי ביטוי ע"י שוויון פוליטי, שוויון בפני החוק ושוויון הזדמנויות.

בקשר עם הזכות לשוויון מדברים על שלוש אפשרויות של "**מדיניות**" (מתי אין שוויון)

- **מדיניות של אפליה**: מתן יחס שונה לבני אדם שווים ללא סיבה מוצדקת. בשל שיוך חיצוני או מגבלה כלשהי: דת / גזע / מין / העדפה מינית / צבע עור ...
- **מדיניות של הבחנה**: מתן יחס שונה לבני אדם שונים (בצרכים או ביכולות) בשל סיבה מוצדקת. חוקים רבים בדמוקרטיה מבוססים על הבחנה.
- **מדיניות של העדפה מתקנת**: מתן יחס מועדף לקבוצה מקופחת, למשך זמן מסוים במטרה לצמצם את הפער בין הקבוצה לשאר האוכלוסייה. ישנו ויכוח ציבורי לגבי היקף השימוש במדיניות זו, מפני שהיא יוצרת אפליה כלפי פרטים אחרים.

הזכות לקניין

זכותו של כל אדם להחזיק בדבר שיש לו ערך כלכלי שהוא יצר או קיבל בדרך חוקית, מבלי שימנעו ממנו ומבלי שיפריעו לו לעשות שימוש כרצונו ברכושו, מבלי שרכושו, ייפגע או יילקח ממנו בלי הסכמתו. הקניין מחולק ל**קניין חומרי**, כלומר: כל מה שאדם יצר במהלך חייו והוא מוחשי (אפשר לגעת בו), כמו בית, טלפון, אופניים; ול**קניין רוחני**, כלומר, כל מה שאדם יצר או רכש במהלך חייו והוא לא מוחשי כמו שיר, תוכן של ספר, המצאה.

הזכות להליך הוגן

כל אדם חף מפשע עד שלא הוכחה אשמתו, ולכל אדם הנמצא בהליך משפטי (כלומר, אכיפת החוק והעמדה לדין, כמו לדוגמה: חקירה משטרתית; מעצר; משפט) יש זכות שלא יפגעו בזכויותיו מעבר לנדרש ולצורך ביצוע ההליך. ההליך צריך להתנהל לפי כללים ידועים מראש:

1. כל אדם זכאי להישפט על ידי שופטים לא משוחחים.
2. זכותו של אדם לדעת במה הוא נאשם, מראשית החקירה כדי שיוכל להגן על עצמו.
3. כל אדם זכאי לקבל ייצוג משפטי.
4. למשטרה אסור לעצור אדם יותר מ-24 שעות, אלא אם קיבלו אישור בית משפט.
5. אין לערוך חיפוש בביתו של אדם, בחפציו או בגופו, ואין לבצע האזנת סתר אלא באישור בית משפט, או אם יש חשש ממשי ומידי לעבירה.
6. אם אדם מורשע בבית משפט יש לו אפשרות לערער, גם על ההרשעה וגם על העונש.
7. אסור לשפוט אדם פעמיים על אותה עבירה.
8. אדם נענש על פי האשמה וכפי שקבוע בחוק.
9. על המשפט להיות פומבי והוגן. (למעט מקרים מיוחדים – משפט של קטין, עבירות מין, בטחון המדינה ועוד...)
10. **סובידיזיה**: אסור לפרסם דעה על עניין שנמצא בהליך משפטי כדי לא להשפיע על החלטת השופט

הזכות לכבוד

זכותו של כל אדם שלא להיות חשוף ליחס משפיל/מזלזל או מעליב.

הזכות לפרטיות

זכותו של כל אדם שחייו האישיים יישארו שלו ושלא יחדרו לתחומו הפרטי ללא רשותו. זכותו של אדם שלא יגעו בחפציו ובגופו ו/או יאספו לגביו מידע ו/או יפרסמו פרטים על אודותיו ללא הסכמתו.

הזכות לשם טוב

זכותו של כל אדם שלא יפרסמו אודותיו מידע שקרי שיש בו כדי לפגוע בשמו ובדימויו הציבורי (פרסום + מידע מכפיש + מידע שקרי) שמו הטוב של אדם הוא הנכס העיקרי שלו וזכותו של כל אדם ששמו הטוב יישמר

הזכות לחירות

זכותו של כל אדם לחיות ולפעול/ להמנע מפעולה על פי רצונו. אין לשלול את חירותו על ידי הגבלת חופש המחשבה והפעולה מן הזכות לחירות נגזרות שורה של חירויות (ביטוי, מצפון, תנועה....) זו אינה זכות מוחלטת והיא מוגבלת בהתאם לשיקולים שונים. לעיתים הגבלתה נתונה במחלוקת ציבורית:¹

חירות המחשבה והמצפון

זכותו של כל אדם לחשוב ולגבש לעצמו דעה בכל נושא ועניין. ולכל אדם זכות לפעול בהתאם למצפונו/ או לא לפעול בניגוד למצפונו.

חופש הביטוי

החופש של כל אדם לבטא כל דעה, רגש, אמונה, העדפה בכל דרך שיבחר ובאופן פומבי: אמצעי תקשורת (כתובה ואלקטרונית), אמנות לוגיה (ספרים, מחזות וכו'), הפגנות, תקשורת בין-אישית (טלפון, מכתבים, אינטרנט וכו'), צורת לבוש ועוד. השלטון לא רשאי למנוע פרסום דעה רק כי היא לא נכונה בעיניו.

חופש המידע

זכותו של כל אדם או קבוצה לדרוש מידע מרשויות השלטון לגבי התנהלותן/ להכיר מידע נגיש ממקורות שונים - בכל נושא או תחום המשפיע עליו ונוגע לו על מנת לקבל החלטות שקולות, לגבש עמדה, או להביע ביקורת על פעולות השלטון חובת הרשויות לספק את המידע.

זכות הציבור לדעת

זכותו של כל אדם לדרוש מידע ולקבל מידע בנושאים שונים ומגוונים ומקורות שונים כדי שיוכל לגבש עמדה ולהביע ביקורת על המתרחש במוסדות השלטון. מידע זה מגיע בדרך כלל מהעיתונות ומהתקשורת.

חופש העיתונאות

אחת הדרכים החשובות למימוש חופש הביטוי וחירות המידע/ זכות הציבור לדעת. עיתונות חופשית פירושה תקשורת עצמאית, שאינה תלויה בשלטון והיא חלק ממנגנוני הפיקוח הבלתי פורמליים.

---

¹ שימו לב שאומנם הזכויות נקראות חירויות, אך במבחן צורת התשאול תהיה – "איזו זכות...."

חופש ההתאגדות

זכותו של כל אדם להתארגן, להתאסף, להתכנס בקבוצה, ארגון או מפלגה, כדי לפעול למען מטרה משותפת בתחום: חברתי, כלכלי, פוליטי, דתי.

חופש המחאה

זכות של כל אדם או קבוצה להבעה פומבית לא אלימה של התנגדות או של תמיכה ברעיונות, באמצעות למשל: תהלוכה או אספה או עצרת או עצומה.

חופש דת

החופש של כל אדם להאמין בכל אמונה או להשתייך לכל קבוצה דתית ולקיים את מנהגי הדת וטקסי הפולחן שלה, באופן פרטי ובפומבי.

חופש מדת

החופש הנתון לכל אדם לבחור בדרך של אי-אמונה, מבלי שייכפו על הפרט קיום מצוות וטקסי פולחן דתיים או יחשפו אותו להטפה דתית מטעם המדינה.

חופש התנועה

החופש של כל אדם לנוע ממקום למקום. זכותו של הפרט לנוע בחופשיות בתחומי המדינה וזכותו לצאת מהמדינה לחו"ל. זכות הכניסה החופשית למדינה ניתנת לאזרחים).

חופש העיסוק

כל אדם יכול לבחור לעסוק בכל מקצוע או מקום עבודה שירצה בכפוף להכשרה מקצועית ולפעול במקום ובדרך הרצויים לו, לשם הבטחת צורכי הקיום שלו ולהגשמה עצמית. זוהי זכות שמוענקת לאזרחים ותושבים בלבד.

זכויות פוליטיות – זכויות אזרח

הגדרה - זכויות הנובעות מהיותו של האזרח חלק מהעם הריבון במדינה. זכויות אלו מקנות לאזרח השפעה על השלטון ועל דרך תפקודו. זכויות פוליטיות הן זכויות הקשורות לתחום הפוליטי, חלקן זכויות אזרח בלבד, וחלקן מבוססות על הזכויות הטבעיות של כל אדם.

מהו אזרח: אזרח הוא אדם שחי במדינה ונהנה ממעמד חוקי שממנו נובעות חובות וזכויות. (לכל מדינה יש תנאים שונים לקבלת אזרחות).

הזכות לבחור

כל אזרח מגיל מסוים (בישראל- שמונה עשרה שנה ומעלה) זכאי לבחור ולבטא בכך את עמדותיו הפוליטיות ע"י קביעת הרכב השלטון.

הזכות להיבחר

כל אזרח מגיל מסוים (בישראל עשרים ואחת שנה ומעלה), שביום הגשת רשימת המועמדים הכוללת את שמו, זכאי להיבחר.

הזכות להתארגנות פוליטית

חופש ההתארגנות מבטא את הזכות של כל אזרח להקים ארגון או להצטרף לארגון קיים ולפעול במסגרתו וזאת על מנת לקדם אידיאולוגיה ומהלכים פוליטיים.

הזכות לבקר את השלטון

זכותו של אדם לבטא את מחאתו על התנהלות השלטון ופעולותיו. זכות זו נועדה כדי לחזק את המעורבות האזרחית של האזרח ולפקח על השלטון. את השלטון ניתן לבקר באמצעות הפגנות, אמצעי תקשורת, דרכים אמנותיות ועוד. זכות זו נובעת מהזכות הטבעית של כל אדם להבעת דעה ולהפגנה.

חובות האדם כאדם

הגדרה - חובות החלות על כל אדם באשר הוא אדם.

- להכיר בזכותו של כל אחד אחר מבני החברה לממש את זכויותיו הטבעיות ולהימנע מפגיעה בהן.
- לפעול נגד פגיעה במימוש זכויותיו של כל אדם אחר- באמצעות התרעה או בדרכים אחרות
- לנהוג בסובלנות כלפי כל אדם אחר

חובות האדם כאזרח וערכים אזרחיים

הגדרה - חובות המוטלות על האדם ועל האזרח במסגרת החוק השולט במדינה. חשיבותן של חובות אלו בהבטחת המסגרת המדינית והדגשת הקשר בין האזרח ומדינתו.

- חובות הקבועות בחוק כגון: תשלום מיסים, שירות צבאי וכו..
  - חובה שהיא ערך אזרחי ולא נובעת מתוקף חוק: לקיים אזרחות טובה – להשתתף בפעילות ציבורית ולתרום לקהילה ולמדינה (דוגמות: **להצביע**, לבקר, למסור מידע, להתלונן על מי שחנה במקום נכה, להתלונן על שירות לא ראוי, להתנדב לפעילויות שונות)
- לזכור: אין קשר בין הזכויות לחובות. מימוש הזכויות אינו מותנה במילוי החובות.** אין לשלול זכויות. אפשר, במקרים מאד יוצאי דופן ובאישור בית משפט, לשלול אזרחות. כאשר פוגעים בזכות מסוימת זה צריך להיות עם סיבה מוצדקת ובמידתיות- למשל בית משפט קובע שאדם צריך להיכנס לכלא, עדיין מגיע לו את זכות ההצבעה, מותר להגביל את חופש התנועה כאשר רוצים למנוע כניסה לבסיסים צבאים סודיים.

התנגשות בין זכויות שקלול ואיזון: כאשר מתקיימת התנגשות בין זכויות או ערכים, משווים ושוקלים בין חומרת הפגיעה בזכות אחת לבין חומרת הפגיעה בזכות או בערך האחר, ומנסים למצוא את הפתרון שיאפשר מימוש מקסימלי של שתי הזכויות, תוך פגיעה מעטה ככל האפשר בכל אחת מהן.

זכויות חברתיות

הגדרה- הזכויות החברתיות הן זכויות שקשורות לשירותים חברתיים אותם מעניקה המדינה **לבני האדם** שגרים בתחומה. אלו זכויות שניתנות בדרך של מתן משאבים ושירותים. מטרתן של הזכויות החברתיות היא **להבטיח קיום רמת חיים אנושית, סבירה, וביניהן:** הזכות לחינוך, לבריאות, לביטחון סוציאלי ולרמת חיים נאותה, לדיוור ולזכויות עובדים ותנאי עבודה. זכויות חברתיות **מוענקות** על ידי המדינה – כלומר, המדינה אינה חייבת להעניק אותן. רוב המדינות המודרניות מעניקות זכויות חברתיות, בהתאם לגישה החברתית כלכלית (ליברלית או סוציאל-דמוקרטית) שנהוגה בה ולפי כמות הכסף שיש למדינה לתת (כמה עשירה המדינה).

נזכור זכויות אלו על ידי רש"י **התיבות ט"ד חת"ר**

הזכות ל**ט**יפול רפואי

הזכות של כל אדם לקבל מהמדינה ללא תשלום את השירותים הנחוצים לשמירה על בריאותו ולמניעת מחלות. אם חלה או נפצע על המדינה לאפשר לו לקבל את הטיפול הרפואי הדרוש כדי שיחזור לאיתנו. בישראל, המדינה נותנת זכות זו באופן חלקי – כל אדם חייב שיהיה לו ביטוח רפואי, אבל אפשרת תמורת תשלום להגדיל ולהרחיב את הכיסוי הביטוחי.

הזכות ל**ד**יור

זכותו של אדם לקבל קורת גג ומקום מגורים ראוי. לדוגמה- דיור ציבורי, מענקים לדיור.

הזכות ל**ח**ינוך

הזכות של כל אדם לקבל מהמדינה ללא שלום וברמה נאותה הזדמנות להשכלה, ידע ומיומנות. בישראל, ניתן חינוך חינם מגיל 3-18, המדינה מממנת באופן חלקי שכר לימוד באוניברסיטאות.

זכויות עובדים ו**ת**נאי העסקה

הזכות של כל אדם לתנאי עבודה נאותים והוגנים כמו שכר מינימום, הגבלת מספר שעות עבודה, מתן ימי חופשה. אלו זכויות שהמדינה מחייבת את המעסיקים להעניק לעובדים.

הזכות ל**ר**מת חיים נאותה

הזכות של כל אדם לחיות ברמת חיים סבירה. תפקידה של המדינה לקבוע מהו קיום בכבוד ולאפשר אותו לאזרחיה, לדאוג לכל אדם במצבי מצוקה. המדינה יכולה לתת קצבאות, מענקים, כמו לדוגמה, קצבאות ילדים, קצבאות גמלאים, סבסוד מוצרי מזון.

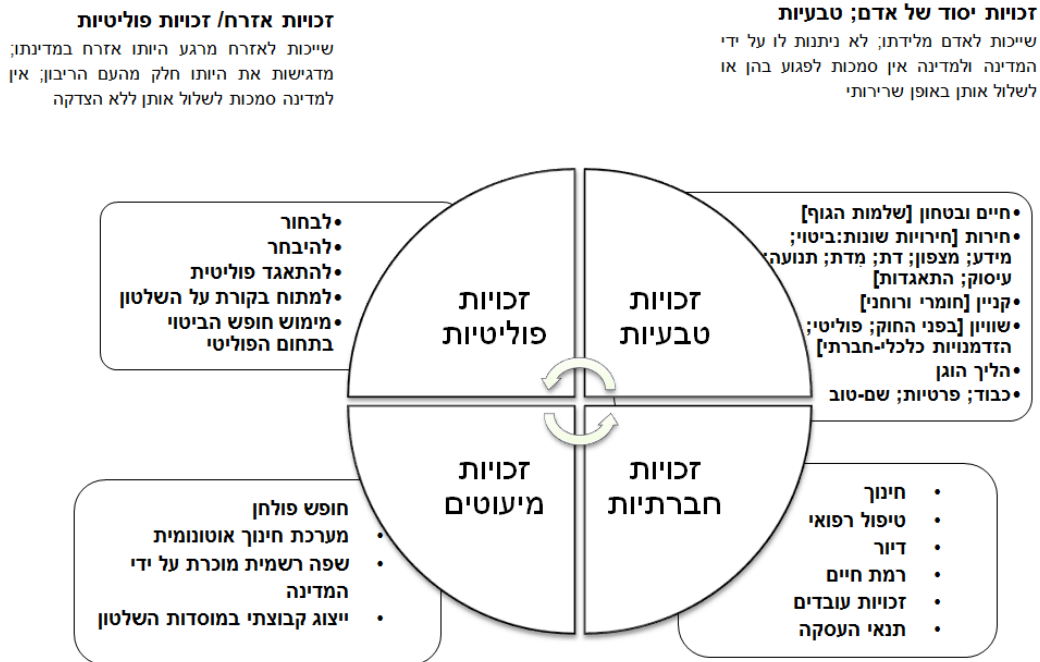

זכויות מיעוט/ קבוצה

הגדרה- אלו זכויות **קיבוציות** שהמדינה קובעת **אם** לתת **ועד כמה** לתמוך בהן. זכויות אלו ניתנות לקבוצות אתניות-תרבותיות או מיעוטים לאומיים כדי שיוכלו לשמור על זהותן הייחודית, השונה מהזהות של אוכלוסיית הרוב במדינה ולאפשר להן ביטוי פיתוח ושימור התרבות שלהן.

דוגמות לזכויות קבוצה הן: **הזכות לחינוך** - הזכות לחנך את הילדים על פי השפה והתרבות השל המיעוט, **הזכות לתרבות** / **לקיום מצוות הדת וחופש הפולחן** - הזכות לקיים טקסים ומצוות של תרבות או דת נפרדת, **הזכות לייצוג** - הזכות לנציגים משלהם בשלטון, **הזכות לשפה** - הזכות להשתמש בשפת הקבוצה וההכרה בה כשפה מוכרת או רשמית במדינה.

תרשים זכויות

זכויות קבוצה/ מיעוטים - מוענקות:
אמצעים שונים אותם יכולה לספק המדינה הדמוקרטית לקבוצות מיעוטים החיות בקרבה, במטרה לאפשר להן לשמור על הייחוד התרבותי שלהן (הענקת אמצעים אלה תלויה בגישת המדינה)

זכויות חברתיות - מוענקות
שירותים חברתיים אותם מספקת המדינה הדמוקרטית לפרטים החיים בקרבה [היקף השירותים ורמתם שונים ממדינה למדינה]. השירותים החברתיים הללו עולים למדינה כסף ולכן כל מדינה מחליטה אילו שירותים לתת וכמה (באיזה היקף).

גישות כלכליות חברתיות בדמוקרטיה

הגישות הכלכליות חברתיות בדמוקרטיה נובעות משני עקרונות היסוד - חירות ושוויון. עקרונות אלו מתנגשים (נמצאים בקונפליקט) בתחום החברתי-כלכלי.

הגישה החברתית כלכלית הליברלית

השקפת עולם שמדגישה את החירות הכלכלית. התערבות המדינה בענייניו כלכליים חברתיים של הפרט היא מצומצמת. גישה זו מעודדת כלכלת שוק: יוזמה פרטית, צמצום קצבאות, צמצום המיסוי למינימום ותחרות כלכלית וחברתית בין הפרטים בחברה.

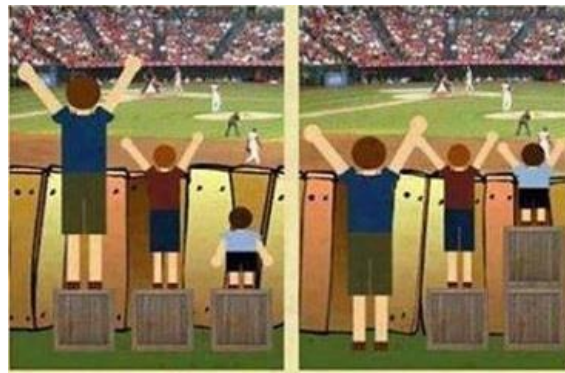
הגישה החברתית כלכלית הסוציאל דמוקרטית

השקפת עולם שמדגישה את ערך השוויון: צמצום פערים חברתיים כלכליים. על המדינה להתערב בעניינים החברתיים כלכליים כדי להביא את כלל הפרטים לשוויון הזדמנויות חברתי – כלכלי אמיתי. המדינה אחראית לרווחת תושביה ומחויבת להבטיח קיום בסיסי בכבוד לכל אדם. התערבות המדינה באה לידי ביטוי בפעולות כמו סבסוד שירותים, עזרה לשכבות החלשות (קצבאות), חקיקה חברתית, הלאמה ועוד. תומכת במיסוי גבוה על העשירונים העליונים.

גישות אלה נמצאות בשני צידיו של קו הרצף. ובמציאות המדינות השונות נעות על קו הרצף ונבדלות זו מזו בדגש שהן שמות על ערך זה או אחר במדיניות החברתית-כלכלית בה הן נוקטות בסוגיות שונות ובתקופות שונות.

- חישובו ונסו למקם את מדינת ישראל לאורך הרצף הזה. באיזו מדיניות נוקטת המדינה?

שוויון פורמאלי

שוויון מהותי

הגישה הסוציאל דמוקרטית	הגישה הליברלית	
הממשל מתערב בחיי הפרט והקהילה בתחום חברתי כלכלי במידה רבה	הממשל מתערב בחיי הפרט והקהילה בתחום חברתי כלכלי במידה מועטת	התערבות הממשל כדי להשיג שוויון כלכלי חברתי
שוויון בנוסף לשוויון הפורמלי, המשפטי והפוליטי הממשל דואג לשוויון מהותי כלומר שוויון הזדמנויות והיכולת לצמצם פערים. הפרט נמצא במקום שבו הוא יכול לנצל את היחס השווה ולהנות ממנו. לגבי חירות לפרט יש חירות בתחומי החיים השונים אבל המדינה מוכנה להגביל במידה מסוימת את חירות הפרט בתחום חברתי כלכלי כדי להבטיח צמצום פערים בתחום זה.	חירות בכל תחומי החיים, כולל במישור חברתי – כלכלי. לגבי השוויון הממשל דואג לשוויון פורמאלי שפירושו הבטחת יחס שווה לכולם: לשוויון פוליטי, שוויון משפטי (בפני החוק) האוסר אפלייה מכל סוג שהוא.	ערך מרכזי
חירות היחיד חשובה, אך הקהילה חשובה לא פחות, ולכן אפשר לפגוע במידה מסוימת בחירויות היחיד על מנת לצמצם את הפערים החברתיים (סולידאריות)	חירות הפרט הגנה על חירויות היחיד תחרות חופשית	מחויבות המדינה
העדפה מתקנת לאוכלוסיות נחשלות מיסוי פרוגרסיבי הרחבת קצבאות הביטוח הלאומי	הפרטה, עידוד יוזמה תחרות חופשית מיסוי נמוך	דרכים למימוש הגישה

ההתנגשות בין שתי הגישות היא במובן חברתי כלכלי בדגש על עיקרון החרות ועיקרון השוויון ועל מידת מעורבותה של המדינה בחיים החברתיים כלכליים של הפרט.

עקרונות הדמוקרטיה

לזכור: כדי שמשטר יהיה דמוקרטי צריכים להתקיים כל העקרונות הדמוקרטיים.

עקרונות דמוקרטיים הם כל אחד מאלו: שלטון העם, הכרעת הרוב, שלטון החוק, הגבלת השלטון, הפרדת רשויות, פלורליזם, סובלנות, הסכמיות, עקרון השוויון, עקרון החירות – (זכויות אדם ואזרח)

עקרון שלטון העם

הגדרה – עיקרון דמוקרטי המגדיר כי העם הוא מקור הסמכות השלטונית – העם הוא הריבון. את הריבונות הזו הוא מעביר לנציגיו לתקופה מוגדרת על פי חוק, מרצונו החופשי. הנבחרים נושאים באחריות בפני העם והוא רשאי להחליפם. לעם דרכים רבות להשפיע.

שלטון העם הוא תנאי הכרחי לדמוקרטיה, אך לא מספיק. מצד אחד, הוא תנאי הכרחי שהרי עצם המילה "דמוקרטיה" הנה צירוף של המילים "דמוס" (עם) + "קרטיה" (שלטון), ולכן, אם העם לא שולט באופן ישיר או עקיף ע"י נציגיו הרי שהמשטר אינו דמוקרטי. מצד שני, הוא אינו תנאי מספיק שכן בצד כל עיקרון דמוקרטי חייבים להתקיים עקרונות דמוקרטיים נוספים, ובעיקר עקרון ההגנה על זכויות הפרט והמיעוט.

"דמוקרטיה ישירה" ו"דמוקרטיה עקיפה"

דמוקרטיה ישירה - העם שותף בתהליך קבלת ההחלטות באופן ישיר. האזרחים משתתפים בפועל באופן פעיל וישיר ללא מתווכים בניהול החיים הפוליטיים במדינה. דוגמה: באתונה הייתה דמוקרטיה ישירה במאה ה-5 לפנה"ס.

הגדרת דמוקרטיה עקיפה - דמוקרטיה ייצוגית, שלטון באמצעות נציגים. העם אינו משתתף בפועל בניהול חיי המדינה אלא נציגיו הנבחרים בפרלמנט, בממשלה ובנשיאות.

כיום, כל הדמוקרטיות המערביות בעולם הן עקיפות.

הסיבות לכך שכל הדמוקרטיות כיום הן עקיפות/ייצוגיות

1.מה תפקידו של השלטון

1. גודל האוכלוסייה: מגביל מבחינה טכנית את האפשרות להשתתפות כל האזרחים בקבלת ההחלטות ומסרבלו.

2. היעדר יכולת כלכלית וזמן: קבלת החלטות במדינה מודרנית דורשת הקדשת זמן רב שאינו מצוי בידי רוב העם העסוק בפרנסתו. לכן הציבור מעדיף לבחור בנציגים שהליך קבלת ההחלטות יהיה כל עיסוקם.

3. היעדר מומחיות: קבלת החלטות במדינה מודרנית דורשת ידע מקצועי נרחב בתחומים רבים, שאינו מצוי בידי רוב הציבור. לעומת זאת, לרשות המערכת הפוליטית עומדים מומחים רבים.

4. אדישות פוליטית: רוב הציבור אינו מכיר את הסוגיות העומדות על סדר היום הציבורי ואת המערכת פוליטית, ואינו רוצה להכירם.

חשיבות ההשתתפות הפוליטית לעקרון שלטון העם

אדישות פוליטית בכלל, ושיעור נמוך של מצביעים בבחירות בפרט, מסכנים את הדמוקרטיה ומרוקנים את עקרון שלטון העם מתוכנם, משתי הסיבות הבאות:

1. חשיבות ההשתתפות בבחירות: אם שיעור המצביעים בבחירות הוא נמוך, הרי שהפרלמנט(בית הנבחרים) כבר אינו מייצג את העם אלא רק מיעוט מהעם. לכן, בדמוקרטיה עקיפה/ ייצוגית, חובתו המינימאלית של כל אזרח היא לפחות להצביע בבחירות פעם ב-4 שנים.

2. חשיבות המעורבות הפוליטית גם בין מערכות הבחירות: עקרון שלטון העם תלוי גם בהשתתפות פוליטית של האזרחים מעבר להצבעה בבחירות פעם ב-4 שנים. כי אם האזרחים לא מתעניינים במעשי נציגיהם, לא מפקחים עליהם, ולא מנסים להשפיע על החלטותיהם(על החקיקה ועל החלטות השלטוניות)- הנציגים עלולים לנצל מצב זה ולפעול ללא הגבלה למען תועלתם האישית, תוך פגיעה באינטרסים של כלל הציבור.

דרכים של מעורבות פוליטית: כיצד האזרח יכול להשפיע על השלטון

1. הצבעה בבחירות לפרלמנט (מי שמצביע משפיע)- ציבור רחב יחסית הנע בין 50% ל-80% מהאזרחים, פרט להצבעה בבחירות אינו עושה שום דבר נוסף.

2. התעניינות בפוליטיקה- כדי שאזרח יוכל להשפיע על נציגיו מוטל עליו קודם כל להתעניין, להכיר ולדעת על הנעשה בפוליטיקה באמצעות קריאת עיתונים, אתרי חדשות ודעות באינטרנט צפייה בחדשות ובאקטואליה.

3. תגובות להתרחשויות פוליטיות וחברתיות באמצעות אמנות לסוגיה- אמנות, בספרות בתיאטרון ובקולנוע.

3. שימוש האזרחים באמצעי התקשורת- פנייה לעיתונות המקוונת, הכתובה והמשודרת על מנת להפעיל לחץ דעת קהל על השלטון.

4. פנייה לגופי ביקורת ממוסדים- בג"ץ, מבקר המדינה, נציב תלונות הציבור.

5. לגייס דעת הקהל על מנת להפעיל לחץ ציבורי על השלטון ע"י הפגנות, שביתות וכיו"ב. השלטון תלוי בדעת הקהל עליו, לכן ניתן להשפיע על מדיניותו והחלטותיו באמצעות גיוס כוח מחאה והפעלת לחץ ציבורי בדרכים רבות: בארגון כינוסים, עצומות, עצרות, הפגנות, שימוש ברשתות חברתיות באינטרנט, טוקבקים, שליחת מיילים למייל האישי של נבחרי הציבור.
4. להקים עמותה, איגוד עובדים קבוצת אינטרס/קבוצת לחץ או להשתייך לאחד מהם. כל אחד מאיתנו יכול להגביר את כוחו מול השלטון על ידי הקמת קבוצה/עמותה או הצטרפות לקבוצה קיימת, וביחד עם חבריה לגייס דעת קהל, להופיע בוועדות הכנסת השונות במהלך תהליך חקיקת חוקים הנוגעים לאינטרסים של הקבוצה, ופעולות רבות נוספות.
5. לשמש במשרה שלטונית/ציבורית- אזרח העובד בתפקיד ציבורי יכול להשפיע יותר כי הוא פועל מתוך המערכת הפוליטית ונהנה ממעמד ציבורי. לכן בעלי הון, ובעלי תפקידים ציבוריים בכירים בצבא, בכלכלה, בתקשורת, ("אליטות") הם בעלי כוח של ממש שיש להתחשב בו.
6. לעסוק בפוליטיקה: להתפקד למפלגה, להקים מפלגה, להיבחר לכנסת-אזרח יכול להשתתף ממש בתהליך קבלת ההחלטות במדינה, על ידי הפיכת הפוליטיקה למקצועו. הוא יכול להתפקד לאחת מהמפלגות, או להקים מפלגה חדשה ולרוץ באמצעותה לבחירות כמועמד, או במישור המקומי(למשל לראשות העירייה, למועצת העיר), או במישור הארצי(לכנסת), שמשם ההשפעה היא הרבה ביותר.

שני ביטויים של דמוקרטיה ישירה בדמוקרטיה עקיפה

למרות שבמדינות הדמוקרטיות שלטון העם הוא ייצוגי, בכמה מהן, קיים בצד הייצוגיות גם מרכיב של דמוקרטיה ישירה, כגון "משאל עם" ובחירות.

משאל עם

כלי של דמוקרטיה ישירה המיושם בדמוקרטיה עקיפה. פונים אל כלל האזרחים בשאלה המתייחסת לעניינים בעלי חשיבות רבה. העם מתבקש לקבל בעצמו החלטה באופן ישיר ופעיל (ללא מתווכים) בקשר לבעיה שהוצגה בפניו, האזרחים מתבקשים לענות כן או לא לשאלה שהוצגה בפניהם. משאל עם מבטא דמוקרטיה ישירה – העם משתתף פעיל בקבלת ההחלטה בנושא עליו נשאל. בחלק מן המדינות תוצאות המשאל מחייבות ובאחרות הן כלי מייעץ בלבד. השאלות הן בנושא בעל חשיבות רבה והתשובות יכולות להיות רק בעד/נגד.

שנת 2010 התקבל בכנסת "חוק משאל עם" - החוק קובע כי כל ויתור על שטח ישראלי יהיה טעון אישור רוב מוחלט של הכנסת ולאחריו אישור רוב רגיל במשאל עם. ("שטח ישראלי" חל על כל המדינה, כולל מזרח ירושלים ורמת הגולן, אך לא על יהודה ושומרון). כסייג לחוק נקבע כי, אם ההסכם יזכה בכנסת לרוב של מעל 80 חברי כנסת, לא יהא צורך במשאל עם. השאלה שתוצג לבוחר במשאל העם תהיה "האם את/ה בעד או נגד ההסכם בין מדינת ישראל לבין [שמות הצדדים] שאישרה הכנסת ביום [תאריך אישור הכנסת]?", והוא יערך בדיוק כמו בחירות לכנסת, כאשר במקום שמות מפלגה, על הפתקים יהא רשום "בעד" או "נגד".

טענות נגד – חסרונות משאל עם	טענות בעד – יתרונות משאל עם
במדינות מודרניות כשיש מיליוני אזרחים קשה טכנית לקיים משאל עם	משאל עם מבטא בדיוק את דעת הציבור בשאלות ספציפיות
ניסוח השאלה יכול לגרום לאזרחים להצביע בדרך מסוימת, ובכך להשפיע על התוצאות	משאל עם מאפשר לאזרח להחליט בעצמו בשאלה שנשאלת, ולא שנציג יחליט עבורו
במשאל עם מחליטים כן או לא, ואין מקום לפשרה. בחברה מפולגת (כמו החברה בישראל) דבר כזה עלול להגדיל את המתח וחוטר ההסכמה	משאל עם מגביר את ההשתתפות הפעילה של האזרחים בניהול ענייני המדינה
במשאל עם אין השפעה לדעת המיעוט, כיוון שההחלטה מתקבלת בהכרעת רוב "כן או לא" (ולא בפשרה). בהחלטות בכנסת, על ידי נציגי העם, חייבים לפעמים להתחשב במיעוט	ההחלטה במשאל עם נעשית על ידי העם עצמו, דבר שנותן יותר תוקף להחלטה

בחירות

בחירות מאפשרות לכל אזרח להצביע באופן פעיל וישיר (ללא מתווכים) על קבלת החלטה- ובמקרה זה, מי יהיו נציגיו לבית הנבחרים (פרלמנט, כנסת). הבחירות הן הליך המאפשר חילופי שלטון. בחירות הן מאפיין בסיסי בכל סוגי הדמוקרטיה. בחירות בדמוקרטיה חייבות לקיים חמישה תנאים: **כ"ח מש"ה**.

כלליות - כל האזרחים (במגבלות גיל, במדינות מסוימות עבריינות על החוק) זכאים לבחור ולהיבחר.

חשאיות. איש מלבד הבוחר לא יודע במי בחר. מבטיח שמי שבחר לא יושפע מלחצים.

מחזוריות - הבחירות מתקיימות בפרקי זמן סדירים הקבועים בחוק.

שוות – לכל אחד קול אחד. כל קול שווה לקול אחר.

התמודדות חופשית – כלומר, יש התמודדות: לפחות שני מתמודדים/ מפלגות, והיא חופשית כלומר הוגנת: מתבצעת תוך שמירה על חירויות יסוד כמו חופש ביטוי התארגנות. אסור להשפיע על המצביעים באמצעים לא הוגנים כמו איום, שוחד.

שיטת הבחירות בישראל: רשימתית יחסית ארצית.

רשימתית: בחירות לרשימה (מפלגה) – ולא לאנשים ספציפיים. הרשימה מורכבת מראש בדרכים שונות (פריימריז, ועדה מסדרת)

יחסית – דרך לחשב מנדטים (מושבים בכנסת). מספר המנדטים למפלגה נקבע לפי אחוזי ההצבעה בה (להבדיל מרוביות – מי שקיבל רוב מקבל את כל המקומות), בתנאי שעברה את אחוז החסימה. בישראל אחוז החסימה הוא 3.25% (כארבעה מנדטים).

ארצית – כל המדינה איזור בחירות אחד, הבחירות מתקיימות בכל המדינה באותו יום.

עקרון הכרעת הרוב

הגדרה- עקרון דמוקרטי שקובע איך מקבלים החלטות במדינה דמוקרטית. על פי עקרון זה החלטה מתקבלת מתוך כמה אפשרויות מתקבלת זו שרוב המצביעים תומכים בה. החלטת הרוב קובעת, ונוהגים על פיה, והמיעוט חייב לציית להכרעת הרוב. אסור לרוב לקבל החלטות שפוגעות באופן לא סביר בזכויות יסוד ובמיוחד בזכויות המיעוט. **"עריצות הרוב"**, היא שימוש לרעה בהכרעת הרוב.

הנימוקים לשימוש בעקרון הכרעת הרוב לשם קבלת החלטות:

בדמוקרטיה מודגש האופי היחסי של כל אמת או ערך. אין קנה מידה "טוב" או "רע", "צודק, או "לא צודק" - וההנחה היא שסיכויי הרוב לקבל החלטה נכונה גבוהים יותר מסיכויי המיעוט ("שאלה לקהלי"). הרוב מייצג את רוב האנשים וקבלת דעתם של רוב האנשים מבטיחה יותר יציבות.

סוגי רוב

- **רוב רגיל**: על פי מספר הקולות הגדול ביותר - כל רוב שהוא לפחות אחד מעל מחצית המצביעים.
- **רוב מוחלט**: מעל 50% מבעלי זכות ההצבעה (לא ממי שהצביע, אלא ממי שיש לו זכות ההצבעה). אם אף צד לא השיג תוצאה זו, עושים בחירות חוזרות.
- **רוב מיוחס**: אחוז מיוחד למקרה מיוחד, מעל 50 אחוז. בדרך כלל שני שלישי או שלושה רבעים מהקולות.

עקרון שלטון החוק

הגדרה- עקרון דמוקרטי הקובע את עליונות החוק במדינה, הן רשויות השלטון והן כלל האזרחים במדינה כפופים לחוק שהתקבל בדרך דמוקרטית, על ידי רשות מחוקקת שנבחרה בבחירות דמוקרטיות. כולם שווים בפני החוק וכולם צריכים לציית לו. לא מספיק שהחוק נחקק בדרך דמוקרטית, עליו להיות בעל תוכן דמוקרטי. רשויות השלטון יכולות לפעול רק לפי חוק. החוק משקף את העם וערכיו.

הציות לחוק – מנגנונים לאכיפת החוק

- **משטרה** - תפקידה לפעול לגילוי עבירות ועבריינים.
- **בתי המשפט** - תפקידם לקבוע האם אדם הפר את החוק וראוי לעונש.
- **בתי הסוהר** - תפקידם להבטיח את ביצוע גזר הדין של המאסר.
- **היועץ המשפטי לממשלה** - מופקד על שלטון החוק במדינה.
- **חינוך** - לפלורליזם, סובלנות, כבוד לאחר ולזכויותיו ולחשיבות הציות לחוק.

עקרון שלטון החוק הוא כמו דבק שמחבר את היחידים ואת הקבוצות השונים זה מזה, משום שהוא מבטא את ההסכמה בדבר הצורך בקיומה של מסגרת משותפת המחייבת את הכל לפעול על פי הכללים. לכן, הציות לחוק הוא אחד הדברים החשובים ביותר במדינה הדמוקרטית. בלעדיו לא יהיו ביטחון, שמירה על זכויות ושירותים של המדינה לאזרחים. אנחנו נוטים להתרגל לאט לאט לתופעות של זלזול בחוק, קודם מצד הציבור ולאחר מכן גם מצד נבחרי הציבור. השחיקה של שלטון החוק היא תופעה מסוכנת, בישראל היא מסוכנת במיוחד. החברה בישראל מאד מפולגת ומסוכסכת, ואין לה תרבות של פלורליזם וסובלנות, והיא נוטה לקיצוניות אידיאולוגית. רק הציות לחוק מונע לפעמים מהסכסוכים בתוך החברה הישראלית להפוך לאלימות. אכיפת החוק בדרך של ציות מבפנים, של

חינוך ותרבות עדיפה בשל כך שהיא מעודדת ומאפשרת את החופש (במקום אווירת טרור ומשטרה אם נדרשת אכיפה), החינוך מגביר את עצמו.

עבריינות - הבדלים בין סוגי הפרת חוק שונים

כל הפרת חוק נחשבת עבריינות פלילית.

עבירה על החוק על ידי אדם המשמש בתפקיד במערכת השלטונית. ניצול סמכות ניצול סמכות לרעה למשל- שימוש במשאבים של הציבור, הפרת חובת האמון המוטלת על משרתי ציבור (יכולה לנבוע מאינטרס אישי, אינטרס קבוצתי-מגזרי או תפישה אידיאולוגית)	עבריינות שלטונית
פעולה כוחנית (פגיעה פיזית או הסתה לאלימות), כנגד נציגי השלטון, מוסדות, ארגונים או כל אדם בשל עמדתו הפוליטית, נובעת מתוך עמדה אידיאולוגית ומהווה איום על עצם קיומו של המשטר הדמוקרטי	אלימות פוליטית
הפרת חוק במצב של קונפליקט פנימי בין המצפון לבין החוק. העדפת צו המצפון על פני חובת הציות לחוק תוך מוכנות לשלם מחיר. סירוב שכזה מאיים על השלטון הדמוקרטי, וגבולות הלגיטימיות שלו שנויות בויכוח ציבורי	סירוב מטעמי מצפון ואידיאולוגיה
הוראה הניתנת על ידי מפקד מוסמך או רשות מוסמכת אך סותרת את החוק או את הנחיות הצבא או חורגת מסמכות נותן הפקודה. במסגרת צבאית חובה לציית להוראה זו- אי ציות יגרום להעמדה לדין של הפקוד. נותן ההוראה נושא באחריות של הפרת החוק. במסגרת אזרחית אין חובה לציית להוראה בלתי חוקית.	פקודה בלתי חוקית
הוראה אשר ניתנת על ידי מפקד מוסמך או רשות מוסמכת. ההוראה סותרת ערכי מוסר ומצפון אנושי בסיסיים- "דגל שחור" מתנוסס מעליה. חובה שלא לציית לפקודה זו אפילו במסגרת צבאית. ציות יגרום להעמדה לדין של נותן הפקודה והמבצע	פקודה בלתי חוקית בעליל

חשוב להבחין בין "פקודה בלתי חוקית בעליל" ל"פקודה בלתי חוקית" – פקודה בלתי חוקית היא הוראה שניתנה על ידי מפקד מוסמך או רשות מוסמכת אבל עומדת בניגוד לחוק, להנחיות הצבא או חורגת מסמכות מי שנתן אותה. במסגרת צבאית חובה לציית לה, ואי ציות יגרום להעמדה לדין. במסגרת אזרחית אין חובה לציית לה. בשני המקרים, נותן ההוראה / פקודה הבלתי חוקית יעמוד לדין. דוגמות ל"פקודה בלתי חוקית" – ירי על צמיגי מכוניות שמפרות עוצר, נהיגה במצב עייפות.

עקרון הגבלת השלטון

הגדרה- עקרון דמוקרטי הקובע כי השלטון מחזיק באמצעים (כלכליים, אנושיים, מקורות מידע, מנגנוני אכיפה) המעניקים לו עצמה רבה. קיימת סכנה בניצול לרעה של כוחו של השלטון. ועל כן יש להגביל ולבקר את כוחו של השלטון על מנת למנוע עריצות של השלטון.

מקורות הכוח של השלטון

1. **שליטה על משאבים כלכליים-** קרקעות, אוצרות טבע ומפעלים. במדינות הדמוקרטיות, שבהן מושם דגש על מדיניות חברתית, קיימת מעורבות של הממשלה בחיי הכלכלה והחברה: חינוך, רווחה, דיור, קליטת עלייה. מעורבות זו מגדילה את כוחה ואת עוצמתה של הממשלה.

2. **שליטה על משאבים אנושיים-** לרשות הממשלה עומד כוח אדם רב ומומחים.

3. **שליטה על מקורות המידע-** בידי הרשות המבצעת מצויים מקורות מידע בתחומי פנים ובתחומי חוץ וביטחון, והיא מהווה מקור מידע בעבור גופים אחרים במדינה, כגון הרשות המחוקקת ואמצעי התקשורת. מאגר מדלן, כל הבריאות.

4. **שליטה על מנגנוני אכיפה-** הרשות המבצעת שולטת על מנגנוני האכיפה כמו המשטרה והצבא.

קיים החשש שכוח זה של השלטון עלול להיות מופנה בחלקו כנגד אזרחי המדינה, ולהיות מנוצל לרעה ולפגיעה זכויות האדם והאזרח או בזכויות קבוצה. לכן, הפרדת רשויות, חוקה ומנגנונים פורמליים ובלתי פורמליים נועדו להגביל את השלטון ולמנוע ניצול לרעה של כוחו.

סיבה נוספת בעטיה חשוב להגביל את השלטון היא **הצורך להבטיח מנהל תקין**, כלומר – להבטיח שהשלטון יפעל לפי החוק, בצורה שקופה (גלויה לאזרחים) והוגנת, וללא שחיתות.

אמצעים שונים להגבלת השלטון

ישנם שני סוגי מנגנוני פיקוח על השלטון- מנגנונים פורמאליים (רשמיים) ובלתי פורמאליים (לא רשמיים)

מנגנוני פיקוח וביקורת פורמאליים

הגדרה- ביקורת של גופים או מוסדות שהחוק קובע כי יבקרו או יפקחו על השלטון ועל חוקיות פעולותיו. בין הגופים הללו – הפרלמנט (אופוזיציה, ועדות הכנסת, כלים פרלמנטריים), מבקר המדינה, נציב תלונות הציבור ומערכת המשפט. הביקורת מתבצעת באמצעות פרסום דוחות, הנחיות, חוקים או מסמכים רשמיים אחרים המציגים את פעולות השלטון. המנגנונים הם-

1. **חוקה** – מסמך מכונן ובסיסי הקובע עקרונות יסוד של המדינה, את היחסים בין רשויות השלטון ואת עקרונות השמירה על זכויות האדם והאזרח במדינה. לחוקה מעמד מיוחד והיא עליונה לחוקים, כלומר – חוקים צריכים להתאים לחוקה, לא יכולים להיות מנוגדים לה. בדרך כלל, שינוי חוקה דורש תהליך ארוך והסכמה רחבה. החוקה עליונה על החוקים, יש חוקה כתובה (פורמאלית) ויש חוקה שאינה כתובה (מטריאלית). בישראל – "חוקי יסוד".

2. **הפרדת רשויות** – סמכויות השלטון מתחלקות בין שלוש רשויות שלטון – מחוקקת, מבצעת ושופטת. לכל רשות יש סמכות שלטונית עיקרית ששייכת לה. כל רשות היא עצמאית אך אינה יכולה לפעול ככל העולה על רוחה, משום שיש לרשויות האחרות כדי לפקח, לאזן ולבלום אותה. בין שלושת הרשויות מתקיימת מערכת יחסי גומלין של איזון, ריסון ובקרה שמטרתה להגביל את השלטון - למנוע את עריצות השלטון, להגן על זכויות האדם והאזרח ולקיים מערכת שלטונית יעילה ותקינה הנתונה לביקורת. כל רשות מפקחת על האחרות אבל גם תלויה בהן. בישראל שלוש הרשויות הן:

א. **הרשות המחוקקת – הכנסת** – היא הרשות הקובעת את החוקים בחקיקה הראשית. בישראל הכנסת מחוקקת גם את חוקי היסוד. לכנסת יש עליונות על הממשלה משום שבממשל פרלמנטארי הכנסת היא זו המאפשרת את קיום הממשלה (הממשלה זקוקה לאמון רוב חברי הכנסת). הכנסת יכולה להפיל את הממשלה בהצבעת **אי-אמון**. לכנסת יש עליונות על הרשות השופטת משום שהשופטים פוסקים בבית המשפט לפי **החוקים** שהכנסת מחוקקת ותפקידם לאכוף את החוקים שהכנסת חוקקה. כלומר הרשות השופטת כמו כל הרשויות והאזרחים המדינה כפופים לחוקים שהכנסת חוקקה. **תקציב**- תקציב הממשלה חייב להיות מאושר ע"י הפרלמנט והפרלמנט מפקח על הוצאות הממשלה. **דרישת מידע**- הפרלמנט רשאי לדרוש מידע על פעולות הממשלה באמצעות: שאילתות, דיונים, ועדות חקירה והצעות לסדר היום. **האופוזיציה**- הגוף המבקר על הרשות המבצעת. מפקחת על הממשלה באמצעות: חקיקה, אי אמון, שאילתות, ועדות, דיונים והצעות לסדר היום- ולהציע חלופות למדיניות הממשלה.

מצד שני גם הכנסת כרשות מחוקקת כפופה לחוקים (עקרון שלטון החוק, וכשיש חוקה - לחוקה) והיא מוגבלת על ידי בית המשפט כאשר היא מחוקקת חוקים שפוגעים למשל בחוקי יסוד (החוקה העתידית של המדינה). בישראל יש 120 חברי כנסת.

ב. **הרשות המבצעת – הממשלה** - מחליטה וקובעת מדיניות וגם אחראית לביצוע החלטות הממשלה והחוקים שהכנסת חוקקה. לשים לב: הרשות המבצעת בישראל נהנית מרוב בכנסת (שיטת ממשל פרלמנטרית), וכך, לכאורה, היא יכולה לשנות חוקים. הרשות השופטת – מערכת בתי המשפט - פועלת כאשר פונים אליה להכרעה: בסכסוכים בין האזרחים לבין עצמם, ובין האזרחים לרשויות השלטון ובסכסוכים בין הרשויות עצמן.

ג. **הרשות השופטת** מופקדת על שמירת עקרון שלטון החוק, ועל שמירת חוקיות פעולותיהן של הרשויות. פעילותה נועדה להבטיח את ההגנה על חירויות האדם והאזרח ולשמור על עקרונות

הדמוקרטיה. היא מעבירה ביקורת שיפוטית ומרסנת פעולות לא חוקיות של השלטון למען ביסוס שלטון החוק במדינה והגנה על זכויות האדם והאזרח. הרשות השופטת מפקח על הרשות המחוקקת ובודקת אם החקיקה שנחקקה נחקקה בסמכות, בהתאם לחוק ולחוקי היסוד.

3. **בחירות** – כ"ח מש"ה, ארציות, יחסיות וישירות – [ראו בחומר של "שלטון העם"].

4. **מבקר המדינה** - נבחר על ידי הכנסת ל-7 שנים ומתוקצב על ידי המדינה. מוסד עצמאי המפקח על מוסדות ציבוריים, צבא ומשרדי ממשלה. בודק אם הממשלה פועלת בחיסכון, ביעילות ובטוהר המידות. הדו"ח מתפרסם ברבים וכולם רשאים לראותו, לבקרו ולהגיב בנושא.

5. **נציב תלונות הציבור** - חלק ממוסד מבקר המדינה. מטפל בפניות אזרחים הסבורים שרשויות השלטון פגעו בהם בניגוד לחוק/לצדק. כל אדם רשאי להתלונן - חוץ מחיילים, שוטרים, סוהרים ועובדי מדינה.

6. **ועדת חקירה פרלמנטארית** - המורכבת מחברי כנסת והחוקרת עניין שהכנסת מעוניינת לחקור. ועדה זאת היא פוליטית, כלומר מורכבת מחברי כנסת ולא מאנשי מקצוע. אמנם בסמכותה לזמן עדים ולאסוף מסמכים, אבל לציבור אין בדרך כלל אמון בה משום שהיא פוליטית וחשודה כלא-אובייקטיבית.

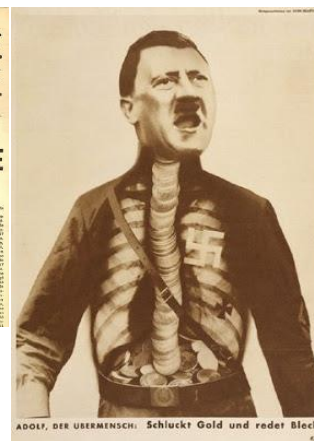
7. **ועדת חקירה ממלכתית** - מוקמת על ידי הממשלה, מורכבת ממומחים, ובראשה עומד שופט. ועדה זאת נהנית מאמון הציבור בהיותה מקצועית ולא פוליטית. לאחר שהממשלה מחליטה להקים ועדת חקירה ממלכתית, היא פונה אל נשיא בית המשפט העליון והוא ממנה את חברי הוועדה ואת ראש הוועדה. הוועדה קובעת בעצמה את דרכי עבודתה. בדרך כלל היא מזמנת עדים, מחייבת אותם להעיד בשבועה ומבקשת מהם למסור לידיה מסמכים ומוצגים הקשורים לנושא. לוועדה סמכות לכפות מתן עדות ומסירת מסמכים, להוציא צו חיפוש אחר מסמכים, ולהטיל קנס על המסרב להעיד או למסור מסמך. אדם שהוזמן לוועדה ולא נענה ואין לו הסבר סביר לכך, צפוי אף למאסר. עבודת הוועדה מסתכמת כדון וחשבון המוגש לממשלה. דו"ח זה כולל את הממצאים שאספה הוועדה, המסקנות וכן המלצות לעתיד. קיימים חילוקי דעות בין משפטנים בשאלה: האם הממשלה חייבת לקבל את מסקנות הוועדה ולאמץ את המלצותיה.

מנגנוני פיקוח וביקורת בלתי פורמאליים

הגדרה - גופים ואנשים שמפקחים ומבקרים על השלטון ועל חוקיות פעולותיו לא משום שזהו התפקיד שלהם על פי חוק אלא מיוזמתם: הפגנות, שביתות, עצומות, או יצירות אומנות. מדינת ישראל, כמשטרים דמוקרטיים אחרים, מאפשרת את קיומם של מנגנונים אלו ומכירה בהם ככלי חשוב

לשמירה על הדמוקרטיה. הביקורת מבוצעת באמצעות לחץ על קובעי מדיניות, הבעת ביקורת ויצירת דיון ציבורי.

1. **תקשורת- הכתובה והאלקטרונית** מספקת לציבור מידע על הנעשה בזרועות הממשל השונות. התקשורת חושפת שחיתויות, אי יעילות וגם נותנת הערכה ופרשנות על מדיניות, מעשים ואירועים. מידע זה (חלק מהזכות לחופש הביטוי וחירות המידע) חיוני לציבור כדי שיוכל להעריך את פעולותיו של הממשל ולגבש את עמדותיו הפוליטיות. הממשל הזקוק לתמיכת האזרחים בו נאלץ לרסן את מעשיו ולהתחשב בדעת הקהל.
2. **דעת הקהל- במדינות דמוקרטיות** נבחר השלטון נבחרים על ידי ציבור האזרחים. כלומר הממשל תלוי בציבור הבוחרים ולכן מייחס חשיבות רבה לתמיכת הציבור במדיניותו כלומר לאזרחים כוח השפעה רב ויכולת לבקר את השלטון. המידע מגיע לציבור בעיקר מכלי התקשורת. הציבור מביע דעתו באמצעים שונים כמו הפגנות, שביתות, מכתבים למערכות העיתונאים, הופעה בכלי התקשורת. מטרת פעולות אלה היא להפעיל לחץ על השלטונות ולהביאם לשינוי מדיניותם. ובבחירות נותן הציבור ציון לנבחריו וחורף את גורלם.
3. **אומנות- האומנות בתחומים השונים**: קולנוע, תיאטרון, ספרות, ציור, פיסול משמשת לעיתים דרך להבעת ביקורת פוליטית וחברתית על השלטון.

עקרון הפלורליזם

הגדרה- עקרון דמוקרטי המכיר בזכות קיומן של דעות והשקפות שונות, של צרכים ורצונות שונים של יחידים וקבוצות שונות בחברה, ובזכות של כל אזרח לממש דעות, השקפות, צרכים ורצונות אלו ולהגשים את האינטרסים שלו ולמצוא מענה לצרכיו. עקרון הפלורליזם בא לידי ביטוי בתחומים שונים:

- **בתחום הכלכלי** – חברות שונות, מקצועות שונים.
- **בתחום החברתי** – עמותות ותנועות שונות.
- **בתחום התרבותי-חינוכי** – אוטונומיה יחסית לזרמי חינוך שונים שתחת עקרון הפלורליזם יכולים לחנך את ילדיהם על פי תפיסת עולמם. שאלת מחשבה: מקצועות הליבה....
- **בתחום הפוליטי** – ריבוי מפלגות הלוקחות חלק בשלטון בכדי לממש רעיונות שמבטאים קבוצות והשקפות שונות בחברה. להסביר: פלורליזם פוליטי וקואליציות, פלורליזם ושיטת בחירות יחסית, פלורליזם ואחוז החסימה.
- **במבנה החוקתי-המוסדי** – רשויות מקומיות מול השלטון המרכזי. פתיחת עסקים בשבת, שיווק מוצרי חזיר.

עקרון הסובלנות

הגדרה- עקרון דמוקרטי- מבוסס על קבלת השונה, ומשמעותו "לסבול" – לכבד את מי ששונה ממך במראה החיצוני, בשיוך הקבוצתי, באורח החיים, באמונות או בהעדפות שלו, להימנע מתגובות אלימות מילולית או פיסית בעת מחלוקת, ומחייב כי השלטון ימנע מהפעלת סמכות שלטונית כלפי עמדות ביקורתיות או מרגיזות. עקרון זה הוא תנאי לעקרון הפלורליזם. עקרון הסובלנות תורם ליציבות של החברה והמשטר הדמוקרטי, מכיוון שהוא מאפשר קיומו של פלורליזם וחיים במשותף של פרטים וקבוצות השונים זה מזה.

עקרון ההסכמיות

עקרון דמוקרטי המבטא הסכמה רחבה במדינה, כי כלל אזרחי המדינה מקבלים על עצמם עקרונות בסיסיים משותפים (מעין כללי משחק) שמאפשרים לחברה לפעול כחברה מגובשת ואחידה, לנהל חיים משותפים (כמו הסכמה על צורת המשטר במדינה ועל דרך קבלת ההחלטות). ההסכמיות מחזקת את היציבות החברתית.

קיים מתח בין עקרון הפלורליזם המעודד ריבוי דעות לערך ההסכמיות המחזק את האחידות.

תרבות פוליטית דמוקרטית

תרבות פוליטית הינה סך הערכים והנורמות, כללי המשחק וההתנהגות ביחס למערכת הפוליטית ובמדינה. כלומר הכוונה למכלול הערכים שהחברה מאמינה בהם ורוצה לממש אותם במדינה. במדינה דמוקרטית התרבות הפוליטית מתייחסת לערכים הדמוקרטיים הרווחים במדינה. המימוש יבוא לידי ביטוי, בין היתר, במידת הלגיטימציה (הכרה בזכות) שרוחש הציבור לרשויות השלטון למערכת הפוליטית בכללה, ביחס למפלגות הפוליטיות, רמת ההשתתפות הפוליטית.

תרבות פוליטית נבחנת בשלושה ממדים-

הפרט

בני האדם מעצבים את התרבות הפוליטית. יחסם למימוש זכויות, לחוק, למוסדות השלטון, לתוצאות בחירות וכן קבלת כללי המשחק הדמוקרטיים הינם תוצאה של חיברות פוליטי (סוציאליזציה פוליטית): בתהליך זה נרכשות הדעות ומעוצבות עמדות בנוגע לאופיין הרצוי של החברה והמדינה).

החברה

האופן שבו החברה מגבשת את כללי המשחק: אופן השיח הפוליטי, רמת ואופי ההשתתפות הפוליטית. אלו מושפעים בעיקר מהערכים, מהשקפות העולם ומנורמות ההתנהגות המקובלים בה.

הקבוצות

קבוצות דומיננטיות- הקבוצות המחזיקות בעמדות מפתח בחברה ובמדינה ובהם: הפוליטיקאים, השופטים, ראשי האקדמיה, התעשיינים הבולטים, אנשי הצבא בעמדות פיקוד עליונות, אנשי המנהל הציבורי המכהנים בעמדות בכירות. לקבוצות הללו יש כוח השפעה רב בעיצוב האמונות, הסמלים והערכים בחברה ובתוך כך על התרבות הפוליטית הנהוגה בה.

גלובליזציה

גלובוס = עולם

הגדרה- גלובליזציה מתייחסת לתהליכים כלל עולמיים בין מדינות, חברות ויחידים. בעידן המודרני התפתחה הטכנולוגיה, התגברה היכולת לתנועה ומעבר של סחורות, שירותים, מידע, רעיונות ובני אדם במהירות גבוהה ובקלות יחסית רבה ובנפח הולך וגדל. עולם נתפס כ"כפר גלובלי" והדבר משפיע על תחומי חיים רבים: חברה וכלכלה, תרבות ולאומיות, משפט ויחסים בין מדינות, טשטוש הגבולות. במקביל מתרחשים בזממנו תהליכים הפוכים של חיזוק זהויות לאומיות ודתיות

כיצד באה לידי ביטוי הגלובליזציה?

האינטרנט וכלי תקשורת חוצי גבולות הופכים את העולם ל"כפר גלובלי אחד" בעל שפה בינלאומית משותפת. כך נוצרים קשרים חברתיים ועסקיים בין אנשים מאומות שונות. כמו כן האינטרנט וכלי התקשורת ההמונים משפיעים על צריכה והעדפה תרבותי של בני האדם ממדינות שונות: חושפים את בני האדם לאותה מוסיקה, לאותו סגנון לבוש הדבר משפיע על הזהות התרבותית-לאומית של אזרחי המדינות השונות שלחלק מאזרחיהן נוצרת זהות אוניברסאלית- כלל עולמית, המחלישה את הזהות הלאומית והתרבותית המקומית.

גלובליזציה ומדינת הלאום

גלובליזציה ומדינת הלאום מדינת לאום היא מדינה שהוקמה על ידי בני קבוצה לאומית על מנת לבטא את הערכים את התרבות של בני הלאום, מדינה בה הם מהווים רוב מבין אזרחי המדינה ורוב זה משפיע על אופייה של המדינה, על השפה המדוברת בה, על התרבות הדומיננטית ועל המרחב הציבורי. יש הטוענים שהגלובליזציה מחלישה את מדינת הלאום כיון שהיא מעבירה חלק מתפקידי המדינה המודרנית למסגרות על-מדינתיות. לעומתם יש חוקרים אחרים הטוענים שהתופעות הגלובליות יובילו לחיזוקה של מדינת הלאום, לדוגמה הקשחה בחוקי הגירה כמו בצרפת, בשל הכניסה הגדולה של מהגרי העבודה בחלק ממדינות אירופה. והתעצמותן של תנועות בדלניות (המעוניינות בשמירת הקבוצה האתנית) כמו הבסקים והקטלנים בספרד.

זכות הדמוקרטיה להגן על עצמה, השפעת מצבי חרום על המשטר הדמוקרטי

דמוקרטיה מתגוננת

הגדרה: הגנה על המשטר הדמוקרטי עקרונית ואופי המדינה (כללי משחק, ערכים דמוקרטיים ואופי המדינה) מפני אדם או קבוצה שפועלים בזירה הציבורית תוך ניצול הכלים הדמוקרטיים על מנת לפגוע או לחסל את המשטר הדמוקרטי או אופי המדינה. במקרים בהם האיום ממשי המדינה מתגוננת על ידי- שלילת הזכות להיבחר, או להתארגן ולפעול מבחינה פוליטית והגבלת חופש הביטוי.

הסבר- אחד מעקרונות הדמוקרטיה הוא השמירה על זכויות האדם, כולל חופש הביטוי וחופש ההתארגנות. אבל מה קורה כשקמה קבוצה במדינה שרוצה שהמדינה תהפוך להיות לא דמוקרטית? קבוצה כזו היא מסוכנת לדמוקרטיה במדינה. האם צריך להשתיק אותה? הדילמה: האם למדינה הדמוקרטית מותר לפגוע בזכויות אותה קבוצה, כדי לשמור על הדמוקרטיה במדינה? התשובה לדילמה זו היא רעיון ה"דמוקרטיה המתגוננת". "דמוקרטיה מתגוננת" – כאשר אדם או קבוצה פועלים כדי לפגוע במשטר הדמוקרטי במדינה, כדי למנוע מהם לעשות זאת, מותר לשלול את זכותם להיבחר, להתארגן ולפעול מבחינה פוליטית ולהגביל את חופש הביטוי שלהם.

"דמוקרטיה מתגוננת" בישראל

א. **פסילת רשימה או מועמד לכנסת-** על פי חוק יסוד הכנסת וחוק המפלגות- ניתן למנוע ממפלגה את האפשרות להשתתף בבחירות לכנסת אם יש במטרותיה:

1. שלילת קיומה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית

1. הסתה לגזענות

2. תמיכה במאבן מזוין של מדינת אויב או ארגון טרור נגד מדינת ישראל.

ב. תקנות לשעת חירום/חקיקת חירום

לפי החוק בישראל, הממשלה מוסמכת להתקין **תקנה לשעת חירום** לטובת הגנת המדינה, ביטחון הציבור וקיום ואספקה של שירותים חיוניים. הממשלה מוסמכת לעשות זאת כאשר הכנסת מכריזה על מצב חירום במדינה. בפועל, בעת הקמת המדינה הכריזה הכנסת על מצב חירום בישראל, וההכרזה הזו מחודשת מאז אחת לשנה. כלומר – בישראל מוכרז מצב חירום באופן תמידי. למרות שהתקנות לשעת חירום נקבעות על ידי הממשלה (הרשות המבצעת) ומשום כך הן "חקיקת משנה". הן יכולות לגבור על הוראות חוק של הכנסת (למעט חוקים חסינים, כמו חוק יסוד כבוד האדם וחירותו, חוק יסוד חופש העיסוק וחוק יסוד הכנסת).

ג. מעצר מנהלי

הגדרה: זהו מעצר מניעתי מידי, גם בלי שהעצור מואשם בביצוע עבירה כלשהי (רק על פי חשד). זה בסמכות שר הבטחון להורות על מעצר מנהלי. מטרתו של מעצר מנהלי היא לשמור על הזכות לחיים ובטחון של אזרחי המדינה. הליך המעצר המנהלי נתון לביקורת רבה, בשל הפגיעה הקשה בזכויות, ולכן חלות עליו הגבלות בחוק. בסמכות שר הבטחון בלבד לבצע מעצר מנהלי לפרק זמן ארוך, המעצר תקף לתקופה של 6 חודשים וניתן להארכה.

בישראל ניתן לבצע "מעצר מנהלי", שבניגוד למעצר רגיל, הוא מאפשר:

1. לעצור אדם לשם מניעת סכנה או פגיעה בביטחון הציבור או בזכות לחיים ולביטחון של אזרחי המדינה, גם אם לא בוצעה עוד עבירה.
  2. לעצור אדם בהוראת שר הביטחון **רק על בסיס חשד** שהוא מתכוון לעשות עברה.
  3. לא חייבים להגיד לאדם במה הוא מואשם.
  4. לא חייבים לתת לאדם לראות עורך דין ולא צריך להביא אותו למשפט, אפשר פשוט לעצור אותו לשישה חודשים. אחרי שישה חודשים צריך אישור שופט להארכת מעצר.
- ד. **צנזורה לפי תקנות לשעת חירום** - על פי התקנות לשעת חירום, חלה בישראל צנזורה על פרסום כל חומר שעוסק בענייני ביטחונה של ישראל. כלומר, כל פרסום כזה צריך לקבל אישור מראש של הצנזור – שהוא קצין בכיר בצה"ל.

זכות המדינה להגן על עצמה ועל אזרחיה מפני איומים על הביטחון

הדילמה נוספת היא כיצד לנהוג כאשר קיים איום על בטחון המדינה, והצורך לשמור על בטחון המדינה מתנגש עם עקרונות הדמוקרטיה (חופש הביטוי, לדוגמה). במצב חירום התנגשות זו הופכת לחמורה ונפוצה יותר. גם כאן, המדינה נוקטת אמצעים כדי למנוע את הפגיעה בה ובאזרחים, גם תוך פגיעה בזכויות וחירויות. בדרך כלל, הפגיעה הזו היא לפי חוקות או אמנות בינלאומיות, המתירות לפגוע בחירויות יסוד בזמן חירום ומלחמה כדי להגן על בטחון המדינה.

תפיסות דמוקרטיות לגבי תפקיד המדינה ויחס לפרט ומיעוטים

תפיסה דמוקרטית ליברלית-אינדיבידואלית

זכויות האדם וחירויותיו במרכז. תפקידה של המדינה לאפשר לכל אזרח מימוש מרבי של רצונותיו וזכויותיו, בלי התייחסות להשתייכותו האתנית-תרבותית. על אזרח או קהילה חופשיים לקבוע לעצמם את ערכיהם ואין זה מתפקידה של המדינה לקדם ערכים או מאפיינים תרבותיים. המדינה לא מכירה בזכויות קבוצה. המדינה וחוקיה לא מזוהים עם הקבוצה האתנית / לאומית / תרבותית / דתית של האזרחים. המדינה לא מזוהה עם ערכים מסוימים. המשותף לאזרחים: חוקים, חוקה ואזרחות.

חסרונות: קשה לגבש את החברה הכללית, יש פגיעה בזכויות הקבוצה (שנחשבת פחות חשובה מהאדם הבודד).

תפיסה דמוקרטית רפובליקנית

זכויות האדם וחירויותיו במרכז, אבל האדם הוא גם יחיד וגם חלק מקהילה לאומית או אזרחית. תפקידה של המדינה הוא שמירה על חופש הפרט אבל גם לאפשר את טובת הכלל ומימוש ערכי הקהילה המשותפים הנקבעים בתהליך הדמוקרטי, למקסם את ה"טוב המשותף", המדינה צריכה לעשות את מה שיהיה הכי טוב לכל החברה ביחד. זכויות הפרט של כל האזרחים נשמרות, גם של אלו שאינם שייכים לקבוצת הרוב הלאומית. למדינה יש זהות תרבותית או ערכים משותפים שהיא מקדמת ומטפחת.

חסרונות: פגיעה בזכויות האדם, במיוחד בחירות, דחייה של קבוצות מיעוט.

תפיסה דמוקרטית ליברלית-רב-תרבותית

זכויות האדם וחירויותיו במרכז, אבל האדם הוא גם יחיד וגם חלק מקהילה – לאומית, אתנית-תרבותית או דתית. תפקיד המדינה אינו רק שמירה על חופש הפרט אלא היא נועדה גם כדי לתמוך בקהילות השונות המצויות בתוכה במידה שווה. התמיכה נעשית בעיקר באמצעות תקצוב הקבוצות השונות כך שניתן להן מקום במרחב הציבורי, כל קבוצה תחנך לערכים שלה ולתרבות שלה בנפרד. המדינה ניטראלית ואינה מעדיפה קבוצה מסוימת, יש שוויון בין הקהילות השונות. המדינה מכירה ותומכת במימוש זכויות קבוצה של הקבוצות השונות בה.

חסרונות: קושי בגיבוש החברה הכללית ופגיעה בזכויות האדם, במיוחד בחירות.

בפועל, מדינות רבות משלבות בין התפיסות השונות. בישראל – בהיותה מדינת לאום יהודית, יש מקום משמעותי לתפיסה הרפובליקנית, אבל האופי הרצוי של הדמוקרטיה הישראלית שנוי במחלוקת ציבורית.

הקריטריון	האינדיבידואלית	הרפובליקנית	הרב תרבותית
טובתו של האדם	*תתממש כאשר המדינה תתייחס לפרט כאינדיבידואל.	*תתממש בצורה המיטבית במסגרת הקולקטיב, חיי הפרט משמעותיים יותר כאשר ערכיו ייושמו במישור הפרטי והציבורי.	*זהות היחיד תתפתח טוב יותר במסגרת קבוצתו התרבותית / לשונית / דתית.
יחסה המדינה לזהות אזרחיה.	*האזרחים הם פרטים שווים * אין הכרה בזכויות קבוצתיות.	*למדינה זהות תרבותית ערכית משותפת, המתייחסת לכלל האזרחים או לרוב הלאומי הדומיננטי. לעיתים יש ולעיתים אין הכרה בזכויות קבוצתיות.	*המדינה מחויבת לשמירת התרבויות של הקבוצות השונות אך אין עדיפות לקבוצה תרבותית אחת על אחרת – נייטרליות. *יש הכרה בזכויות קבוצתיות.
כיצד נקבע אופיו המרחב הציבורי	*נקבע על ידי האזרחים באמצעות שיתוף פעולה בין קבוצות שונות.	* "הטוב הכללי" ייקבע במשותף ע"י כל אזרחי מדינת הלאום אזרחית מדינתית, ועל ידי קבוצת הרוב הדומיננטית במדינת לאום אתנו-תרבותית.	*השפעתן ההדדית של הקבוצות השונות תקבע את אופיו של המרחב הציבורי.
תפקיד המדינה	לשמור על זכויות הפרט.	*לשמור על זכויות האזרחים, לקדם ערכים משותפים, ולטפח השתתפות, מעורבות סולידריות.	לשמור ולטפח את כל התרבויות של הקבוצות השונות בתחומה.
סוג הלאומיות המתאים לגישה	לאומיות אזרחית / מדינתית.	לאומיות מדינתית אזרחית המכוונת לזהות קולקטיבית או לאומיות אתנו תרבותית.	לאומיות רב תרבותית
מדינה מדגימה	ארה"ב	במובן הראשון - צרפת "שפה אחת, תרבות אחת, זהות אחת".	קנדה הנהיגה בחוק מדינה את רעיון הרב תרבותיות: דוברי אנגלית / דוברי צרפתית / אסקימואים ואינדיאנים – לכולם הזכות לטפח את תרבותם באזורי מחייתם.

הרעיון הלאומי

מדינה - ארגון חברתי הכולל שלטון, על אוכלוסייה היושבת בשטח מוגדר, בעל ריבונות פנימית וחיזונית (כלומר, אינו כפוף לגורמים חיצוניים), והזוכה להכרה בינלאומית (יש כאלו שחושבים שזהו אינו מרכיב הכרחי בהגדרה).

תנאים הכרחיים לקיומה של מדינה :

כלומר, מה **חייב** להתקיים בישות כדי שנגדיר אותה כ"מדינה" – **ש"ר הא"ש** :

שטח – טריטוריה, איזור מוגדר בעל גבולות ברורים בתחומי היבשה, האוויר, הים וכן בתחום התת-קרקעי. גודל ורציפות אינם הכרחיים.

ריבונות – עצמאות המדינה. יכולתו של השלטון לנהל את ענייני הפנים וענייני החוץ של המדינה ללא התערבות של גורם אחר.

הכרה בינלאומית – הסכמה של מדינות העולם לקיומה של המדינה בשטח שעליו היא טוענת לריבונות. הסכמה זו באה לידי ביטוי, לדוגמה, בהחלטה של ארגון האומות המאוחדות להכיר בקיומה של המדינה. יש כאלו הטוענים שתנאי זה אינו הכרחי.

אוכלוסייה – תושבים קבועים בשטח המדינה. בכל מדינה חייב להיות ציבור אנשים קבוע בעל מעמד חוקי מוכר

שלטון – גוף המנהל את ענייני המדינה, שולט בשטח ובאוכלוסייה.

לאום ומדינות לאום

קבוצה אתנית : קבוצה שיש לה מכנה משותף אתני תרבותי, כמו מוצא, דת והיסטוריה משותפת, לא בהכרח רוצה הגדרה עצמית או מדינה. למשל: הדרוזים.

לאום : קבוצה שיש לה מכנה משותף ויש לה מדינה ריבונית או אוטונומיה בתוך מדינה קיימת, או שהיא רוצה להקים מדינה עצמאית או אוטונומיה.

לאומיות אתנית-תרבותית : השאיפה של קבוצה להקים מדינה או לנהל את עצמה בתוך מדינה, אשר מבוססת על מכנה משותף אתני תרבותי, כמו מוצא, היסטוריה, שפת אם.

לאומיות פוליטית : השאיפה של קבוצה להקים מדינה או לנהל את עצמה בתוך מדינה, אשר מבוססת על מכנה משותף של רעיונות, ערכים או אידיאולוגיה.

סוגי מדינות לאום

מדינת לאום אתנית תרבותית

מדינה המזוהה ברמה הכללית עם לאום אתני תרבותי אחד ומבטאת את זכותו להגדרה עצמית. לכן, חלק מהסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה נותנים ביטוי ליסודות האתניים התרבותיים (מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה, ולפעמים גם דת) של קבוצת הרוב הלאומי. יש בה גם יסודות פוליטיים תרבותיים ערכיים משותפים לכלל אזרחי המדינה (רצון משותף לחיות באותה מדינה ולקדם יחד ערכים ונורמות משותפים).
למשל: ישראל.

מדינה דו לאומית

מדינה המזוהה ברמה הכללית עם שני לאומים אתניים שונים ומבטאת את זכותם להגדרה עצמית. לכן, חלק מהסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה נותנים ביטוי ליסודות האתניים התרבותיים (מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה, ולפעמים גם דת) של שני הלאומים הדומיננטיים במדינה. יש בה גם יסודות פוליטיים תרבותיים ערכיים המגבשים את שני הלאומים (רצון משותף לחיות באותה מדינה ולקדם יחד ערכים ונורמות משותפים).

מדינה רב לאומית

מדינה המזוהה ברמה הכללית עם מספר לאומים דומיננטיים. לכן, הסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה נותנים ביטוי ליסודות האתניים התרבותיים (מוצא, שפה, תרבות, היסטוריה, ולפעמים גם דת) של כל הלאומים הדומיננטיים במדינה. יש בה גם יסודות פוליטיים תרבותיים ערכיים המגבשים את כלל הלאומים.
למשל: שוויץ.

מדינת לאום פוליטית/ כלל אזרחיה

מדינה שמגדירה את השייכות הלאומית על בסיס האזרחות בלבד (חפיפה בין לאומיות לאזרחות), ולכן הסמלים, המועדים, החוקים ומוסדות המדינה אמורים לבטא יסודות המשותפים לכל האזרחים במדינה.
למשל: ארה"ב.

הצדקות דמוקרטיות לקיום מדינת הלאום

1. ההצדקה על פי עקרון הכרעת הרוב:

לאזרחי המדינה יש זכות לשלוט בה באמצעות עיקרון הכרעת הרוב, שהוא עקרון יסוד בדמוקרטיה. לכן, מותר לרוב האזרחים במדינה לעצב את המדינה לפי האופי של הלאום האתני שלהם, בתנאי שהם שומרים על זכויות המיעוט. על ידי הצדקה זו נשמרת היציבות במדינה.

2. ההצדקה על פי הזכות לחיים וביטחון:

זכותו של כל לאום הנתון לסבל ולרדיפות לחיות במדינה השייכת לו שבה תובטח זכותו לחיים ולביטחון של כל אחד מבני הלאום ובה יובטחו חירותו וזכויותיו.

3. הזכות לתרבות:

במסגרת זכויות הפרט למימוש עצמי כלולה גם זכותו של הפרט לממש את תרבותו ולשמור על ייחודה. כלומר, זכות הפרט כוללת גם זכות לקביעת החברה שבה יחיה ואופייה (דגל, המנון, שפה ועוד), וזכות הלאום הדומיננטי לקבוע את זהות המדינה (כמובן, כל עוד לא נדרסות זכויות המיעוטים, ונשמרת להם הזכות לתרבות במרחב הקהילה שלהם).

הכרזת העצמאות

ישראל הממשלה הזמנית

עיתון רשמי: מס' 1 תל-אביב

ה' באייר תש"ח 14.5.1948 עמ' 1

בארץ-ישראל קם העם היהודי, בה עוצבה דמותו הרוחנית, הדתית והמדינית, בה חי חיי קוממיות ממלכתית, בה יצר נכסי תרבות לאומיים וכלל-אנושיים והוריש לעולם כולו את ספר הספרים הנצחי .

לאחר שהוגלה העם מארצו בכוח הזרוע שמר לה אמונים בכל ארצות פזוריו, ולא חדל מתפילה ומתקווה לשוב לארצו ולחדש בתוכה את חירותו המדינית .

מתוך קשר היסטורי ומסורתי זה חתרו היהודים בכל דור לשוב ולהאחז במולדתם העתיקה; ובדורות האחרונים שבו לארצם בהמונים, וחלוצים, מעפילים ומגינים הפריחו נשמות, החיו שפתם העברית, בנו כפרים וערים, והקימו ישוב גדל והולך השליט על משקו ותרבותו, שוחר שלום ומגן על עצמו, מביא ברכת הקידמה לכל תושבי הארץ ונושא נפשו לעצמאות ממלכתית.

בשנת תרנ"ז (1897) נתכנס הקונגרס הציוני לקול קריאתו של הוגה חזון המדינה היהודית תיאודור הרצל והכריז על זכות העם היהודי לתקומה לאומית בארצו.

זכות זו הוכרה בהצהרת בלפור מיום ב' בנובמבר 1917 ואושרה במנדט מטעם חבר הלאומים, אשר נתן במיוחד תוקף בין-לאומי לקשר ההיסטורי שבין העם היהודי לבין ארץ-ישראל ולזכות העם היהודי להקים מחדש את ביתו הלאומי.

השואה שהתחוללה על עם ישראל בזמן האחרון, בה הוכרעו לטבח מיליונים יהודים באירופה, הוכיחה מחדש בעליל את ההכרח בפתרון בעיית העם היהודי מחוסר המולדת והעצמאות על-ידי חידוש המדינה היהודית בארץ-ישראל, אשר תפתח לרווחה את שערי המולדת לכל יהודי ותעניק לעם היהודי מעמד של אומה שוות-זכויות בתוך משפחת העמים.

שארית הפליטה שניצלה מהטבח הנאצי האיום באירופה ויהודי ארצות אחרות לא חדלו להעפיל לארץ-ישראל, על אף כל קושי, מניעה וסכנה, ולא פסקו לתבוע את זכותם לחיי כבוד, חירות ועמל-ישרים במולדת עמם.

במלחמת העולם השנייה תרם הישוב העברי בארץ את מלוא-חלקו למאבק האומות השוחרות חירות ושלום נגד כוחות הרשע הנאצי, ובדם חייליו ובמאמצו המלחמתי קנה לו את הזכות להימנות עם העמים מייסדי ברית האומות המאוחדות.

ב-29 בנובמבר 1947 קיבלה עצרת האומות המאוחדות החלטה המחייבת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל; העצרת תבעה מאת תושבי ארץ-ישראל לאחוז בעצמם בכל הצעדים הנדרשים מצדם הם לביצוע ההחלטה. הכרה זו של האומות המאוחדות בזכות העם היהודי להקים את מדינתו אינה ניתנת להפקעה.

זוהי זכותו הטבעית של העם היהודי להיות ככל עם ועם עומד ברשות עצמו במדינתו הריבונית.

לפיכך נתכנסנו, אנו חברי מועצת העם, נציגי הישוב העברי והתנועה הציונית, ביום סיום המנדט הבריטי על ארץ-ישראל, ובתוקף זכותנו הטבעית וההיסטורית ועל יסוד החלטת עצרת האומות המאוחדות אנו מכריזים בזאת על הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, היא מדינת ישראל.

אנו קובעים שהחל מרגע סיום המנדט, הלילה, אור ליום שבת ו' אייר תש"ח, 15 במאי 1948, ועד להקמת השלטונות הנבחרים והסדירים של המדינה בהתאם לחוקה שתיקבע על-ידי האספה המכוננת הנבחרת לא יאוחר מ-1 באוקטובר 1948 - תפעל מועצת העם כמועצת מדינה זמנית, ומוסד הביצוע שלה, מנהלת-העם, יהווה את הממשלה הזמנית של המדינה היהודית, אשר תיקרא בשם ישראל.

מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתת על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות; תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האומות המאוחדות. מדינת ישראל תהא מוכנה לשתף פעולה עם המוסדות והנציגים של

האומות המאוחדות בהגשמת החלטת העצרת מיום 29 בנובמבר 1947 ותפעל להקמת האחדות הכלכלית של ארץ-ישראל בשלמותה.

אנו קוראים לאומות המאוחדות לתת יד לעם היהודי בבנין מדינתו ולקבל את מדינת ישראל לתוך משפחת העמים.

אנו קוראים - גם בתוך התקפת-הדמים הנערכת עלינו זה חדשים - לבני העם הערבי תושבי מדינת ישראל לשמור על שלום וליטול חלקם בבנין המדינה על יסוד אזרחות מלאה ושווה ועל יסוד נציגות מתאימה בכל מוסדותיה, הזמניים והקבועים.

אנו מושיטים יד שלום ושכנות טובה לכל המדינות השכנות ועמיהן, וקוראים להם לשיתוף פעולה ועזרה הדדית עם העם העברי העצמאי בארצו. מדינת ישראל מוכנה לתרום חלקה במאמץ משותף לקדמת המזרח התיכון כולו.

אנו קוראים אל העם היהודי בכל התפוצות להתלכד סביב הישוב בעליה ובבנין ולעמוד לימינו במערכה הגדולה על הגשמת שאיפת הדורות לגאולת ישראל.

מתוך בטחון בצור ישראל הננו חותמים בחתימת ידינו לעדות על הכרזה זו, במושב מועצת המדינה הזמנית, על אדמת המולדת, בעיר תל-אביב, היום הזה, ערב שבת, ה' אייר תש"ח, 14 במאי 1948 .

דוד בן-גוריון, דניאל אוסטר, מרדכי בנטוב, יצחק בן-צבי, אליהו ברלין, פריץ ברנשטיין, הרב וולף גולד, מאיר גרבובסקי, יצחק גרינבוים, ד"ר אברהם גרנובסקי, אליהו דובקין, מאיר וילנר-קובנר, זרח ורהפטיג, הרצל ורדי, רחל כהן, הרב קלמן כהנא, סעדיה כובאשי, הרב יצחק מאיר לוין, מאיר דוד לוינשטיין, צבי לוריא, גולדה מאירסון, נחום ניר, צבי סגל, הרב יהודה ליב הכהן פישמן, דוד צבי פנקס, אהרן ציזלינג משה קולודני, אליעזר קפלן, אברהם קצנלסון, פליכס רוזנבליט, דוד רמז, ברל רפטור, מרדכי שטנר, בן-ציון שטרנברג, בכור שיטרית, משה שפירא, משה שרתוק.

מבוא היסטורי – תכנית החלוקה

הצהרת בלפור : בשנת 1917 שלח שר החוץ הבריטי בלפור מכתב ללורד היהודי רוטשילד. במכתב הודיע בלפור על החלטת ממשלת בריטניה לקדם הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל.

כתב המנדט : בשנת 1922 ניתן לבריטניה, על ידי חבר הלאומים (הגוף שקדם לאו"ם), מנדט (רישיון) להקים בארץ ישראל בית לאומי לעם היהודי. המנדט ניתן על ארץ ישראל משני עברי הירדן, אך בריטניה הוציאה את עבר הירדן המזרחי מחוץ למנדט, ושם הוקמה ממלכת ירדן. המנדט הדגיש את הצורך לשמור על הזכויות האזרחיות והדתיות של לא-יהודים בישראל.

בשנת 1947 פנו הבריטים, ששלטו בארץ ישראל, לאו"ם וביקשו עזרה בפתרון הסכסוך בין היהודים לפלסטינים על השטח.

החלטה 181 - תכנית החלוקה : ב- 29.11.1947 האו"ם החליט על תכנית החלוקה, שקובעת שצריך להקים שתי מדינות, יהודית ופלסטינית, בתוך החלק שנותר מן המנדט בארץ ישראל.

רק חלק מהתוכנית יצא לפועל. בסופו של דבר, המנדט הבריטי הסתיים ומדינה יהודית הוקמה בארץ ישראל.

תוכן תוכנית החלוקה

1. הקמת שתי מדינות, מדינת לאום יהודית ומדינת לאום פלסטינית, בגבולות שהוחלטו על ידי האו"ם ושורטטו במפה.

2. ירושלים תהיה אזור בין לאומי שישלוט בה נציג של האו"ם.

3. לשתי המדינות תהיה כלכלה משותפת שתנוהל על ידי מועצה כלכלית משותפת.

4. שתי המדינות חייבות לקיים בחירות דמוקרטיות לאספה מכוונת, אשר תנסח חוקי

תגובות הצדדים המעורבים לתוכנית החלוקה

- **ההנהגה הערבית בארץ ומדינות ערב השכנות** התנגדו לתוכנית והודיעו כי יילחמו בה.
- **הנהגת היישוב היהודי והתנועה הציונית** קיבלו את התוכנית.
- **הבריטים** הודיעו כי הם יפנו את שטחי ארץ ישראל גם אם לא ימצא פתרון לסכסוך.

מה קרה אחרי החלטת האו"ם?

בארץ החל מאבק אליס, יום לפני שהבריטים עזבו את ארץ ישראל, היישוב היהודי הכריז על הקמת מדינה יהודית – הכרזת העצמאות. בתגובה להכרזה הצטרפו מדינות ערב ליישוב הערבי בארץ והמלחמה הפכה למלחמה בין מדינות. בסוף המלחמה הזו נחתמו הסכמי שביתת נשק, בגבולות שונים מגבולות מפת החלוקה. מדינה פלסטינית לא הוקמה.

ניתוח חלקי המגילה

חלק ראשון: ההצדקות להקמת מדינה יהודית בארץ ישראל (לא לבלבל עם ההצדקות למדינת לאום!!!)

הצדקה היסטורית: נובעת מהקשר בין העם היהודי וארץ ישראל, מהאירועים ההיסטוריים שקושרים את העם היהודי לארצו. לדוגמה: בה קם העם היהודי, התעצב ויצר נכסי תרבות ובראשם התנ"ך, במהלך הגלות המשיך העם בתקוה ובמאמץ לשוב לארץ ישראל, נעשה מאמץ לשיבה לארץ בדורות האחרונים – שהביא להקמת ישוב גדול ומבוסס, השואה הוכיחה את הצורך בפתרון בעיית האנטישמיות על ידי הקמת מדינה יהודית.

הצדקה בין לאומית: הצדקה הנובעת מההחלטות של גופים בינלאומיים רשמיים להכיר בזכות העם היהודי למדינה בארץ ישראל: הצהרת בלפור בה נאמר שהבריטים רואים בעין יפה הקמת בית לאומי ליהודים בארץ ישראל, המנדט שניתן על ידי חבר הלאומים והחלטת האו"ם על החלוקה.

הצדקה טבעית/אזרחית: הצדקה הנובעת מן הזכות הטבעית והאזרחית של כל עם להגדרה עצמית.

חלק שני: הקמת המדינה – הפעולות האופרטיביות

1. בחלק זה מכריזים באופן רשמי על הקמת המדינה.
2. שם המדינה החדשה יהיה מדינת ישראל.
3. במדינה זו יהיו רשות מחוקקת ורשות מבצעת.
4. מוסדות המדינה יהיו נבחרים.

חלק שלישי: חלק הצהרתי- אופייה של המדינה ופניות

עקרונות המעידים שמדינת ישראל היא מדינה יהודית (התחייבות למדינה יהודית)

1. מדינת ישראל תהיה פתוחה לעלייה יהודית.
2. קריאה לעם היהודי להתלכד סביבה.
3. מכריזים על הקמת "מדינה יהודית" (בחלק השני של ההכרזה).
4. שם המדינה – "ישראל" (בחלק השני של ההכרזה).

עקרונות המעידים שמדינת ישראל היא מדינה דמוקרטית (התחייבות למדינה דמוקרטית)

1. מדינת ישראל תשמור על **שוויון** זכויות חברתי ומדיני לכל אזרחיה, ללא הבדל דת גזע ומין.
2. מדינת ישראל תעניק לאזרחיה **חופש** דת, לשון, מצפון, כינוך ותרבות.
3. הבטחה לשמירה על המקומות הקדושים **לכל** הדתות.
4. הבטחה לפיתוח הארץ לטובת **כל** תושביה.
5. הכרזה על הקמת מוסדות דמוקרטיים (קיום בחירות, כינון חוקה) (בחלק השני של ההכרזה).

ארבע קריאות (פניות) של מדינת ישראל לשיתוף פעולה

1. **לאו"ם** : שיקבל את מדינת ישראל למשפחת העמים.
2. **לערביי ישראל** : לשמור על השלום, לקחת חלק בהקמת המדינה, על יסוד אזרחות שווה ומלאה וייצוג מתאים בכל מוסדות המדינה.
3. **למדינות ערב השכנות** : ישראל מושיטה יד לשלום ושכנות טובה, וקוראת לשיתוף פעולה במטרה להגיע לשלום ופיתוח של המזרח התיכון.
4. **ליהודים בגולה (תפוצות)** : להתלכד סביב הישוב היהודי, שיעלו לארץ או יסייעו למדינה ממקום מגוריהם.

משפט אייכמן

מאפינייה היהודיים של מדינת ישראל

מדינה יהודית - היבטים משפטיים / חקיקה

1. **חוק השבות**: מטרתו קיבוץ גלויות ותפיסת המדינה כמדינת לאום של כל היהודים. כל יהודי יכול לעלות לישראל ולגור בה, ולהביא איתו את בן זוגו, ילדו ונכדו של היהודי, בני זוגם של הילדים והנכדים, וכן ילדים ונכדים מנישואים קודמים של בן זוגו ובני זוגם של ילדים ונכדים אלה. יהודי – מי שנולד לאם יהודייה או נתגייר, ואינו בן דת אחרת.
2. **חוק האזרחות**: כל מי שעלה לארץ על פי חוק השבות מקבל אוטומטית אזרחות ישראלית.
3. **חוק יסוד מקרקעי ישראל**: קובע כי אדמות מדינת ישראל שייכות למדינה ולא לאדם פרטי. הן מנוהלות על ידי מנהל מקרקעי ישראל, כולל כל האדמות שקק"ל קנתה פעם. החוק קובע שאדמות אלה לא ניתנות למכירה אלא לחכירה (השכרה) בלבד, והוא נועד לשמירה על אדמות הקק"ל שנקנו במהלך השנים בידי יהודים ולמען פיתוח ההתיישבות היהודית. קיימת מחלוקת ציבורית במדינה על החוק ודרכי יישומו, בין היתר סביב השאלה האם המדינה רשאית להקצות אדמות ליהודים בלבד.
4. **חוק שעות עבודה ומנוחה**: קובע את ימי המנוחה הקבועים על פי החגים היהודיים (לדוג', יום כיפור) ואת יום המנוחה השבועי. יהודים – ביום שבת, אחרים: ראשון או שישי לפי דתם. צריך אישור מיוחד כדי להעסיק עובדים ביום המנוחה שלהם.
5. **חוק איסור גידול חזיר**: אסור לגדל חזירים באזורים יהודים ומוסלמים. קשור למעמד הסמלי והשלילי של החזיר ביהדות. החוק אינו מונע אכילת חזיר או גידול חיות לא כשרות אחרות.
6. **חוק חג המצות**: אוסר על חנויות באזורים יהודיים להציג חמץ בפומבי למכירה או לצריכה בפסח. החוק אינו אוסר על אכילת חמץ.
7. **חוק לעשיית דין בנאצים ועוזריהם**: מאפשר להעמיד לדין בישראל פושעים נאצים ועוזריהם על פשעים נגד העם היהודי למרות שנעשו לפני הקמת מדינה ומחוץ לגבולותיה, וקובע עונשים ייחודיים (כולל עונש מוות).
8. **חוק יום הזיכרון לשואה ולגבורה**: קובע את כ"ז בניסן כתאריך בו מזכירים בכל שנה את השואה ומעשי הגבורה שנעשו בה. נועד להבטיח את זיכרון השואה כאירוע מרכזי בהיסטוריה היהודית.
9. **חוק חינוך ממלכתי**: קובע את יעדי החינוך הממלכתי, ומדגיש שחשוב לחנך לתרבות היהודית במערכת החינוך בישראל, אהבת העם והארץ.

10. **חוק רשות השידור:** אחת ממטרות השידור הציבורי על פי חוק זה היא לחזק את הקשר למורשת היהודית.

11. **חוק יסודות המשפט:** קובע שאם קיימת בעיה משפטית שאין לה תשובה בחוקים הקיימים צריך להחליט עליה לפי עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל.

12. **חוק בתי דין רבניים:** קובע שכל אזרחי ישראל מחויבים להתחתן ולהתגרש במסגרת בתי הדין של בני דתם, וכי נישואין וגירושין של יהודים בישראל יערכו על פי דין תורה (החל מ-2010 המדינה מאפשרת נישואין אזרחיים לאזרחים "חסרי דת").

מדינה יהודית – המרחב הציבורי

מעמדה של השפה העברית במדינת ישראל

אין במדינת ישראל חוק הקובע את מעמדה הרשמי של העברית כשפת המדינה היחידה, אלא נותרה בתוקף חקיקה מתקופת המנדט לפיה לעברית ולערבית יש מעמד של שפות רשמיות (לאחר ביטול של מעמד השפה האנגלית). עם זאת, החקיקה והפסיקה בישראל מקנות עדיפות לעברית כשפה רשמית, כביטוי לאופייה היהודי של המדינה.

לוח השנה העברי

לוח השנה העברי הוא לוח השנה הרשמי של מדינת ישראל, כביטוי לאופייה היהודי של המדינה, והחוק מחייב שימוש בתאריך עברי בכל מסמך רשמי היוצא מטעם המדינה ומוסדותיה.. לפיכך, החגים היהודיים הינם ימי שבתון רשמיים במדינה.

סמלי המדינה

סמלי המדינה מייצגים את ערכי המדינה ומעניקים לאזרחים תחושת אחדות. הם מבטאים את עצמאות המדינה והאופי שלה.

הדגל:

מגן הדוד הוא סמל יהודי מסורתי.

צבעי הדגל הם תכלת ולבן, כמו צבעי הטלית.

אלו גם צבעי הבגדים של הכוהן הגדול בבית המקדש.

סמל המדינה:

הסמל מורכב ממנורה וענפי זית, כמו בנבואת זכריה (זכריה ד', 1-6).

המנורה מסמלת את מנורת בית המקדש שנלקחה על ידי הרומאים בזמן חורבן בית שני.

ענפי הזית מסמלים את השלום ומקורם בסיפור תיבת נוח בתנ"ך.

ההמנון: התקווה.

נכתב ידי המשורר נפתלי הרץ אימבר.

הוא מבטא את הגעגועים לארץ והרצון להקים מדינה עצמאית לעם היהודי בארץ ישראל.

מדינה יהודית - בין הציבורי לפרטי- הסדר הסטטוס קוו

הרקע לחתימת הסכם הסטטוס קוו:

ב-1947, לפני הקמת המדינה, היה משבר גדול בין הקבוצות הדתיות לחילוניות בנושא מעמד הדת במדינת ישראל. הקבוצות הבינו שהן חייבות למצוא דרך לחיות ביחד במדינה ולשתף פעולה בשלטון, ולכן הן חתמו על הסכם הסטטוס קוו (סטטוס קוו = מצב קיים) – הסכם פשרה קבוע. ההסכם בנוי על פשרות, שמאפשרות לקבוצות השונות לחיות ביחד למרות חילוקי הדעות. למעשה, ההסכם מיועד לבטא את עקרון ההסכמיות בציבור בענייני דת ומדינה. חשוב לזכור שבהסכם יש החלטות כלליות אבל אין בו פתרון לכל ויכוח ולכל שאלה.

הסדר הסטטוס קוו עוסק בארבעה תחומים: נשכ"ח

1. **נישואים וגרושים**: רק בתי דין רבניים יעסקו בענייני נישואין וגירושין של יהודים.
2. **שבת**: שמירת שבת במקומות ציבוריים (למשל - אין תחבורה ציבורית ומקומות בילוי).
3. **כשרות**: שמירת כשרות במוסדות מדינה (כמו משרדי הממשלה וצה"ל).
4. **חינוך**: שמירת המעמד העצמאי של החינוך הדתי והחרדי.

הסדר הסטטוס קוו מתפתח עם השנים:

מטרת הסדר הסטטוס קוו היתה לקבוע פשרות שיחזיקו מעמד לאורך השנים, אבל התנאים במדינה משתנים עם השנים. לכן יש וויכוחים בין הדתיים לחילוניים על חלקים בהסכם שלא הפכו לחוקים. כך למשל, למשל, כאשר הגיעה הטלוויזיה לישראל היה וויכוח בשאלה האם מותר לשר שידורי טלוויזיה בשבת. הדתיים טענו שאם לא כתוב בסטטוס קוו שמותר, אז אסור. החילוניים טענו שאם כתוב בסטטוס קוו שמותר לשר רדיו בשבת, אז מותר גם לשר טלוויזיה.

האחריות והמחויבות ההדדית של מדינת ישראל והעם היהודי בתפוצות

נתונים על יהדות העולם והתפוצות-

בעולם יש כ-13.5 מיליון יהודים, הריכוז הגדול ביותר של יהודים הוא היום בישראל (למעלה מ-40%, ואחריו בצפון אמריקה (ארה"ב וקנדה) – גם למעלה מ-40%. הקבוצה הדתית הגדולה ביהדות ארה"ב היא הקבוצה הרפורמית, אחריה הקונסרבטיבית, ורק אחריה האורתודוקסית (בנוסף יש רבים שמגדירים עצמם יהודים ללא השתייכות דתית). בישראל – רוב מוחלט של הדתיים מגדירים עצמם אורתודוקסים. ריכוזים גדולים נוספים של יהודים מצויים ב: צרפת, בריטניה, רוסיה, ארגנטינה וגרמניה.

בקרב יהודי העולם ישנם אחוזים גדולים של נישואי תערובת, וההמשכיות של הזהות היהודית היא נושא מרכזי בדיון הציבורי.

אחריות מדינת ישראל ליהודי התפוצות

מחויבות המדינה ליהדות התפוצות באה לידי ביטוי בתחומים שונים, והיא מדגימה את התפיסה של מדינת ישראל כמדינת הלאום של כל העם היהודי:

1. בחוק השבות ובחוק האזרחות המאפשרים לכל יהודי **לעלות ארצה** ביחד עם משפחתו, ולקבל בה אזרחות.
2. המשרד לקליטת עלייה עוזר לעולים בלימוד שפה, בכלכלה, במגורים ועבודה.
3. מוסדות רשמיים של המדינה המטפלים **בחיזוק הזהות היהודית של יהדות התפוצות** ובעלייתה לישראל. (למשל ההסתדרות הציונית העולמית המעוגנת בחוק, וקיומו של שר לענייני תפוצות ושר קליטה).
4. **המדינה מתגייסת לטובת יהודים המצויים במצוקה ברחבי העולם** (בשנות המדינה הראשונות נערכו מבצעים להעלאת יהודי מדינות ערב לישראל, ניתן סיוע למסורבי העלייה בברית המועצות, נערכו מבצעים להעלאת יהודי אתיופיה).
5. החוק הפלילי של מדינת ישראל מאפשר ענישה של מי שפגע ביהודי על רקע יהדותו, גם אם זה קרה מחוץ לשטח המדינה, וכלפי יהודי שאינו אזרח המדינה.

יחס יהודי התפוצות למדינה

רבים מיהודי התפוצות חשים קרבה והזדהות עם מדינת ישראל, על אף שהם אזרחים לכל דבר במדינותיהם. במקרים מסוימים, הדבר גורם לדילמות של "נאמנות כפולה".

יהודי התפוצות מסייעים לישראל בשני מישורים:

1. **תמיכה פוליטית** – על ידי ארגונים ושבדולות (דוגמת איפא"ק) המשתדלים להשפיע על ממשלותיהם לתמוך בישראל בהקשרים שונים.

2. **תמיכה כלכלית** – לאורך השנים תורמים יהודי התפוצות סכומים גדולים לפעילויות שונות בישראל.

הדור הצעיר מזדהה פחות עם ישראל, ולכן נעשים מאמצים לחיזוק הזדהות זו (פרויקט תגלית, שליחי הסוכנות היהודית וכדומה).

היסודות החוקתיים של ישראל

חוק השבות כיסוד חוקתי

חוק השבות הוא יסוד חוקתי כי הוא מממש את מטרת ההכרזה- ישראל מדינת העם היהודי.

חוק השבות - (שהתקבל בשנת 1950) נמנה עם אותם חוקים שאמנם אינם חוקי יסוד אך הם בעלי תוכן חוקתי ממעלה ראשונה. חוק השבות הקובע בסעיף 1 כי, "כל יהודי זכאי לעלות ארצה", נחשב כעיקר העיקרים של הציונות שכן, מטרתו היא לממש את המטרה שנקבעה בהכרזת העצמאות להקים מדינה לעם היהודי, ולהגשים את זכותו הטבעית של כל יהודי ל"שוב" למדינתו ו"לשבת" בה. עם זאת, "זכות השיבה והישיבה" אינה מוחלטת.

שתי מגבלות לחוק השבות:

1. "העלייה תהיה על פי אשרת עולה", כלומר היהודי הרוצה להיכנס לארץ צריך לקבל משר הפנים "אישור כניסה" כעולה.
2. לשר הפנים יש אפשרות למנוע כניסה של מי ש"פועל נגד העם היהודי" או "מסכן את בריאות הציבור" או "את בטחון המדינה".

שתי סוגיות בחוק מהוות נושא למחלוקת:

1. **סוגיית "מיהו יהודי"** - סוגיית מיהו יהודי קשורה בהגדרת המונח "יהודי". מנסחי חוק השבות נמנעו במכוון מהגדרת המונח "יהודי" בשל הגישות השונות לגבי האופי היהודי: הגישה הדתית: מכירה רק בהגדרה ההלכתית לפיה: "יהודי הוא כל מי שנולד לאם יהודייה או שהתגייר על פי ההלכה". הגישה החילונית: ישנן גישות אחרות שאינן מכירות בהגדרה הדתית, למשל: יהודי הוא מי שאחד מהוריו יהודי, או מי שחונך כיהודי או כל מי שמגדיר עצמו לאומית-תרבותית כיהודי. כלומר, האם יהדות היא דת או לאום.

החוק, בגרסתו הראשונה, לא הגדיר את המונח "יהודי" וניתן היה, לכאורה, לפרש אותו במובניו השונים - דת, לאום או שילוב של השניים. "יהודי" על-פי סעיף 4ב בחוק המתוקן הוא: "מי שנולד לאם יהודייה או נתגייר ואינו בן דת אחרת". תיקון זה העלה סוגיה נוספת סביב שאלת הגיור בויכוח זה באות לידי ביטוי הגישות השונות לגבי אופייה היהודי של המדינה.

האורתודוקסים אינם מרוצים מהגדרה זו והם מבקשים להוסיף למלה "נתגייר" את המלה "כהלכה" כלומר - גיור אורתודוקסי). בכך מבקשים האורתודוקסים למנוע כניסה לארץ של מי שהתגייר בחו"ל בגיור שאינו אורתודוקסי (רפורמי או קונסרבטיבי). באפריל 2005 קיבל בג"ץ את עתירתם של גיורים שלמדו בישראל לקראת גיור ו"קפצו" לחו"ל והתגיירו שם גיור רפורמי. בג"ץ קבע שחוק השבות חל על מי שעבר "גיורי קפיצה" שכאלה.

בשנים האחרונות התעורר מחדש ויכוח סביב שאלת הזכאים להיכנס לישראל מכח חוק השבות. סעיף 4א' מקנה זכות עליה לבני משפחתו של יהודי, עד דרגה של נכד/ה ובן/ת זוג/ה. בקרב הדתיים יש מי שמבקש לבטל את "סעיף הנכד" כדי לצמצם את מספר הלא יהודים העולים לישראל.

2. **העדפת החוק היהודים על פני לא יהודים** - סוגיית ההעדפה נובעת מעדיפות שהחוק מקנה ליהודים בעלייה. כלומר האם הפגיעה בזכות לשוויון היא מוצדקת. לב הוויכוח הוא השאלה, האם העדיפות בחוק השבות ליהודים בנוגע לעלייה הנה בגדר אבחנה מותרת או אפליה פסולה.

הנימוקים התומכים בעמדה שמדובר חוק "מבחין"

א. רוב אזרחיה היהודים של מדינת ישראל רואים במדינת ישראל מדינה יהודית- ציונית כלומר, מדינת העם היהודי שרוב אזרחיה יהודים ואת חוק השבות כאמצעי לממש מטרה זו.

ב. חלק מהזכות להגדרה עצמית היא שלכל מדינת לאום זכות לקבוע את אופי אוכלוסייתה ולשמור על היתרון הכמותי של הרוב הלאומי עמו מזוהה המדינה, וחוק השבות מסייע לכך.

הנימוקים התומכים בעמדה שמדובר בחוק "מפלה"

א. מיעוט יהודי קטן ורוב ערביי ישראלי גדול גורסים כי ישראל היא בראש ובראשונה מדינה דמוקרטית המחויבת למימוש השוויון לכלל אזרחיה בהתעלם מההבדלים הדתיים והלאומיים ביניהם.

ב. חוק השבות הוא חוק מפלה שכן הוא מקנה עדיפות ליהודים בכל הנוגע לעלייה לארץ, מנימוקים בלתי רלבנטיים כגון דת, לאום ומוצא, ולכן יש לבטלו ולחוקק במקומו חוק שיקבע תנאי הגירה והתאזרחות כמקובל בכל מדינה דמוקרטית.

חוק האזרחות כיסוד חוקתי

מהי "אזרחות" – "אזרחות" משמעה יחסי הגומלין המוסכמים בין האדם למדינתו ובין האדם לזולת וביטוי לאמנה החברתית. המדובר במערכת יחסי גומלין מוסכמת המבוססת על חובות(וזכויות) הדדיות שמטרתן מימוש הזכויות הטבעיות של האזרחים.

חובות המדינה כלפי אזרחיה	חובות האזרח כלפי החברה והמדינה נועדות לממש זכויות
חובות המדינה הנן: 1. להגן על תושבי המדינה. 2. להבטיח מימוש זכויותיהם. 3. לספק את צרכיהם הבסיסיים של כלל האזרחים ללא הבדל דת, מין, מוצא וכיו. 4. לפתח את המדינה לטובת רווחת כלל אזרחיה	1. חובות האזרח הן מכוח חקיקה שמטרתה לאפשר לכולם לממש את זכויותיהם הטבעיות, ושלכן חובת הכלל לציית לה. 2. מכוח הכרה ומחויבות אישית לתרום לחברה ולהיות מעורב פוליטית במסגרות השונות.
חובת המדינה להקים גופים שיספקו שירותים	חובת תשלום המסים המוטלת על האזרח למימון שירותים
להקים גופים ומוסדות המספקים שירותים ציבוריים כגון צה"ל, משטרה, ביטוח לאומי, בתי חולים, מוסדות חינוך..	חובה על פי חוק להשתתף בנטל מימון שירותי הבריאות, החינוך, הביטחון הסעד, התעסוקה ותשתיות- כל אחד על פי יכולתו.

חוק האזרחות קובע 6 דרכים לרכישת אזרחות

סעיף 1 לחוק הקובע כי כל מי שעלה לארץ מכוח חוק השבות זכאי לאזרחות אוטומטית- מבטא את היותה של מדינת ישראל מדינת לאום יהודית, כאשר 5 הדרכים הנוספות המאפשרות לאלה שלא עלו מכוח השבות לרכוש אזרחות מבטאות את העקרונות המקובלים בכל מדינה ריבונית.

1. **מכוח שבות** - כל מי שעלה ארצה מכוח חוק השבות זכאי לאזרחות אוטומטית.
2. **מכוח ישיבה** - מכוח ישיבה רצופה בישראל בין השנים 1948-1952.
3. **מכוח לידה** - כל מי שנולד בישראל לאב או אם אזרחים ישראלים, ואם נולד מחוץ לישראל בתנאי שאביו או אימו חיו קודם לכן בישראל והיו אזרחים ישראלים
4. **מכוח לידה וישיבה** - לא יהודים שנולדו בארץ לאחר קום המדינה, ולא הייתה להם אזרחות אחרת, והם תושבי ישראל 5 שנים רצופות לפני הבקשה שתוגש בין גיל 18 ל-21.

5. **מכוח התאזרחות** - מי ששוהה בארץ 3 שנים מתוך 5 לפני הבקשה, שבדעתו להשתקע בארץ, יודע מעט עברית, מוותר על אזרחותו הקודמת, יושב קבע ברשות, ומוכן להצהיר נאמנות למדינה ושר הפנים מאשר בקשתו
6. **מכוח הענקה** - לשר הפנים סמכות להעניק אזרחות לאדם המזדהה עם המדינה ויעדיה והמוכן לתרום למדינה באופנים שונים כגון שירות בצה"ל, או במדע וכיו"ב.

ארבעת המקרים בהם ניתן לבטל אזרחותו של תושב ישראל

1. **הסתננות למדינת אויב**- יצא שלא כדין או רכש אזרחותה
2. **הפרת אמונים למדינה** -עשיית מעשה שיש בו משום בגידה במדינה
3. **אזרחות על בסיס פרטים כוזבים**- הוכח שהאזרחות נרכשה על סמך כזבים
4. **ויתור מרצון** -הצהרה בכתב על וויתור והסכמת השר

המיעוטים בישראל

הגדרה של מיעוט - קבוצה של אנשים בתוך אוכלוסיית הרוב, הנבדלת מהרוב במאפיינים לאומיים, אתניים, דתיים, תרבותיים, לשוניים ואחרים.

המיעוטים הלאומיים / אתניים בישראל: ערבים (מוסלמים, נוצרים) בדואים, דרוזים, צ'רקסים.

הערבים

המיעוט הערבי הוא המיעוט הגדול ביותר בישראל, וחלקו באוכלוסייה כ-19% (ללא הדרוזים כולל בדואים) רוב דוברי הערבית רואים עצמם (בנוסף להיותם ישראלים) משתייכים לאומה הערבית וחלקם רואים את עצמם כמשתייכים לעם הפלסטיני. רובם המכריע של ערביי ישראל הם מוסלמים סונים ומיעוטם נוצרים.

המיעוט הערבי במדינת ישראל משלב את כל המאפיינים העיקריים של מיעוט. הוא מיעוט לאומי, אתני, תרבותי, דתי, ולשוני. מאפיין נוסף של המיעוט הערבי בישראל הוא היותו חלק מהעולם הערבי הסובב את מדינת ישראל, והעובדה שלרבים מבניו קשרי משפחה עם ערביי מדינות ערב. כלומר, המיעוט הערבי בישראל הוא חלק מהרוב השולט במזרח התיכון. בעקבות מלחמת השחרור, הערבים הפכו מרוב למיעוט במדינה ישראל. עובדה זו משפיעה על יחסם למדינת ישראל כמדינת לאום יהודית.

מרבית ערביי ישראל חיים ביישובים עירוניים קטנים יחסית, חלקם חיים בערים ויישובים נפרדים כמו נצרת וסכנין, ומיעוטם חי בערים מעורבות כמו: ירושלים, יפו עכו וחיפה, אך גם שם בעיקר בשכונות נפרדות, וחלק קטן חי בהתיישבות כפרית נפרדת.

הדרוזים

הדרוזים מונים כ-1.6% מקרב אזרחי ישראל מרביתם מתגוררים בכפרים, בצפון באזורי הגליל בחיפה בעיקר בכרמל ובצפון רמת הגולן. לדרוזים דת עצמאית, שעיקריה נשמרים בסוד ומקורה בהתפלגות מן האסלאם השיעי לפני כאלף שנים במצרים. הדרוזים מייחסים עצמם לנביא יתרו ומסרבים לקבל לשורותיהם מצטרפים חדשים. הם מגדירים עצמם כעדה ייחודית נפרדת וכך גם מגדיר אותם החוק בישראל. מבחינה לשונית הדרוזים דוברי ערבית בדומה לערבים המוסלמים והנוצרים, אך מרביתם לא מזהים את עצמם כערבים. מבחינה פוליטית וביטחונית, בסכסוך הישראלי-ערבי בחרו הדרוזים בעמדה עצמאית והצטרפו לצד הישראלי, עוד בשנים שקדמו להקמת המדינה.

על הדרוזים הוחל גיוס חובה לצה"ל. כיום אחוזים גבוהים מבני העדה הדרוזית מתגייסים לצה"ל, ורבים מהם אף משרתים ביחידות מובחרות, משרתים בשירות קבע ונמנים עם הקצונה הבכירה.

הצ'רקסים

בישראל קהילה צ'רקסית קטנה בת 4000 נפש המהווה אף היא מיעוט עצמאי. מתגוררים בשני כפרים בישראל כפר כמא וריחניה. מוצאם בהרי הקווקז. שפתם- צ'רקסית. דתם היא מוסלמית בדומה לדרוזים, הצ'רקסים בחרו לגלות הזדהות מלאה עם מדינת ישראל ומשרתים שירות חובה בצה"ל.

3פרויקט דינקאות

מעמדם של המיעוטים במגילת העצמאות

מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית קיבלה על עצמה מחויבות לשמירה על זכויות כלל אזרחיה, וישנם לכך ביטויים במגילת העצמאות:

1. מגילת העצמאות מבטיחה חופש דת וחופש פולחן לכלל אזרחי המדינה ושמירה על המקומות הקדושים. -"המדינה תבטיח חופש דת, מצפון, לשון, חינוך ותרבות".
2. בהכרזת העצמאות ישנה התחייבות של המדינה לשמור על זכויות האדם והאזרח של כלל האזרחים יהודים ולא יהודים. - "מדינת ישראל תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין".
3. המגילה מבטיחה לערביי ישראל אזרחות מלאה ושווה.
4. המגילה מבטיחה לערביי ישראל נציגות מתאימה בכל מוסדות המדינה, הזמניים והקבועים
5. "המדינה תשמור על המקומות הקדושים של כל הדתות".

מעמד המיעוטים בישראל בתחום השפה

הערבית היא שפה ממלכתית רשמית שנייה במדינה. רשויות השלטון חייבות לפרסם כל דבר רשמי גם בשפה זו. ניתן לפנות למשרדי ממשלה ובתי משפט בערבית. מטבעות, שטרות, בולים ותעודות מודפסים בעברית ובערבית. אמצעי התקשורת הממלכתיים מחויבים לשדר תכניות בשפה הערבית.

מעמד המיעוטים בישראל בתחום החינוך

במדינת ישראל יש הכרה בזכויות המיעוטים במדינה לחנך בלחנך בשפה הערבית ולחנך על פי התרבות הערבית או הדרוזית. המדינה מממנת את מוסדות החינוך וגני הילדים שמחנכים בשפה הערבית. הערבים והדרוזים לומדים ספרות, תרבות, שפה דת והיסטוריה על פי המורשת שלהם.

מעמדם של המיעוטים בתחומים: דת, תרבות ולשון

המעמד של מוסדות הדת של המיעוטים:

במדינת ישראל יש הכרה בחופש פולחן לאזרחי ישראל היהודים והלא יהודים (מוסלמים, נוצרים ודרוזים), ובזכותם לקיים את מצוות דתם, ולחגוג את חגיהם במועד ועל פיה מצוות והטקסים המקובלים.

- **חוק שעות עבודה ומנוחה:** כל ימי החג והמועד של כל הדתות מוכרים כימי מנוחה לבני דתות אלה. (עובד שהוא בן דת מיעוט זכאי לבחור בין חופשה בחגי ישראל לבין חופשה בחגי דתו). בנוסף יש איסור אפליה של עובד שאינו רוצה לעבוד בימי המנוחה השבועית על פי האיסור בדת שלו.
- **חוק שיויון הזדמנויות בעבודה:** אסור להפלות בקבלה לעבודה על רקע: דת, לאום ועוד.
- מדינת ישראל מקצה תקציבים לבניית והחזקת מוסדות דת ובתי תפילה - מסגדים וכנסיות. בנוסף המדינה משלמת משכורות לכהני דת ובעלי תפקידים אחרים.
- **המעמד האישי:**

- על היהודים חל "חוק בתי הדין הרבניים"
- על המוסלמים חל "חוק בתי הדין השרעיים"
- על הדרוזים "חוק בתי הדין הדרוזיים"
- המדינה מכירה גם במעמד של בתי הדין הכנסייתיים-נוצרים

כל המוסדות הללו זוכים בתקציב מהמדינה מדי שנה.

- **"חוק השמירה על המקומות הקדושים"**: מאפשר חופש גישה לכל בני הדתות למקומות הקדושים להם, ושמירה על המקומות הקדושים מפני חילול וכל פגיעה אחרת.

הערה: מדינת ישראל מתערבת בדין הדתי על מנת להגן על נשים וילדים, לדוגמא קביעת גיל נשואין מינימלי, איסור על פוליגמיה (נשואין של גבר ליותר מאשה אחת).

מעמד מוסדות החינוך והתרבות של המיעוטים

ב"חוק חינוך ממלכתי": נקבע כי "במוסדות חינוך לא יהודיים תותאם תוכנית הלימודים וקביעת ספרי לימוד לתנאיהם המיוחדים".

בישראל הוקמו מוסדות חינוך בשפה הערבית לאוכלוסייה הערבית והדרוזית מגני ילדים, בתי ספר יסודיים ותיכונים-בהם לומדים כ-25% מכלל תלמידי ישראל. התלמידים לומדים בשפה הערבית, **מערכת חינוך ממלכתית זו פועלת במימון ציבורי מלא**. לצד מערכת זו פועלת מערכת חינוך פרטית (בתי ספר נוצריים) המקבלת מימון ציבורי חלקי. לדרוזים מערכת חינוך נפרדת מזו הערבית, בה מלמדים בין היתר את המורשת הדרוזית.

ב"חוק חינוך ממלכתי": נקבע כי זכותה של כל קבוצה תרבותית לחנך את ילדיה לשימור מורשתה ותרבותה.

במערכת החינוך, היהודית והערבית, אחת ממטרות החינוך היא "להכיר את השפה, התרבות, ההסטוריה, המורשת והמסורת הייחודית של האוכלוסייה הערבית ושל קבוצות אוכלוסייה אחרות במדינת ישראל ולהכיר את הזכויות השוות של כל אזרחי ישראל".

- התלמידים הערבים לומדים ספרות, דת, מורשת, היסטוריה של הערבים או הדרוזים, וזאת לצד מקצועות משותפים לכולם כמו: אזרחות, מתמטיקה, אנגלית ומדעים.
- הישגי התלמידים המתחנכים במערכת החינוך בשפה ערבית משתפרים עם השנים, אך עדיין אחוזי הזכאים לבגרות נמוכים: ב-2010 עמד היחס על 4.7 תלמידים יהודים לעומת תלמיד ערבי אחד.

מעמד השפה הערבית במרחב הציבורי

מעמדה של השפה הערבית בא לידי ביטוי ב: מטבעות, שטרות, תעודות זיהוי המודפסות בעברית וערבית. ספר החוקים- יוצא גם הוא **בשפה הערבית**. שלטי חוצות ושילוט רחובות- מעמד השפה הערבית הווהוה כמעט לחלוטין למעמד השפה העברית. חלק מפרסומי המדינה ושלטי ההכוונה מחויבים להיכתב גם בערבית.

לעומת זאת, **בבתי המשפט מתנהלים דיונים משפטיים בשפה העברית בלבד**, ועתירה לבג"צ בדרישה לאפשר ניהול משפטים בשפה הערבית לא התקבלה.

החברה הישראלית חברה רבת שסעים

החברה הישראלית היא חברה פלורליסטית, המורכבת מקבוצות משנה בעלות מאפיינים ייחודיים, כגון: פוליטיים, עדתיים, דתיים, לאומיים וכד'.

שסע הוא: קווי גבול חברתיים החוצים את החברה ומחלקים אותה למחנות שונים. בין מחנות אלה מתקיים מתח.

שסע לאומי: מתח שקיים בחברה הישראלית בין הרוב יהודי אזרחי מדינת ישראל והמיעוט הערבי אזרחי מדינת ישראל.

בהכרזת העצמאות ראינו כי האבות המייסדים של המדינה הגדירו את מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. ואכן למדינת ישראל יש מאפיינים רבים המעידים על כך שהמדינה היא מדינת לאום יהודית

בנוסף לקבוצת הרוב היהודית גרות בשטח מדינת ישראל [לא כולל יהודה, שומרון וחבל עזה], עוד מספר קבוצות מיעוט שהגדולה שבהם היא המיעוט הערבי [ערבים מוסלמים ונוצרים].

על פי נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, נכון לשנת 2008 חיים בישראל 7,334,000 נפש.

בסוף שנת 2008 חיו בישראל:

5,569,200 יהודים (76%).

1240,000 מוסלמים (16.9%).

153,100 נוצרים (2.08%) – מתוכם 118,700 נוצרים ערבים.

121,900 דרוזים (1.66%).

הגורמים לשסע הלאומי

המאבק על השליטה בשטחי ארץ ישראל

עם הקמתה של התנועה הציונית הלך וגדל מספר היהודים שהגיעו לארץ במטרה להקים בה מדינה יהודית. ככל שגדל מספר היהודים בארץ והתחזקה ההתיישבות היהודית, כך גם גברה ההתנגדות הערבית להתיישבות היהודית הסכסוך הפך לסכסוך אלים. כאשר קמה מדינת ישראל, החרפה ההתנגדות הערבית, לכלל מלחמה. במהלך המלחמה ברחו וגורשו כ-700,000 ערבים שחיו בארץ ישראל והם עברו להתגורר בארצות ערב ובשטחי יהודה, שומרון ועזה. ערבים אלו הפכו לפליטים חסרי בית ומולדת. במלחמת ששת הימים כבש צה"ל את שטחי יהודה, שומרון ועזה ומאות אלפי ערבים פלסטינים מצאו עצמם תחת שלטון צבאי ישראלי. עובדה שהחרפה עוד יותר את השסע הלאומי.

ההתנגשות בין הזהות הלאומית והזהות האזרחית (זהות פלסטינית מול זהות ישראלית)

הערבים שנשארו בגבולות מדינת ישראל לאחר מלחמת העצמאות, קיבלו אזרחות ישראלית, והם מחויבים למדינה ולחוקיה ואולם קיים מתח בין זהותם האזרחית הישראלית לבין זהותם הלאומית, והזהותם התרבותית, דתית ולאומית עם הלאום הערבי ועם גורל אחיהם הפלסטינים. תמיכה זו של ערביי ישראל באחיהם הגרים בשטחים גורמת לכך שחלק מהציבור היהודי במדינת ישראל חושב שערביי ישראל אינם נאמנים למדינה וכי נאמנותם לאחיהם בשטחים קודמת לנאמנותם למדינה. התנגשות זו הופכת את השסע למורכב ומחריפה אותו.

מדינת ישראל = מדינת לאום יהודית

מדינת ישראל מוגדרת כמדינת העם היהודי (חלק מחוקיה, סמליה, מוסדותיה – מבטאים הגדרה זו), גורמת לכך שערביי ישראל חשים לפעמים שמדינת ישראל אינה מדינתם. המדינה מחויבת להעניק לכל אזרחיה מעמד שווה. חלק מהערבים היה רוצה בשינוי צביונה היהודי של מדינת ישראל, להפכה למדינת כלל אזרחיה. החברה הישראלית רואה בדרישות אלה איום על קיומה, מצב זה מחריף את המתח והעוינות בין יהודים וערבים בישראל.

כיצד השסע הלאומי בא לידי ביטוי

בישראל ישנם חוקים המאפיינים את ישראל כמדינה יהודית, היוצרים הרגשת אפליה בקרב הערבים. כגון:

- א. 'חוק השבות' – מאפשר רק ליהודים לעלות לישראל ולקבל אחר כך אזרחות.
  - ב. 'חוק שירות הביטחון' – פוטר את הערבים משירות בצה"ל ומשום כך הם אינם זכאים להטבות המוענקות ליוצאי צבא [סיוע ברכישת דירות/קבלה לשירות הציבורי].
  - ג. 'חוק מעמד הסוכנות היהודית' – רק יישובים יהודים מקבלים סיוע בקליטת עלייה והתיישבות.
- מדיניות של אפליה:

- א. **מערכת החינוך היהודית בישראל** – מקבלת תקציבים גדולים מזו הערבית. ומשום כך נוצר פער גדול לטובת החינוך היהודי המתבטא בסופו של התהליך באחוזי נשירה גבוהים של תלמידים במגזר הערבי, ותוצאות נמוכות יותר בבחינות הבגרות ובזכאות לתעודת בגרות.
- ב. **אפליה בהתיישבות**: מדיניות הקצאת קרקעות של מינהל מקרקעי ישראל מפלה לטובה את ההתיישבות החקלאית היהודית- [יישובים ערביים מקבלים רק 19% מסך הקרקעות המיועדות לחקלאות, למרות שהיישובים הערביים מהווים 86% מכלל היישובים הכפריים].

ג. **הקצאת תקציבים לא שוויונית בתחום הרווחה** - למרות רמת העוני הגבוהה במגזר הערבי בישראל [גבוהה פי 3 מזו בקרב היהודים], התקציבים של הרווחה נמוכים מאלו אצל היהודים [פחות עובדים סוציאליים].

דרכי התמודדות עם השסע הלאומי

חקיקה - מדינת ישראל, כפי שצוין, הוקמה כמדינה יהודית ודמוקרטית. כבר מגילת העצמאות מבטיחה שוויון זכויות לכל האזרחים ללא הבדל דת, גזע ומין. ואמנם בחוקים רבים באים עקרונות אלו לידי ביטוי למשל **בחוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, חוק יסוד: חופש העיסוק, חוק שוויון הזדמנויות בעבודה**.

חינוך והסברה - לסובלנות וכבוד כלפי דעות שונות וקבוצות שונות ולקבלת האחר. נעשים על ידי מערכת החינוך ועל ידי ארגונים חברתיים שונים שמנסים לקדם סובלנות, דיאלוג בין הקבוצות ואמון הדדי. בתיכון שלנו החלנו בתוכנית מפגשים בין בני נוער יהודיים לערבים.

שמירה על זכויות הפרט – שמירה על זכויות האדם במדינה, הקפדה על עקרונות השוויון והחירות.

הענקת זכויות תרבותיות מסוימות – מתן אפשרות למיעוט להביא לידי ביטוי את תרבותו הייחודית. (הענקת זכויות מיעוטים)

העדפה מתקנת מקטינה פערים ולכן ממתנת שסעים. מדיניות של העדפה מתקנת בחינוך, תעסוקה, רווחה ובייצוג במוסדות ציבור הונהגה בישראל בכמה תחומים כלפי המיעוט הערבי, לאחרונה אושרה תוכנית ממשלתית להעברת 15 מליארד ₪ למטרה זו.

הסכמי פשרה או ויתורים, כמו פטור משירות צבאי, והצעת שירות אזרחי כחלופה (הקמת מנהלת השירות האזרחי ב 2007)

שיטת הבחירות היחסית בישראל מעודדת כניסה של מפלגות רבות לכנסת, כלומר קבוצות רבות מקבלות ייצוג בשלטון. העלאת אחוז החסימה (ל-3.25%) עלולה הייתה לפגוע בכך, אבל יצרה בבחירות האחרונות איחוד של הרשימות הערביות, והגדילה את כוחן היחסי בכנסת.

גישות שונות לאופיה של ישראל

מדינת ישראל היא מדינה יהודית ודמוקרטית. מדינת לאום, המדגישה את היסוד האתני היהודי בהגדרתה, אשר מקיימת משטר דמוקרטי בו נוטלים חלק כלל אזרחי המדינה – יהודים ולא יהודים כאחד.

אופייה הרצוי של מדינת ישראל - בחברה הישראלית רווחות גישות שונות, לגיטימיות, בדבר אופייה הרצוי של מדינת ישראל. רוב הגישות מתייחסות למדינת ישראל כאל מדינה יהודית ודמוקרטית, אך מגדירות "מדינה יהודית" בהגדרות שונות; הגדרות היונקות משלוש השקפות עולם - יהודית, ציונית ודמוקרטית ומשלבות ביניהן בהדגשים שונים -

- גישה אחת רוצה לראות במדינת ישראל מדינה יהודית בלבד

- גישה נוספת מבקשת לראות במדינת ישראל מדינה דמוקרטית בלבד

שתי הגישות לגיטימיות בשיח הציבורי אך אינן עולות בקנה אחד עם הגדרתה החוקתית של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. לפיה המדינה היא -יהודית(דת ומורשת), ציונית (לאום יהודי, קבלת הרעיון הלאומי - תקומת עם ישראל בארצו) ודמוקרטית (שוויון אזרחי, שמירה על זכויות האדם והאזרח של כלל אזרחי המדינה).

יש לגיטימיות, במסגרת הפלורליזם המחשבתי, לשאוף למדינות קצה שכאלה, אך אין אפשרות חוקית לעשות זאת כל עוד קיימים סעיפים ב"חוק יסוד: הכנסת", "חוק הלאום", "חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו" ו"חוק יסוד: חופש העיסוק" המדגישים את היותה של המדינה יהודית ודמוקרטית ומונעים התמודדות בבחירות ממפלגות השוללות חלק מההגדרה.

רצף העמדות ("חלומות") בנושא זהותה הדתית-תרבותית הרצויה של המדינה

עמדה דתית חרדית - מדינת ישראל צריכה להיות מדינה יהודית ולנהוג על פי דיני התורה בכל תחומי החיים. קיים מגוון דעות בשאלת היקף שיתוף הפעולה עם המדינה כל עוד אינה נוהגת על פי התורה.

עמדה דתית לאומית - מדינת ישראל צריכה להיות יהודית ודמוקרטית ויש לפעול לשימור ולחזוק האופי היהודי הדתי/ הלכתי במרחב הציבורי (שבת, כשרות, נישואין). המדינה היא "אתחלתא דגאולה"/ שלב בתהליך הגאולה/ בעלת ערך דתי.

עמדה מסורתית - מדינת ישראל צריכה להיות יהודית ודמוקרטית תוך שימור האופי היהודי במרחב הציבורי. המדינה צריכה לבטא הזדהות כללית עם ערכי הדת אך לא בהכרח מתוך מחויבות להלכה.

עמדה חילונית- היהדות כתרבות - מדינת ישראל צריכה להיות יהודית ודמוקרטית תוך ביטוי המורשת התרבותית-היהודית במרחב הציבורי. האופי של ביטוי המורשת נתון לפרשנויות שונות ואיננו מחויב לדגם מסוים או להלכה

עמדה חילונית- הפרדת הדת מהמדינה - מדינת ישראל צריכה להיות יהודית ודמוקרטית תוך מימוש מרבי של חופש הבחירה וללא סממנים דתיים. חוקי המדינה ומוסדותיה צריכים להתנתק מדת/מסורת ולהישען על עקרונות דמוקרטים

רצף העמדות ("חלומות") בנושא זהותה הלאומית הרצויה של המדינה

מדינת ישראל כמדינת לאום יהודית של כל אזרחיה - הגישה השלטת בישראל ולפיה מדינת ישראל היא מדינת לאום של העם היהודי המזוהה עם היהודים בארץ ובתפוצות אך גם מחויבת לשוויון זכויות לאזרחיה הלא היהודים.

מדינת ישראל כמדינת לאום יהודית אתנית - עמדת קצה התומכת במחויבות לשמירה וחיזוק אופייה היהודי של המדינה גם במחיר פגיעה בשוויון הזכויות של לא-יהודים (מימוש גישה זו במלואה נוגד את החוק הקיים בישראל).

מדינת לאום פוליטית של כלל אזרחיה או של כלל לאומיה - עמדת קצה התומכת בביסוס זהות לאומית משותפת לכלל האזרחים תוך ביטול הזהות היהודית של המדינה או תוך השוואתה הגמורה לזהויות האתניות האחרות. (מימוש גישה זו במלואה נוגד את החוק הקיים בישראל).

רשויות השלטון בישראל

הרשות המחוקקת- הכנסת

הכנסת על פי חוק יסוד: הכנסת היא "בית הנבחרים של המדינה".

תפקידי הכנסת

1. חקיקה : חקיקת חוקים (חקיקה ראשית)
  2. רשות מכוננת : חיבור חוקה , חיבור חוקי יסוד.
  3. בחירת בעלי תפקידים : בחירת נשיא המדינה , השתתפות בוועדה למינוי שופטים , בחירת מבקר המדינה .
  4. ביקורת ופיקוח על הממשלה : הצבעות אי אמון , ועדות הכנסת , שאילתות בכתב ובע"פ , הצעות לסדר היום , חוק התקציב.
  5. חברי הכנסת הם נבחרים הציבור, ותפקידם : לייצג את האינטרסים ואת רצון הבוחרים
- הכנסת מונה 120 ח"כ, נציגי מפלגות שהשתתפו בבחירות ועברו את אחוז החסימה. הכנסת מחולקת לסיעות.
- סיעה** : הנציגות של כל אחת מהמפלגות בכנסת. לדוגמה : סיעת הבית היהודי, סיעת יש עתיד סיעת העבודה, סיעת הליכוד ביתנו, סיעת ש"ס ועוד. הסיעות בכנסת מתחלקות בין סיעות הקואליציה לסיעות האופוזיציה :

סיעות הקואליציה	סיעות האופוזיציה
רוב	מיעוט
הסיעות התומכות בממשלה והמשתתפות בה	אינן תומכות בממשלה ואינן שותפות בה
מאפשרים לממשלה לפעול. הממשלה יכולה לקבל אישור למדיניותה בעזרת הרוב הקואליציוני בכנסת.	לאופוזיציה שני תפקידים : 1. לבקר את פעולות הממשלה ולפקח עליהן, באמצעות עבודת הפרלמנט, בהליך החקיקה, בהצבעות אי אמון ועוד.(ר' עיקרון הגבלת השלטון). 2. ליטול חלק בחקיקה ובוועדות הכנסת.
קואליציה צרה - מבוססת על רוב קטן של חברי כנסת. קואליציה רחבה - מבוססת על רוב גדול יחסית של חברי כנסת.	

עבודת הכנסת נעשית במליאה בוועדות

מליאה : כל דיון מתחיל במליאה : המליאה היא הגוף המרכזי בו נעשית עבודת הכנסת ובו מתקבלות מרבית ההחלטות. במליאה חברים כל 120 חברי הכנסת. דיוני המליאה מתקיימים באולם המליאה וההחלטות מתקבלות ברוב של חברי הכנסת הנוכחים בדיון (למעט בסוגיות בהן נדרש בחוק רוב מיוחד). החוק אינו מחייב את חברי הכנסת להשתתף בכל הישיבות במליאה ואף אינו קובע מספר מינימום של ח"כ לקיום דיון, לקבלת החלטות או לאישור חוקים רגילים, ולכן בישיבות רבות של המליאה משתתפים לעתים רק חברי כנסת מעטים. הנושאים העיקריים הנדונים במליאה : הצעה לסדר יום, שאילתה, טקסים הצעת חוק או הצעת אי אמון. שיבות הכנסת מתקיימות בדרך כלל בימים שני, שלישי ורביעי בכל שבוע. הזמן המוקצה לכל נושא נקבע מראש על-ידי ועדת הכנסת, והוא מחולק בין הסיעות לפי גודלן היחסי. בדיונים שלא על בסיס סיעתי, כגון בקריאה ראשונה של הצעת חוק, נקבע מראש הזמן המוקצב לכל נואם. הישיבות מתנהלות בשפה העברית. לחברי הכנסת זכות לדבר גם בערבית, ונאומיהם יתורגמו לעברית. נאומים בשפה אחרת אפשריים רק אם אורח מחוץ-לארץ נושא דברים בפני הכנסת. בדרך כלל הכנסת מקיימת מושב אחד בשנה, ובו שני כנסים, האחד בחורף והאחר בקיץ, ויחד הם נמשכים כשמונה חודשים. הממשלה רשאית לזמן את הכנסת לישיבה מחוץ למניין בזמן פגרת הכנסת, ורשאים לעשות זאת גם 25 חברי הכנסת המעוניינים בכך.

ועדות הכנסת : עיקר העבודה המעשית של הכנסת נעשית בוועדות : נושאי הדיונים (חובה לזכור שתי דוגמאות) : *דיון על פרטי הצעות חוק וניסוח שלהן, * אישור חקיקת משנה, * דיון עם אנשי מקצוע וכל עניין אחר אשר נמסר לדיונה ע"י הכנסת

תפקידן העיקרי : ייעול העבודה הפרלמנטארית (בירור פרטים, היוועצות מומחים, שיתוף ציבור)

הייצוג של הסיעות בוועדות (גם האופוזיציה וגם הקואליציה) נקבע יחסית לייצוג בכנסת. כך שלסיעות הקואליציה יש רוב בוועדות. הועדות (חלקן קבועות וחלקן מיוחדות) דנות בתחומים מוגדרים { דוגמא לוועדות הכנסת - ועדת חוץ וביטחון, ועדת חוקה, חוק ומשפט, ועדת הכספים, ועדת חינוך ותרבות, ועדת כלכלה, ועדת הכנסת, ועדת העבודה והרווחה, ועדת העלייה והקליטה, ועדת הפנים ואיכות הסביבה, ועדה לביקורת המדינה, ועדה לקידום מעמד האישה, הועדה למלחמה בסמים וכו' }.

הכנסת מפקחת ומבקרת את עבודת הממשלה באמצעות

1. **חקיקה** - הממשלה כפופה לחוקי הכנסת, פועלת על פיהם ומכהנת מכוח החוק.
2. **אי אמון** - הכנסת יכולה להפיל את הממשלה בהצבעת אי אמון (רוב מוחלט). ממשלה היכולה ליפול מכוח הצבעת אי אמון חשה מאוימת.
3. **תקציב** - חוק תקציב המדינה קובע את תקציב המדינה לשנה אחת (במקרים חריגים לשנתיים). תקציבה של הממשלה ומקורותיו מפקחים ע"י הכנסת ומאושרים ע"י הכנסת. אי אישור חוק

התקציב - פירושו אי אמון בממשלה. אסור לקבוע בתקציב הקצבות לגופים שמחוץ לממשלה, אלא יש לקבוע הקצאה לסוג פעילות, והתמיכה מחולקת לפי אמות מידה כלליות ושוויוניות.

4. **מבקר המדינה** - נבחר ע"י הכנסת ותפקידו לבקר את משרדי הממשלה וכל הגופים או המוסדות הממשלתיים או כאלו הנתמכים ע"י המדינה. את הדו"ח שלו מעביר המבקר לכנסת.

5. **דרישת מידע (שאלות)** - הכנסת רשאית לדרוש מידע מהממשלה על פעולותיה באמצעות הועדות, ועדות חקירה פרלמנטריות, שאלות הצעות לסדר היום ועוד.

תפקידה של האופוזיציה הוא לבקר את השלטון ולהציב לו אלטרנטיבה. במסגרת זו:

1. האופוזיציה מבקרת את השלטון ומפקחת עליו.
2. מציגה דרך אלטרנטיבית לדרכה של הממשלה.
3. שומרת על האינטרסים של ציבור בוחריה שלא ייפגעו.
4. מבטאת את העיקרון הדמוקרטי של שמירה על זכויות המיעוט ועל העיקרון הדמוקרטי של קיום תרבות של ויכוח ושכנוע בדרכי שלום.

הכנסת כרשות מחוקקת

בכל מדינה קיימים חוקים המשקפים את הערכים של החברה, את המשטר ואת הנורמות המקובלות במדינה. התכנים של החוק במשטר דמוקרטי אמורים לשקף את העקרונות והערכים הדמוקרטיים. הכנסת היא הרשות המוסמכת לחוקק חוקים שבאמצעותם נקבעות נורמות: דרכי ההתנהגות וסדרי השלטון במדינה. החוקים מחייבים הן את האזרחים והן את רשויות המדינה: המחוקקת, המבצעת, השופטת. כולם כפופים לחוק וכולם שווים בפניו.

חקיקת הכנסת נקראת חקיקה ראשית לעומת החקיקה אותה מבצעת הממשלה:

תבחין	"חקיקה ראשית" מטעם הכנסת	"חקיקת משנה" מטעם הממשלה
סוג הנורמה	חוקים שהתקבלו בהליך חקיקה	תקנות, צווים וחוקי עזר
מי מחוקק	הכנסת	הממשלה ושריה, רשות מקומית
נוסח	ניסוח כללי ללא פרטי ביצוע החוק	ניסוח מפורט המאפשר לבצע את החוק הכללי
מטרה	קביעת המותר והאסור בתחום מסוים (ה"מה")	להוות כלי עזר לביצוע החקיקה הראשית (ה"איך")
מעמד	מעמד משפטי עדיף על חקיקת המשנה	חקיקת המשנה כפופה לחקיקה הראשית ואסור לה לסתור אותה

תהליך החקיקה

השלב הטרומ-פרלמנטארי: ההבדלים בין "הצעת חוק ממשלתית" ל"הצעת חוק פרטית"

הצעת חוק ממשלתית	הצעת חוק פרטית	
מטעם הממשלה(שר)	מטעם חבר כנסת	היזום
הצעת חוק ממשלתית עוברת דיון והצבעה בישיבה ממשלתית בדבר נוסח החוק המוצע. הצעת חוק ממשלתית פטורה מקריאה טרומית.	1. אישור נשיאות הכנסת. 2. קריאה טרומית במליאה 3. הוועדה הרלוונטית	השלבים עד קריאה ראשונה

השלבים הפרלמנטאריים: ההליך זהה בין "הצעת חוק פרטית" ו"הצעת חוק ממשלתית"

פירוט ההליך	השלב בהליך החקיקה
הצבעה במליאה על הצעת חוק ממשלתית שאושרה בוועדת השרים לענייני חקיקה או על הצעת חוק פרטית שעברה קריאה טרומית. בדיון יוזם החוק מסביר את מטרתו ונחיצותו של החוק כולו כשלם ללא דיון בסעיפיו. באם ההצעה עברה ברוב- מעבירים את הצעת החוק לוועדת הכנסת הרלוונטית.	קריאה ראשונה
הוועדה דנה בפרטי הצעת החוק, סעיף אחר סעיף, ומנסחת את החוק לקריאה שנייה, או ממליצה לדחותו. דיון זה חשוב לתהליך הדמוקרטי שכן במהלכו מתאפשר לח"כים ונציגי ציבור להשפיע על ניסוח החוק ותכניו, ולהציע הסתייגויות לנוסח סעיפי החוק.	שלב הוועדה
דיון והצבעה במליאה על כל סעיף וסעיף, כשמצד אחד יו"ר הוועדה שניסחה את החוק מנמק את נוסח הוועדה, ומצד שני, ח"כים החפצים בכך מציגים את ההסתייגויות שהוצעו בדיוני הוועדה ונוסח מתוקן משלהם. החוק עובר לקריאה שלישית רק לאחר שכל סעיף עבר ברוב, גם כזה שחזר לתיקון הוועדה.	קריאה שנייה
קריאה שלישית בדרך כלל נערכת מיד לאחר הקריאה השנייה, ובה מצביעים שוב על החוק כשלם (שלב זה אינו מיותר שכן עקב השינויים שעבר החוק יתכן כי מי שתמך בו, עתה יתנגד).	קריאה שלישית
על כל חוק חותמים: יו"ר הכנסת, נשיא המדינה, ראש הממשלה והשר הממונה על ביצוע החוק.	החתימה על החוק
לאחר החתימה החוק מפורסם ב"רשומות" ורק אז הוא זוכה לתוקף מחייב וזאת כדי לממש את זכות הציבור לדעת ואת עקרונות הוודאות והפומביות שביסוד עקרון שלטון החוק הפורמלי	פרסום החוק ברשומות

מדוע חשוב שהחקיקה תיעשה בתהליך ארוך הכולל שלוש קריאות

א. **ערובה לקבלת חוק ראוי ומאוזן למדינה דמוקרטית:** התהליך ארוך מתוך תפיסה לפיה ככל שהצעת החוק תעבור שלבים רבים יותר של דיון והתייחסות, כך יעמיק שיקול הדעת הדרוש לקבלת חוקים ראויים ודמוקרטיים וקטן החשש מחקיקה חפוזה.

ב. **מתן אפשרות לציבור הרחב להשפיע על קבלת החוק ו/או תוכנו:** במהלך הדיון במליאה ובוועדות הציבור הרחב יכול להפעיל ביקורת ציבורית ולהשפיע באמצעות תקשורת, אסיפות, הפגנות, שדלנות(לוביסטים) ולחצים פוליטיים על תוכן החוק.

הרשות המבצעת- הממשלה

הממשלה כוללת את ראש הממשלה והשרים. ראש הממשלה וסגני השרים חייבים להיות חברי כנסת. בהיסטוריה של הממשלות בישראל היו מקרים מעטים ששר לא היה חבר כנסת. בהיסטוריה של הממשלות בישראל היו מקרים מעטים ששר לא היה חבר כנסת.

תהליך כינון הממשלה

כאשר צריך להרכיב ממשלה מטיל הנשיא את המשימה על אחד הח"כים (בדרך כלל ראש הסיעה הגדולה). במידה והח"כ שנבחר להרכיב ממשלה לא הצליח לעשות זאת תוך 28 יום, הנשיא רשאי להאריך תקופה זו ב-14 יום או להטיל את המשימה על ח"כ אחר. עם השלמת הרכבת הממשלה, ראש הממשלה המיועד מציג את שרי ממשלתו ואת קווי היסוד של הממשלה בפני הכנסת ומקבל את אמונה.

הממשלה נשענת לעתים על קואליציה צרה (קואליציה המבוססת על רוב קטן של חברי כנסת) ולעתים על קואליציה רחבה (קואליציה המבוססת על רוב גדול יחסית של חברי כנסת).

ממשלת אחדות לאומית - ממשלה המבוססת על שיתוף פעולה בין המפלגות הגדולות היוצרות קואליציה רחבה. מטרתה להבטיח יציבות פוליטית, לפתור מצב של תיקו פוליטי או לחזק את הלגיטימציה של הממשלה בזמני חירות ומשבר.

תפקידי הממשלה (סמכויות הממשלה)

1. **קביעת מדיניות ויישומה** - מכוח תפקידה כרשות המבצעת של המדינה, הממשלה היא הגוף הקובע את המדיניות במדינה ויישומה, על ידי קבלת החלטות וקביעת דרכי פעולה בתחומים שונים הנמצאים באחריות משרדי הממשלה. בנושאים חשובים במיוחד, שרי הממשלה מקבלים את ההחלטות במשותף ומטילים את ביצוען על שר המופקד על משרד ממשלתי הנוגע בדבר. בנושאים אחרים - השר, בהתייעצות עם ראשי משרדו, מחליט ומגבש את מדיניות משרדו. בכל משרד ממשלתי יש **דרג מינהלי** המופקד על יישום ההחלטות שקבעו קובעי המדיניות והוא מוציא

לפועל את מדיניות הממשלה ואת החלטותיה, את מדיניות השר הממונה על המשרד ואת חוקי הכנסת.

2. **ייזום הצעות חוק ממשלתיות.**

3. **חקיקת משנה: התקנת תקנות ומתן צווים** – לפי החוק: **"שר הממונה על ביצועו של חוק מוסמך להתקין תקנות לביצועו"**. הכנסת אינה יכולה, ולעתים אינה מעוניינת, לפרט בחוק את הכללים והנהלים הנדרשים לביצועו, ולכן היא אוצלת סמכות זאת לשרי הממשלה. שרי הממשלה מתקינים תקנות הכפופות לחקיקה הראשית של הכנסת (חקיקת משנה). מטרתה של חקיקת המשנה היא לאפשר את ביצוע החוק וקידום מטרותיו ע"י פירוט העקרונות שנקבעו בחקיקה הראשית. סוג אחר של חקיקת-משנה של הרשות המבצעת הם צווים, הניתנים על ידי פקידים בכירים של הרשות המבצעת, למשל: צו גיוס שמוציא מפקד בכיר בצה"ל. חקיקת המשנה אינה יכולה לסתור חקיקה ראשית, והיא נתונה לפיקוח של ועדות הכנסת.

4. **סמכות שיורית של הממשלה** - הממשלה מוסמכת לעשות בשם המדינה כל פעולה שאינה מוטלת בחוק על רשות אחרת (זהו חריג לכלל שהרשות המבצעת מוסמכת לפעול רק בתחומים שהוסמכה לעסוק בהם). יחד עם זאת, אין לפגוע בזכויות אדם מכוח סמכות שיורית, ולעניין זה נחוצה לכן הסמכה מפורשת בחוק.

5. **ועדות שרים** - ממשלה מסמיכה ועדות שרים קבועות או זמניות לדון בנושאים מסוימים ולקבל החלטות כדי לייעל את פעילותה.

6. **התקנת תקנות לשעת חירום** - על פי 'חוק יסוד: הממשלה': "במצב חירום רשאית הממשלה להתקין תקנות שעת חירום כדי להגן על המדינה, ביטחון הציבור וקיום האספקה והשירותים החיוניים". ייחודן של תקנות שעת החירום הוא בכך שעל אף שהן חקיקת משנה, הן יכולות לגבור על הוראות חוק (למעט חוקים חסינים כמו חוק יסוד: כבוד האדם וחירותו, חוק יסוד: חופש העיסוק וחוק יסוד: הכנסת) לפי החוק בישראל ניתן להתקין תקנות לשעת חירום רק כאשר מוכרז מצב חירום במדינה (ע"י הכנסת). בפועל, מאז הקמת המדינה מוכרז בה על-ידי הכנסת מצב חירום (ההכרזה מחודשת אחת לשנה).

סמכויות החירום של הממשלה

תקנות שעת חירום, 1948

קריטריונים	תקנות לשעת חירום	תקנות ההגנה לשעת חירום 1945
תוקף	שלושה חודשים, עם חידושן על ידי הכנסת לשנה	קימות מתקופת המנדט.
בידי הסמכות להתקין התקנות	מי כל שר וראש הממשלה	שר הביטחון, מפקדי הצבא
מטרת התקנות	בטחון הציבור	מקנות לשר הביטחון עוצמה רבה על ידי מתן וקיום אספקה של השירותים החיוניים בשעת חירום
תוכן	הממשלה יכולה לשנות כל חוק או להפקיע אותו זמנית, אלא אם הוא מוגן	מאפשר לשר הביטחון להטיל עוצר, להגביל תנועה של אדם, הטלת צנזורה ביטחונית וביצוע מעצר מנהלי.
פגיעה בזכויות או עקרונות	עלול לפגוע בעקרון הפרדת הרשויות, בזכויות אדם ואזרח	עלול לפגוע בזכויות אדם ואזרח: חופש התנועה, חופש המידע, הליך הוגן

מעמד ראש הממשלה מול הממשלה

שרי הממשלה לרבות ראש הממשלה הם בעלי מעמד שווה מבחינת החוק. החלטות הממשלה מתקבלות על פי העיקרון "שר אחד-קול אחד". חוק יסוד: הממשלה לא מקנה לראש הממשלה סמכויות מיוחדות למעט הסכמות לפיה ראש הממשלה לפטר שרים בלי להזדקק לאישור הממשלה.

מעמדו וכוח של ראש הממשלה נובע מהגורמים הבאים:

1. ראש הממשלה מרכיב את הממשלה.
2. ראש הממשלה מנהל את ישיבות הממשלה.
3. משרד ראש הממשלה מופקד על שירותי הביטחון בישראל: המוסד, שירות הביטחון הכללי (השב"כ) אלו כפופים ישירות לראש הממשלה, ומספקים לו מידע וכך מאפשרים לו לקבל החלטות בתחומים אלה מבלי שנדרש ממנו לשתף את השרים האחרים.
4. מערכת היועצים המיוחדים המכהנים במשרד ראש הממשלה בתחומי חוץ, ביטחון וכלכלה מוסרים בידי ראש הממשלה מידע על נושאים מרכזיים ומקנים לו יתרון על יתר השרים מבחינת מידע וכוח. לראש הממשלה יש באופן משמעותי יותר יועצים משאר השרים.

5. ראש הממשלה רשאי לפטר שר.
6. ראש הממשלה רשאי לפזר את הכנסת. (בחירות)
7. התפטרות ראש הממשלה גוררת התפטרות כל הממשלה. (בחירות)
8. בד"כ ראש הממשלה מנהיג מדיניות חוץ ובטחון לעמדותיו משקל רב מאוד.

מעמד ראש הממשלה מול הכנסת

במידת הצורך, הכנסת יכולה להפיל את הממשלה ולהביא להתפטרותה – זאת על ידי הצבעת אי-אמון המתקבלת רק ברוב מוחלט של חברי כנסת (61). ההיגיון מאחורי קביעה זו הוא שהן הממשלה והן ראש הממשלה מבססים את כוחם על תמיכת הכנסת והיא מקור סמכותם, ולכן היא יכולה גם "להפיל" אותם.

בסמכות ראש הממשלה לפזר את הכנסת בהסכמת הנשיא כאשר נוכח ראש הממשלה שיש בכנסת רוב המונע מהממשלה לתפקד.

אחריות ממשלתית (עיקרון האחריות הממשלתית אחריות משותפת)

כל שר בממשלה נושא באחריות על כל החלטות הממשלה, זאת גם אם התנגד להחלטה מסוימת אך נותר בדעת מיעוט. מתוקף אחריות זו מנוע שר מלמתוח ביקורת על החלטת הממשלה בפומבי או להצביע נגדה בכנסת.

במסגרת פרלמנטארי אחריות הממשלה באה לידי ביטוי באחריות משותפת לממשלה כולה – ראש הממשלה והשרים – כלפי הפרלמנט. המשמעות: הממשלה כולה נושאת באחריות לכל החלטות והפעולות שקיבלה וביצעה כגוף אחד כממשלה, וכן כל הממשלה אחראית למעשה של כל אחד מהשרים. השרים מקבלים עליהם את מרות הממשלה והחלטותיה והם אינם יכולים לחלוק מחוץ לממשלה על פעולות הממשלה ופעולות השרים שהתקבלו בהכרעת הרוב בממשלה. (גם אם הוא עצמו לא הסכים עם ההחלטה והפעולה). אם שר מעוניין לצאת בפומבי נגד החלטת הממשלה עליו להתפטר ממנה.

אחריות מיניסטריאלית (עיקרון האחריות המיניסטריאלית)

לכל שר בממשלה אחריות כלפי הכנסת והממשלה ביחס לנושאים שבתחום משרדו ולפעולות סגל עובדיו, זאת אף אם נעשו שלא בידעתו. חובתו של שר לדווח בכנסת על פעולות משרדו, להשיב על שאילתות ועל הצעות לסדר היום הקשורות לתחום משרדו, וכן לתקן בעיות שבתחום משרדו. האחריות המיניסטריאלית היא ציבורית בלבד ולא משפטית (לעומת אחריות אישית שמוטלת על השר ביחס למעשים או מחדלים שביצע בעצמו)

הרשות השופטת – בתי המשפט

כדי לקיים מערכת משפטית הוגנת ודמוקרטית יש להבטיח את קיומם של עקרונות דמוקרטיים:

הזכות להליך הוגן –

כל אדם זכאי עד שלא הוכחה אשמתו בביהמ"ש. לנאשם ניתנת אפשרות להתגונן ולהשמיע את טיעונו.

כל אדם זכאי להגנה משפטית בביהמ"ש – גם אם אין בידי הנאשם אפשרות לממן לעצמו סגור שייצג אותו ויגן עליו, המדינה חייבת להעמיד לרשותו סניגור מטעמה. [ב-1996 הוקמה בישראל "סניגוריה ציבורית", שמספקת הגנה לנאשמים בעבירות שהעונש עליהן הוא חמש שנים ומעלה, ואין ביכולתם לשלם לעו"ד פרטי].

כל אדם שיצא אשם בביהמ"ש זכאי לערער על פסק הדין ועל גזר הדין בפני ערכאה משפטית גבוהה יותר. בנוסף, עומדת בפניו זכות לבקש משפט חוזר אם נמצאו ראיות ועובדות חדשות שיש בהן כדי להביא לשינוי פסק הדין. בהקשר זה יש לציין כי גם לתביעה יש זכות ערעור.

עקרון פומביות הדין - הדיונים בביהמ"ש נערכים בדלתיים פתוחות וכל אדם זכאי להיות נוכח בדיון, וזאת כדי להבטיח שהצדק לא רק יעשה אלא גם יראה (במקרים חריגים רשאי ביהמ"ש לקיים משפט בדלתיים סגורות – לדוגמא, משפטי קטנים או משפטים הקשורים לביטחון המדינה).

עקרון שלטון החוק -

החוק הוא המנחה את השופטים בעבודתם. החוקים במדינה נחקקים בהליך דמוקרטי ע"י הרשות המחוקקת.

כולם שווים בפני החוק – חובת הציות חלה על כל האזרחים באופן שווה. במובן המהותי תוכן החוק לא מפלה בין אנשים שונים, במובן הפורמלי ביהמ"ש שופט ללא הבחנה בין האנשים. כל שופט עם מינויו מצהיר הצהרת אמונים שבה הוא מתחייב לשפוט משפט צדק, ללא משוא פנים וללא אפליה.

עיקרון הכרעת הרוב-

הכרעת הדין בביהמ"ש מתקבלת על-פי הכרעת הרוב (במשפטים בהם מספר השופטים 3 ויותר – תמיד מספר לא זוגי). כמו כן, לצד פסק הדין שנקבע על-פי הרוב, מובאת תמיד עמדת השופטים שבמיעוט.

עיקרון הפרדת הרשויות-

אי-תלותה ועצמאותה של הרשות השופטת, מבטיח קיום החוק, הצדק, השוויון וההליך ההוגן. עצמאותה נובעת מעצם הפרדה וממנגנון "האיזונים והבלמים" (ראה התייחסות לפני כן).

אי תלותה של הרשות השופטת

אי-תלותה ועצמאותה של הרשות השופטת הם מעקרונות היסוד של המשטר הדמוקרטי וחלק בלתי נפרד מעקרון הפרדת הרשויות [על-פי נשיא ביהמ"ש העליון לשעבר, אהרון ברק: "אין לו לשופט לא חרב ולא ארנק, כל שיש לו הם עצמאותו ואי-תלותו"].

חשיבות אי-תלות ועצמאות הרשות השופטת:

1. מבטיחה שביהמ"ש ישפוט על-פי הצדק, השוויון, שמירה על שלטון החוק וקיום משפט הוגן.
2. מאפשרת שמירה על עיקרון הפרדת הרשויות, כיוון שהיא מנטרלת את המערכת המשפטית מלחצים פוליטיים או אישיים מצד שני הרשויות האחרות.
3. תורמת לחיזוק אמונו של הציבור באובייקטיביות, בניטרליות ובהוגנות של ההליך השיפוטי והמערכת השיפוטית, ובכך הציבור לא משתמש באלימות כדי לפתור מחלוקות.
4. מאפשרת לרשות השופטת (באמצעות בג"ץ) לרסן ולהגביל את שתי הרשויות האחרות (הרשות המבצעת והרשות המחוקקת), ולהגן על האזרחים מפני שרירות ליבו של השלטון.

אי-תלותה ועצמאותה של הרשות השופטת באה לידי ביטוי:

1. **מינוי שופטים:** תהליך מינויים של השופטים בישראל נועד להבטיח את עצמאותה ואי-תלותה של הרשות השופטת ולמנוע הפעלת לחצים פוליטיים מצד רשויות השלטון על הרשות השופטת. בחירת השופטים נעשית על-ידי ועדה המונה תשעה חברים:
  - 3 נציגים מהרשות השופטת – נשיא ביהמ"ש העליון ו- 2 שופטי ביהמ"ש העליון.
  - 2 נציגים מהרשות המבצעת - שר משפטים ושר נוסף שקובעת הממשלה.
  - 2 נציגים מהרשות המחוקקת - 2 ח"כים הנבחרים על-ידי המליאה בבחירות חשאיות (בדרך כלל אחד מהקואליציה והשני מהאופוזיציה).
  - 2 נציגים של לשכת עו"ד.
2. **תנאי העסקתם של השופטים:** כדי להבטיח את אי-תלות הרשות השופטת נקבעו בחוק תנאי העסקתם של השופטים -
  - בקביעת הוועדה ניתנת עדיפות לשיקולים משפטיים מקצועיים על-פני פוליטיים, לכן רוב חברי הוועדה הם אנשי מקצוע בתחום המשפט (5) ולא פוליטיקאים (4). דיוני הוועדה סודיים והיא מפרסמת את השופטים שנבחרו 21 יום לפני מינוים הפורמלי על-ידי נשיא המדינה. בתקופה זו יכול הציבור לבקר את המינויים הנבחרים.
2. **תנאי העסקתם של השופטים:** כדי להבטיח את אי-תלות הרשות השופטת נקבעו בחוק תנאי העסקתם של השופטים -

- **שכר שופטים** – נקבע על-ידי ועדת הכספים של הכנסת, כאשר מובטח שכר גבוה כדי לצמצם את החשש ללקיחת שוחד.
- **תקופת כהונתם** – על-פי החוק כהונת שופטים מובטחת עד לגיל פרישתם (70), דבר המשחרר את השופטים מלחצים פוליטיים וחשש מפיטורים. ניתן להדיח שופטים רק כאשר הורשע בבית דין משמעתי של שופטים, אשר מורכב משופטים.
- **מקום כהונתם** – אין מעבירים שופט ממקום כהונתו אלא בהסכמת נשיא ביהמ"ש העליון או בהוראת בית דין משמעתי.
- **חסינות שופטים** – השופטים מוגנים מפני תביעות בשל הוצאת לשון הרע, ואין פותחים נגדם בחקירה פלילית, אלא בהסכמת היועץ המשפטי לממשלה.
- **איסור על עיסוק נוסף, לרבות תפקיד ציבורי פוליטי** – לשופט אסור לעסוק בעיסוק נוסף (לכן שכרו גבוה יחסית), ואסור לו להיות בעל תפקיד ציבורי בעל גוון פוליטי.

3. **אי-תלות קיבוצית - עיקרון הסוביודיצה**: איסור פרסום ועיסוק בפומבי בנושא הנידון בביהמ"ש. המטרה למנוע התערבות, השפעה ולחץ מצד התקשורת ורשויות השלטון (המבצעת והמחוקקת) על ביהמ"ש בנושאים נדונים שעדיין לא נפסק בעניינם. עיקרון זה מבטיח את הזכות להליך הוגן, אך מתנגש עם הזכות לחופש הביטוי וזכות הציבור לדעת. כדי לאזן בין שתי זכויות מתנגשות אלה – קבע ביהמ"ש שהתקשורת יכולה לפרסם מידע עובדתי על הנושאים המובאים לביהמ"ש ועל מהלך הדיונים, ללא נקיטת עמדה וללא חשש שישפיע על ההליך המשפטי.

4. **ריסון הרשות המחוקקת בביטול פסק דין**: הכנסת לא יכולה לבטל למפרע (רטרואקטיבית) פסק דין שהתקבל בביהמ"ש, גם אם הפרשנות שקבע בית המשפט לחוק אינה מקובלת על המחוקקים. הכנסת רשאית לשנות בחקיקה חוק מסוים, או פירוש שנתן בית המשפט לחוק מסוים. אך השינוי לא יהיה תקף לפסיקה שניתנה עד אז, אלא לפסיקות שינתנו בעתיד.

סוגי המשפט בישראל

משפט פלילי – משפט פלילי הוא מערכת של חוקים הקובעים מהן עבירות המסכנות את הביטחון והשלום של המדינה והחברה, ומהם הם העונשים על כל אחת מהעברות הללו. במשפט פלילי המדינה תובעת לדין אדם או מוסד שעברו עבירה, אשר החוק מעניש עליה. זאת משום, שתפקידה של המדינה לשמור על הסדר הציבורי ולייצג אינטרסים של כלל האזרחים בתחום השמירה על ביטחונם ושלומם. התביעה המתבצעת באמצעות – היועץ המשפטי לממשלה, פרקליטות המדינה והמשטרה.

משפט אזרחי - משפט אזרחי עוסק ביחסים המשפטיים בין אדם לחברו, כלומר, בזכויות ובחובות של כל אחד מהם המעוגנות בדרך של הסכם, חוזה או בתוקף חוק. במשפט אזרחי התובע והנתבע הם

בדרך כלל אזרחים, או חברות ומוסדות פרטיות. גם המדינה יכולה להיות נתבעת או תובעת (לדוגמא, תביעה של המדינה נגד אזרח המסרב לפנות נכס השייך לממשלה). במשפט אזרחי אין עונש מאסר. המפסיד במשפט חייב להחזיר לתובע נכס או חוב, לשלם לו פיצויים על נזק כלשהו, או לקיים את החוזה שחתם עליו. דוגמאות למשפט אזרחי: סכסוך שנוצר עקב מכירת מכונית, פשיטת רגל של חברה כיוון שאינה יכולה למלא את התחייבויותיה, תביעה נגד חברת ביטוח בעקבות תאונת דרכים, סכסוך בין בעל ואישה על מזונות הילדים, תביעה של חייל שנפגע בשרותו הצבאי, להכרה באחוזי נכות גבוהים יותר.

בית המשפט העליון

ביהמ"ש העליון הוא הסמכות השיפוטית העליונה במדינה ומקום מושבו בירושלים. בביהמ"ש העליון יושבים השופטים בהרכב של שלושה או חמישה (בערעור של דמיאניוק) או שבעה או תשעה (בפרשת שליט) שופטים, בהתאם לחומרת הנושא. במקרים חריגים מתכנס הרכב של 11 שופטים (בפרשת נחמני).

בית המשפט העליון פועל בשני תפקידים: כבית משפט לערעורים פליליים ואזרחיים וכבית משפט גבוה לצדק (בג"ץ). ביהמ"ש העליון כבג"ץ דן כערכאה ראשונה ואחרונה בעניינים שבין האזרח לרשויות השלטון – להבדיל מבימ"ש אחר, בג"ץ בודק את התקינות של הפעולה השלטונית.

תפקידיו של בג"ץ

1. מאפשר לכל אדם/ארגון לעתור בקשר להחלטות של רשויות המדינה או גופים ציבוריים אשר לדעתו גורמות לו עוול או פוגעות בזכויותיו
2. משמש ערכאה ראשונה ואחרונה בסוגיות בהן הוא מטפל.
3. פועל באמצעות צווים שמבטלים החלטות או פעולות של רשויות המדינה (יש לזכור דוגמא אחת):
  - צו על תנאי** - צו של בג"ץ המורה לרשות המשיבה בעתירה להופיע בפני בג"ץ ולהציג את עמדתה לגבי העתירה, צו ביניים - צו של בג"ץ למשיבה בעתירה להקפיא את המצב הקיים עד לסיום הדיון בעתירה (ניתן במקרים בהם מדובר בצעדים בלתי הפיכים של הרשויות),
  - צו החלטי** - צו הניתן בסיום הדיון בעתירה ומשמעו קבלת העתירה על ידי בג"ץ, ביטול החלטת הרשות והנחייה כיצד לפעול

סוגי הצווים אותם מוציא בג"ץ

- **צו שחרור** - באמצעות צו זה בית המשפט נותן הוראה לשחרר אדם ממעצר או מאסר בלתי חוקי. (צו זה חל גם על חטיפת ילדים בידי הורים. או אדם שאושפז בעל כורחו בבית החולים לחולי נפש).

- **צו עשה וצווי לא תעשה** - צו המורה למדינה לפעול למען האזרח או להפסיק פעולה הפוגעת בו. (לדוגמה מתן ייצוג לרפורמים במועצות דתיות).
- **צווי איסור** - צו האוסר על בית משפט לדון בעניין מסוים.
- **צו בירור** - מוצא כאשר בית משפט הוציא את פס"ד ולא הקפיד על כלל הדין (הליך) כפי שהם קבועים בחוק.

חשיבותו של בג"ץ

1. **לתת "סעד למען הצדק" לפונים אליו** – משמע, לתת סעד לקבוצות מיעוט, לאדם או למוסד במדינה, אם בית המשפט סבור שהרשות פעלה שלא על-פי צדק, חרגה מסמכותה, נהגה בשרירות, הפלתה לרעה או לטובה שלא על-פי חוק או פעלה בחוסר תום לב.
2. **להגן על זכויות אדם והאזרח וזכויות הקבוצה** - מאז קום המדינה יצר בג"ץ בפסיקותיו מעין מגילת זכויות אדם ואזרח שיפוטיות, המהווה את הערובה היחידה כמעט לשמירה על זכויות אלה. פיסקה זו תרמה להכרה בחובה להגן על זכויות האדם והאזרח, שאין מוגנות, בחוקה או שאינן מוכרות באופן מקיף בחוקי יסוד.
3. **בג"ץ עוסק בעיקר במשפט החוקתי** - כממונה על שמירת עקרונות היסוד של מדינת ישראל – עקרון שלטון החוק ועקרון היות המדינה יהודית ודמוקרטית.
4. **ביקורת שיפוטית על רשויות השלטון** - היקף הביקורת השיפוטית של ביהמ"ש העליון על רשויות השלטון והיקף התערבותו בפעולות הרשויות נתונים לוויכוח.

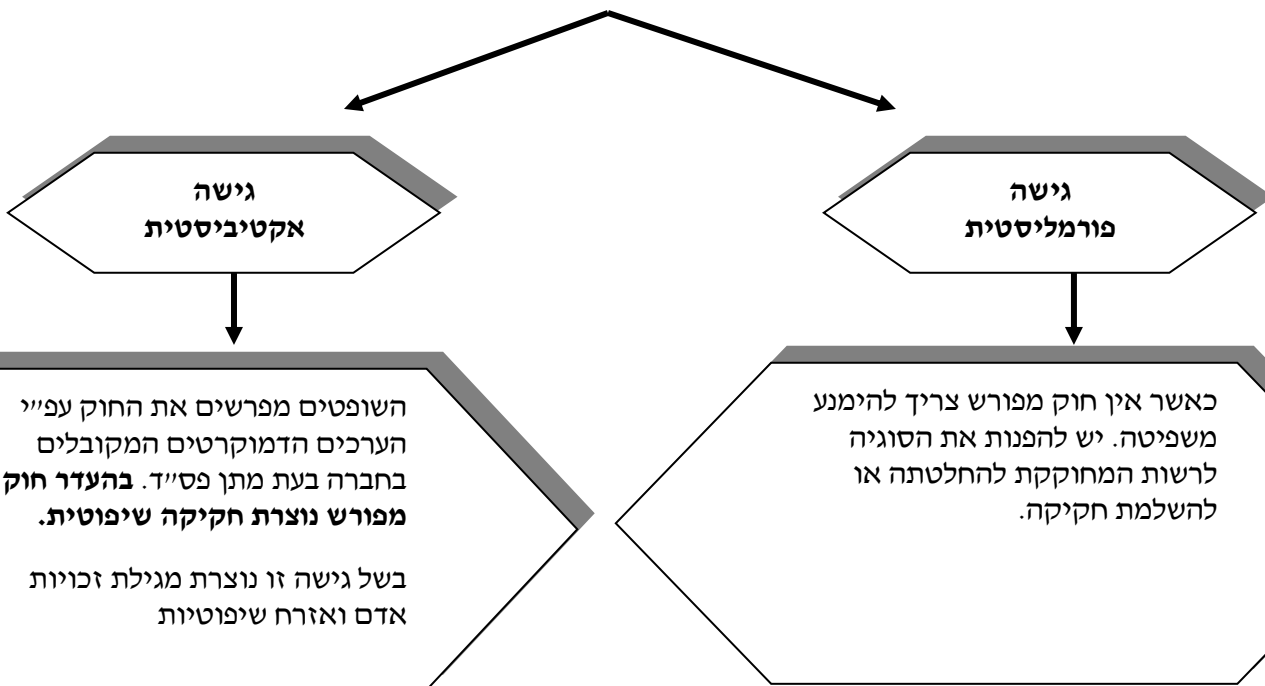
גישה אקטיביסטית ופורמליסטית למרות החוק

בקרב שופטי בית המשפט העליון קיימות שתי גישות בהבנת המושג **מרות החוק**: **גישה פורמליסטית** ו**גישה אקטיביסטית**

גישה פורמליסטית - אכיפת החוק ככתבו וכלשונו (הפסיקה מבוססת על כוונת המחוקק). כאשר אין חוק מפורש יש להימנע משפיטה, את הסוגיה יש להפנות לרשות המחוקקת להחלטתה או להשלים את החסר בחקיקה.

הגישה האקטיביסטית - השופטים בהכרעתם אינם מסתפקים ב**לשון החוק** אלא **מפרשים את החוק** ובכך **נותנים לו משמעות עפ"י הערכים הדמוקרטים המקובלים** בחברה בעת מתן פסק הדין. מכאן שהם יוצרים **חקיקה שיפוטית** באמצעות פסקי הדין על בסיס עקרונות וערכים של המדינה. גישה אקטיביסטית זו מעוררת מחלוקת במיוחד כאשר השופטים פוסקים בנושאים השנויים במחלוקת בחברה לדוגמה: נושאים דתיים ופוליטיים. בשל הגישה האקטיביסטית נוצרה בישראל מעין **מגילת זכויות אדם ואזרח שיפוטיות**.

אקטיביזם שיפוטי

אשכול רשויות מקומיות- השלטון המקומי

מהו השלטון המקומי ולשם מה הוא דרוש?

במדינות מודרניות הממשלה שהיא השלטון המרכזי, מעבירה חלק מתפקידיה וסמכויותיה לשלטון המקומי, המורכב מרשויות מקומיות. במדינת ישראל נהוג להבחין בין שירותים ממלכתיים שניתנים עי השלטון המרכזי, לבין שירותים מקומיים שניתנים עי העיריה / המועצה. כל רשות מקומית מנהלת את ענייניו של יישוב מסוים או כמה יישובים סמוכים יחדיו.

התפתחות השלטון המקומי קשורה בהרחבת היקף תפקידי הממשלה – הדבר מחייב אותה למסור חלק מתפקידיה וסמכויותיה לגופים מקומיים. השלטון המרכזי אינו יכול להיות מודע או רגיש מספיק לבעיות המתעוררות בכל מקום, ואינו יכול להבין את הצרכים המיוחדים למקום ולטפל בהם. תפקידיו העיקריים הוא במתן שירותים מקומיים שונים לאוכלוסייה.

השלטון המקומי מבטא את עקרון שלטון העם השתתפות האזרחים בניהול ענייניהם הציבוריים – הרשות המקומית מנוהלת על ידי נציגות של תושבי היישוב, שנבחרה על ידי התושבים בבחירות דמוקרטיות. השלטון המקומי הוא אחת הזירות החשובות של החיים הפוליטיים במדינה.

חלוקת התפקידים בין השלטון המרכזי לשלטון המקומי

הממשלה היא זו שמתקצבת שרותי חינוך, רווחה, דת ובריאות, היא גם זו שמפקחת על הרשות המקומית בביצוע אספקת שירותים אלו. הרשות המקומית היא זרוע ביצועית של השלטון המרכזי. **הרשויות המקומיות כפופות לפיקוח ישיר של משרד הפנים**. השירותים שנותנת הרשות המקומית כמו תכנון עירוני, אספקת מים, ביוב, תאורה, ניקיון תברואה, סלילת רחובות ואחזקתם, רישוי עסקים, הפעלת שווקים, גנים ציבוריים ועוד, הם בתחום אחריות בלעדית וישירה של הרשות המקומית.

בדמוקרטיה המערביות קיימים שני מודלים ליחסי השלטון המרכזי והמקומי :

המודל הריכוזי: השלטון המרכזי אחז בידיו את כל סמכויות השלטון, את ניהול המדיניות וביצועה. הרשות המקומית מבצעת פעולות מנהליות בלבד, והיא כפופה לו בכל מהלך. יתרונות המודל: יעילות, ומקצועיות

המודל הביזורי: הרשויות המקומיות מוסמכות לנהל מדיניות ולבצעה באופן אוטונומי. כמובן תוך תאום עם השלטון המרכזי. יתרונות המודל: יותר אחריות של נבחר הציבור כלפי בוחריהם, מימוש מלא של עיקרון שלטון העם, והגבלת עוצמת השלטון המרכזי, היכרות מעמיקה עם תושבי המקום.

סוגי הרשויות המקומיות בישראל.

בישראל קיימות 3 סוגי של רשויות מקומיות:

עירייה: היא הרשות המקומית הגדולה ביותר המנהלת את ענייניה של עיר. בראשה עומד ראש העירייה כ, הנבחר עי תושבי העיר לצידו פועלת מועצת העיר, שאף היא גוף נבחר. דוגמאות לעיריות: ירושלים, תל אביב, באר שבע...

מועצה מקומית: היא רשות מקומית המנהלת יישוב קטן יותר מעיר. ראש המועצה המקומית הוא נבחר ציבור, וכך גם המועצה שלצידו. דוגמאות: באר יעקב, מטולה, שוהם, בית ג'אן, ירוחם.

מועצה אזורית: היא רשות מקומית המקיפה בתחומה כמה ישובים כפריים. מועצה אזורית מנהלת אזור: קיבוצים, מושבים או ישובים קהילתיים – קטנים מכדי שיוכל כל אחד מהם לספק לעצמו את הצרכים להם הוא זקוק. ראשו המועצות האזוריות נבחרים על ידי כלל תושבי האזור, אך חברי המועצה הם נציגים של הישובים, ונבחרים על ידי כל ישוב בנפרד. דוגמאות: חוף הכרמל, באר טוביה, חוף אשקלון

מועצה תעשייתית: רשות המנהלת אזור תעשייה בין עירוני, הכולל מספר מפעלים, שחולקים תשתית ומערכות ציבוריות משותפות. אזור התעשייה אינו שייך לשום רשות מקומית. תפקידה של המועצה התעשייתית מתמקד בהכשרה ובאחזקה של השטחים והמתקנים הציבוריים באתר. יש בארץ שתי מועצות כאלו: רמת חובב, ותפן.

איגוד ערים: רשויות מקומיות שסמוכות זו לזו, שחוק איגודי ערים מאפשר להן לשתף פעולה ביניהן, כדי לטפל בנושאים משותפים כמומים וביוב. בראש כל איגוד ערים עומדת מועצה, המורכבת מנציגי הרשויות שהתאגדו. לדוגמא: איגוד ערים דן העוסק בנושאי תברואה וסילוק אשפה וכולל את הערים בני ברק, בת-ים, גבעתיים, חולון, רמת גן, פח תקוה ותל אביב.

כיצד הופכים ממועצה מקומית לעיר:

שר הפנים הוא שמוסמך להקים עירייה, מועצה מקומית ומועצה אזורית. שר הפנים קובע את צורת השלטון המקומי על פי מספרם של התושבים (מעל 20.000 בד"כ תקום עריה), אופי המגורים ורמת הפיתוח של התשתית הכלכלית: מקורות תעסוקה, קיומה של תכנית מתאר, ניהול תקין וכו.. שר הפנים רשאי לאחד רשויות, לשנות את תחומיהן, להרחיבן ולצמצמן.

הרשות המקומית – תפקידים וסמכויות

תפקידיהן וסמכויותיהן של הרשויות המקומיות, מוגדרים בחוק: 1. פקודת העיריות, משנת 1934, 2. פקודת המועצות המקומיות, משנת 1941. הן נקבעו עוד בזמן המנדט הבריטי ואומצו על ידי הכנסת, והן הבסיס לפעולתן של הרשויות המקומיות בישראל.

סמכויות – סמכויות העיריות והמועצות המקומיות הן מתוקף חוק שנקרא : פקודת מועצות המקומיות

1. **חוקי עזר (חקיקת משנה)** – הרשויות המקומיות מוסמכות לחוקק חוקים העוסקים בהסדרת תנאי מגורים ברשות, כמו למשל- איכות הסביבה, בריאות הציבור, כבישים, ביוב, גביית מסים . אסור שחוקי העזר יהיו מנוגדים לחוק רגיל שחוקקה הכנסת (חקיקה ראשית), שר הפנים צריך לאשר את חוקי העזר , וחוקים אלו נתונים לביקורת של בג"ץ
2. **הטלת מסים -** לרשות המקומית יש סמכות להטיל על תושביה מסים על נכסים שונים (ארנונה), כגון: דירות, משרדים, בתי-עסק וכן אגרות חינוך וסלילת כבישים.
3. **שפיטה -** ברשות המקומית קיימים מוסדות שיפוט עירוניים שבסמכותם לדון רק בנושאים שבין התושב לרשות כאשר יש ערעורים של אזרחים על פעולות הרשות המקומית: כמו ניקיון, תברואה, שרותי סעד .
4. **תכנון ובנייה -** חוק התכנון והבניה מעניק לרשות המקומית סמכות לקבוע את אופי היישוב ומתוכו את אופי הבנייה. לשלטון המקומי סמכות להגדיר את שימושי הקרקע על פי העדפות ואינטרסים מקומיים . בכל מועצה מקומית יש ועדת תכנון מקומית , והדבר מתבצע באמצעות היתרי בניה . מסמכותה להפקיע קרקעות לצרכי ציבור . כל שימוש בקרקע נדרש אישור של שר הפנים .

תפקידים

הרשות מתמקדת במתן שירותים לתושב: חינוך, רווחה, מערכת ביוב, אספקת מים, הנדסה ובניין, תברואה וניקיון, כבאות, רישוי עסקים ושירותי-דת. תכנון עירוני , ביוב , תאורה , סלילת רחובות ואחזקתם , הפעלת שווקים ,גנים ציבוריים ועוד...

הספקת שירותים כזרוע של השלטון המרכזי

1. **שרותי חינוך :** משרד החינוך אחראי על התכנים, המשרד קובע את המדיניות ואת תכניות הלימודים . הרשות המקומית אחראית על הפעלת מערכת החינוך : אחזקה של מוסדות חינוך ואספקת שירותי עזר לבתי הספר . משרד החינוך מקציב לרשויות תקציבים אך לרשות המקומית יש יכולת להשפיע גם על התכנים הנלמדים , יש רשויות שמשקיעות כסף רב בקידום פרויקטים עירוניים בתחום החינוך , במימון שיעורי עזר , רכישת ציוד מתקדם וחוגי העשרה כדי לקדם את התלמידים .
2. **שרותי רווחה :** משרד הרווחה קובע מדיניות למתן שירותים והפעלתם , ומקציב להם את הכספים הדרושים . חוק שירותי הסעד מעניק לרשות המקומית את הסמכות למתן שירותים כגון

: טיפול במשפחות מצוקה , טיפול בנוער במצוקה , תחנות בריאות הנפש , טיפול בקשישים והפעלת טיפות חלב .

3. **התקנת מערכת ביוב** : הרשות אחראית לחבר את בתי הישוב לרשת הביוב , ולקח על כך שלא יוזרמו שפכים מזיקים ורעלים למערכת .

4. **אספקת מים** : הרשות המקומית חייבת לדאוג לאספקת מים לתושבים , לחלוקת מים לתושבים ולהקמת מאגרי מים .

5. **שרותי הנדסה ובניין** : הרשות המקומית אחראית על סלילת כבישים ואחזקתם ועל מתן היתרי בניה .

הספקת שירותים שלגביהם יש לרשות המקומית שיקול דעת עצמאי

6. **שירותי ספורט ותרבות**

7. **שירותי גינון וטיפוח פני העיר**

8. **שירותי כבאות**: הרשות המקומית אחראית למתן שרותי הצלה ולכיבוי שרפות באמצעות רשות כבאות מקומית .

9. **רישוי עסקים** : הרשות המקומית נותנת רישיונות להפעלת עסקים כגון חנויות , אולמות אירועים ובתי שעשועים .

10. **שירותי דת** : הרשות המקומית נדרשת לספק שירותי דת כגון עריכת נישואים , אחזקת בית כנסת ומקוואות , פיקוח על כשרות ושחיטה , וזאת באמצעות המועצות הדתיות .

מנגנוני פיקוח וביקורת : גופים שמטרתם להבטיח מנהל תקין:

1. **מבקר הרשות** : תפקידו הוא לבחון את המנהל התקין של הרשות, וכל נושאי התפקידים ברשות מחויבים להציג לו כל מסמך שדרוש לו לבדיקה .

2. **היועץ המשפטי**: הוא ממונה עי חברי מועצת הרשות והם גם יכולים לפטר אותו. תפקידו הוא לספק חוות דעת משפטית לרשות המקומית . הרשות המקומית מחויבת להתייעץ עם היועץ לפני שהיא מתקשרת בחוזה עם ספקים או מבצעת עסקאות עם גורם כלשהו . היועץ חייב להיות נוכח בישיבות של הועדות השונות , כגון ועדת המכרזים , ועדת הכספים , הועדה לתכנון ובניה , וכו' .

3. **ועדה לענייני ביקורת**

מוסדות השלטון המקומי

הרשות המקומית מנוהלת בידי 2 רשויות- ראש הרשות ומועצת הרשות. ראש הרשות וסגניו פועלים כרשות מבצעת מועצת הרשות פועלת כרשות מחוקקת.

סמכויות ראש הרשות וסגניו	סמכויות מועצת הרשות
אחראי על ביצוע עבודת הרשות המקומית. לצורך זה הוא: <u>ראש הרשות המבצעת</u> מכין הצעת תקציב לאישור המועצה. מכין תכנית לפעולות הרשות ממנה את עובדי הרשות ומפקח על עבודתם. פועל ליישום החלטות מועצת הרשות במסגרת התקציב שנקבע לה. קובע סדר יום לישיבות המועצה ומכהן כיושר ראש המועצה. מתקשר בחוזים עם גורמים שונים בשם הרשות. מייצג את הרשות כלפי גורמי חוץ.	בית הנבחרים של הרשות הכולל את נציגי התושבים – נציגים שהתושבים בחרו. סמכותה של המועצה <u>כרשות מחוקקת</u>: היא מתווה מדיניות, מנחה ומבקרת. מתקיימות ישיבות מליאה. המועצה פועלת באמצעות ועדות חובה וועדות רשות. לחוקק חוקי עזר, באישור שר הפנים. גורם מפקח על עבודת מוסדות הרשות. מאשרת את תקציב הרשות אחראית על הסדר, השלטון התקין והביטחון של הרשות. אחראית לקיום שירותים לטובת הציבור: בריאותו, ענייני התברואה והמים, להכין משק לשעת חירום(לצורך כך היא מטילה מיסים)

בכל רשות מקומית פועלות ועדות חובה ולצדן ועדות רשות. וועדות חובה מורכבות מחברי המועצה ופועלות מכוח חוק. וועדות הרשות מורכבות בעיקר מאנשי ציבור ועוסקות בנושאים שניציגי הציבור רואים בהם נושאים חשובים כמו: חינוך, חזות העיר...

ברשויות המקומיות פועלים גם:

- יועץ משפטי – שתפקידו לתת למוסדות הרשות חוות דעת מקצועיות מבחינה משפטית.
- מבקר פנימי – תפקידו לבדוק את חוקיות פעולותיה של הרשות המקומית, את היעילות והחיסכון בעבודתה, את ניהול החשבונות, את טוהר המידות של העובדים,

מקורות ההכנסה של הרשות המקומית

תקציב הרשות המקומית מורכב מהכנסותיה והוצאותיה. התקציב מוכן על ידי ראש הרשות ונמסר לאישור מועצת הרשות, ואחר כך לשר הפנים, שרשאי לשנותו או לדחותו. הכנסות הרשות:

1. **הכנסות ממיסים מקומיים** – מסי ארנונה כללית, על קרקע ובנייני מגורים, מס עסקים ואגרות שונות כמו רישיונות לשלטים, לוחות מודעות ורישיונות. שיעור הארנונה נקבע על ידי הרשות המקומית מידי שנה, אך משרד הפנים ומשרד האוצר קובעים גבולות מינימום ומקסימום לארנונה.
2. **מענקים והקצאות של הממשלה** – הממשלה מעבירה לרשויות המקומיות כספים למימון שירותים ממלכתיים הניתנים על ידי הרשות כמו רווחה, חינוך ובריאות, קליטת עליה.
3. **מענקי איזון**: הם כספים שמטרתם להשלים פערים בין ההכנסות של הרשות המקומית לבין הוצאותיה, כדי לאפשר לכל הרשויות להעניק לתושביהן שירותים בסיסיים, שאת חלקם היא חייבת לספק על פי חוק. בדרך כלל מענקים אלו ניתנים לרשויות אשר אינן יכולות התקיים רק מיסי התושבים. משרד הפנים מעביר לרשויות המקומיות מענקים לכיסוי גירעונותיהן וכן כספים לביצוע עבודות פיתוח.
4. **מקורות נוספים**: * היטלי פיתוח * אגרות שילוט * דמי חנייה וקנסות * מפעלי תרבות * קייטנות

הבחירות לרשות המקומית

בחירות לרשות המקומית מתקיימות כל 5 שנים.

הבחירות הן כלליות, שוות וחשאיות. (כח מש"ה)

הכנת הבחירות היא בידי ועדת הבחירות המורכבת מנציגי מועצת הרשות ומפקיד בחירות הממונה מטעם משרד הפנים. כל תושב של הרשות המקומית מעל גיל 17 רשאי לבחור **גם אם הוא לא אזרח ישראלי**, אך בתנאי שהוא מתגורר ברשות לפחות 6 חודשים.

הזכות להיבחר היא מגיל 21, חובה על המתמודד להיות תושב העיר. קבוצה של 750 בעלי זכות בחירה רשאית להציע מועמד לרשות העיר (500 במועצה מקומית)

קבוצה המונה 200 איש, או 2% מכלל בעלי זכות הבחירה, רשאים להגיש מועמדות כמפלגה. חלק מהמפלגות הן ארציות, מטעם המפלגות בכנסת וחלק מנציגים ורשימות אל-מפלגתיות.

התושבים מצביעים בשני פתקים: צהוב – לראש הרשות לבן – רשימה למועצה.

ראש הרשות נבחר בבחירה **אישית-רובית** כלומר: הנבחר לראש הרשות הוא המועמד שיקבל את המספר הגדול ביותר של הקולות הכשרים, אבל בתנאי שקיבל 40% מהקולות. אם אף מועמד לא השיג 40% מהקולות, נערך סיבוב שני בין שני המועמדים שקבלו את המספר הגדול ביותר של הקולות. שיטת הבחירות האישית רובית נועדה לשחרר אותן מתלות בקואליציה תורכב במועצה. והיא לא תוכל להדיחו.

ומועצת הרשות בבחירה **רשימתית-יחסית**. ההצבעה מתקיימת במקביל, בשני פתקים: פתק צהוב בו בוחרים התושבים את ראש הרשות, ופתק לבן בו מצביעים למועצת הרשות.

יתכן מצב שבו רוב חברי המועצה אינם תומכים בראש הרשות (מועצה לעומתית) והוא יתקשה בביצוע תפקידו.

הנושאים עליהם מתנהלים מאבקי כוח ברשות המקומית

איכות הסביבה : רצון למנוע מפגעי סביבה באזור המגורים

יעוד קרקעות : הרשות המקומית יכולה להשפיע על שינוי ביעוד של קרקעות: לחקלאות, לתעשייה, למגורים, ויש מאבקים בין תושבים, ובין בעלי הון

אופי חברתי תרבותי : לעיתים מתנהל ויכוח על אופיו של הישוב, הקמת מוסדות ציבור כגון בתי כנסת, אוניברסיטה, מרכזי קניות וכו'

הבחירות לרשויות המקומיות - ועקרונות הדמוקרטיה

כאמור, בבחירות לרשויות המקומיות בוחרים תושבי הרשות את ראש הרשות ואת מועצת הרשות.

עקרון שלטון העם : באמצעות השתתפות בבחירות, מבטאים תושבי הרשות את ריבונותם, שכן הם בוחרים בנציגים המקומיים שינהלו עבורם את העיר או הרשות המקומית. בבחירות המקומיות האפשרות של התושבים להשפיע רבה, וגם מידת ההיכרות שלהם עם המועמדים יכולה להיות משמעותית יותר ממערכות בחירות ארציות. בנוסף, כל תושב (מגיל 21) יכול גם להעמיד עצמו לבחירה, ובכך לייצג בעצמו את האינטרסים של בוחריו.

עקרון הכרעת הרוב: בבחירות לראש הרשות על הזוכה לקבל לפחות 40% מבין הקולות הכשרים. אם אף מועמד לא קיבל את מספר הקולות הנדרש, יתקיים סיבוב שני בבחירות כעבור 14 יום, ובו יתמודדו שני המועמדים שקיבלו את מספר הקולות הרב ביותר. בסיבוב בחירות זה יזכה המועמד שזכה במירב הקולות.

עקרון השוויון: הבחירות הינן בחירות שוות, כלומר - כל קול שווה למשנהו. יתרה מזאת, בבחירות לרשויות המקומיות, בניגוד לבחירות לכנסת, יכולים להצביע גם תושבי קבע באותה הרשות (ולא רק אזרחים), דבר אשר מדגיש את השוויון בין כלל התושבים המתגוררים במקום.

עקרון הפרדת הרשויות : בבחירות בוחרים התושבים הן את ראש הרשות (המהווה גוף ביצועי) והן את מועצת הרשות (המהווה גוף מחוקק). חלק מתפקידי המועצה הם לבקר ולהגביל את ראש הרשות בפעולותיו, בצורה דומה לאמצעי זה ברמה הארצית.

עקרון הגבלת השלטון: הבחירות, בעצם קיומן, מהוות אמצעי להגבלת השלטון, שכן נבחר הציבור יודעים שהם עומדים למבחן הציבור מדי 5 שנים. במידה והציבור אינו מרוצה מנבחריו הוא יכול להחליפם, והדבר מרתיע מפני שימוש לרעה בעוצמה שניתנת בידי הנבחרים

עקרון פיזור העוצמה הפוליטית : הימנעות מריכוז סמכויות וכוח רב מידי בידי רשות אחת, וזאת כדי למנוע מצב של עריצות, שרירותיות ושחיתות. ולכן יש פיזור עוצמה בין השלטון המקומי לשלטון המרכזי.

באילו דרכים מפקח השלטון המרכזי (משרד הפנים ושר הפנים) על השלטון המקומי?

יש לציין שמשרד הפנים הוא הממונה על השלטון המקומי והוא מפקח עליו. שר הפנים הוא הקובע איזה רשות תזכה למעמד של עיר או למעמד של מועצה מקומית. והוא קובע מהו שטח השיפוט של אותה עיר. שר הפנים קובע את השכר של ראש הרשות ושל סגניו. הוא קובע כמה תקציב ומענקים תקבל הרשות המקומית. ומה מספר חברי המועצה שיהיה בה.

1. חוקי עזר – שר הפנים מאשר את חוקי העזר שקובעת הרשות המקומית.
2. משרד הפנים – הוא שמאשר את התקציב של הרשות המקומית.
3. שר הפנים וגם שר האוצר יכולים לאשר או לדחות העלאות חורגות של מיסי ארנונה שמטילה הרשות המקומית על תושביה, לאחר שוועדת הכספים של הכנסת קבעה מראש.
4. שר הפנים הוא הקובע לרשות מקומית את גודל כוח האדם שלה.
5. **ועדה קרואה** : שר הפנים ראשי לפזר מועצה שנבחרה, במידה והיא לא מילאה את תפקידה כראוי, או בגלל מערכת יחסים עכורה בין המועצה לבין ראש הרשות, או כאשר בית המשפט פסל את הבחירות, או שמספר חברי המועצה פחת מהמניין שנקבע בחוק, כאשר הרשות נקלעת לגירעונות גדולים ושיעורי הגביה נמוכים, כאשר התקציב לא עבר תוך שישה חודשים וכו'. במקרים כאלה שר הפנים מפזר את ועצת העיר וממנה במקומה ועדה קרואה או מועצה ממונה. יכולים לכהן גם עובדי מדינה שמונו ע"י שר הפנים שיש להם ניסיון בניהול עיר.

מועצה ממונה : חבריה הם תושבי המקום שמונו ע"י שר הפנים. בכל מקרה הם יכהנו עד ששר הפנים יורה על בחירות חדשות, ויש לה את כל הסמכויות והחובות כמו למועצה נבחרת.

הקשיים בניהול הרשויות המקומיות בישראל :

1. גרעון תקציבי
2. צמצום מענקי האיזון כתוצאה ממצב כלכלי במדינה
3. מתח בין השלטון המרכזי לשלטון המקומי
4. ניהול כושל
5. פיצול פוליטי

לסיכום

בין השלטון המקומי לבין השלטון המרכזי קיימת מערכת מורכבת של קשרים: השלטון המרכזי מעביר תקציבים לשלטון המקומי לניהול ענייני השוטפים, והשלטון המקומי מהווה בעצם זרוע מנהלית מבצעת של השלטון המרכזי. יחד עם זאת, לשלטון המקומי יש אוטונומיה בתחומים רבים, והוא מחויב ראשית דבר לבוחריו אשר מתגוררים בשטח הרשות.

כלל הרשויות המקומיות בישראל מאוגדות בגוף וולנטרי בשם "מרכז השלטון המקומי", אשר מעניק להן שירותים שונים ומייצג אותן כקבוצה אל מול השלטון המרכזי.

הרשויות המקומיות הערביות

מפני שהאוכלוסייה הערבית היא קבוצת מיעוט במדינה, ומוסדות השלטון המרכזי נמצאים בשליטת יהודים, הפכו הרשויות המקומיות הערביות לזירה המרכזית לפעילות הפוליטית הערבית ולקרח קפיצה של מנהיגות מקומית לפוליטיקה הארצית. בעזרת השלטון המקומי האוכלוסייה הערבית יכולה להשיג שליטה על חייה בתחומי הכלכלה, החברה ובתחום הפוליטי. נציגי השלטון המקומי הערבי פועלים במסגרת הועד הארצי של ראשי המועצות הערביות: שמייצג את כל הרשויות המקומיות הערביות בארץ, ומקדמים בעזרתו את האינטרסים של כלל הערבים מול השלטון המרכזי.

הקשיים הייחודיים שעיימם מתמודדות הרשויות הערביות בהשוואה למגזר היהודי

אפליה בתקציבים ממשלתיים: במשך השנים סבלו יישובי המגזר הערבי מאפליה בתקציבים המועברים על ידי הממשלות

שיעור גביית מיסים נמוך: האוכלוסייה הערבית בישראל מוגדרת ברובה כאוכלוסייה ענייה, עובדה זו מקשה על הרשות המקומית הערבית בגביית מיסים ומצמצמת את הכנסותיה ממיסים בהשוואה לרשויות מקומיות יהודיות.

מחסור בפיתוח קרקעות לתעשייה: יש מחסור חמור במגזר הערבי בהקצאת קרקעות לתעשייה, רוב הקרקעות מנוצלות למגורים, מיעוט של הקמת מפעלים מוביל למחסור בהכנסות ממיסי ארנונה מהמגזר העסקי.

ישובים שאינם מוכרים: זוהי בעיה ייחודית למגזר הערבי, יש ישובים ערביים שאינם מוכרים, בישובים אלו אין מים זורמים, אין חשמל, אין מערכת ביוב מסודרת, אין מרפאות ומוסדות חינוך (רובם ישובים בדואים בנגב ובגליל)

ראש הרשות: הגוף המבצע. אחראי לכך שהחלטות המועצה יבוצעו. מועצת הרשות: משמשת כבית הנבחרים המקומי. זה הגוף המחוקק, מתווה מדיניות, מנחה ומבקר.

במועצת הרשות יש ועדות, המתמחות בנושאים/תחומים מסוימים. יש ועדות חובה שהחוק קבע, כמו למשל ועדת מכרזים, ועדת ביטחון, ועדת מל"ח (משק לשעת חירום) ועוד. ויש גם ועדות רשות, כמו: ועדת חינוך, ועדת איכות הסביבה ועוד.

אם לראש הרשות אין רוב שתומך בו במועצה, יכול להיווצר מצב שהוא אינו יכול לבצע את מדיניותו. במקרה כזה יכול שר הפנים לפזר את המועצה ולמנות ועדה קרואה, שתפעל במקום ראש הרשות והמועצה. הוועדה מורכבת מאנשים שונים, לאו דווקא תושבי הרשות. היא תנהל את ענייני הרשות עד שיהיו בה בחירות נוספות.

שאלות אשכול לתרגול

1. **הצג** שני תחומים בהם הרשות המקומית כפופה לאישור השלטון המרכזי.
הסבר כיצד מתממש פיזור העצמה הפוליטית באחד התחומים שהצגת.
2. **הצג** את עיקרון הפרדת הרשויות.
הסבר כיצד עיקרון זה מתקיים במבנה השלטון המקומי בישראל.
3. **הצג** את סמכות הרשות המקומית: הטלת מסים.
הסבר כיצד תהליך אישור הטלת המסים מבטא את עיקרון שלטון החוק.
4. **הצג** את עיקרון הכרעת הרוב.
הסבר כיצד עיקרון זה בא לידי ביטוי בשיטת הבחירות לראש הרשות המקומית בישראל.
5. **הצג** מהי" ועדה קרואה "בשלטון המקומי בישראל.
הסבר כיצד "ועדה קרואה" עלולה לפגוע במימוש עיקרון שלטון העם.
6. **הצג** את המושג" זכויות מיעוטים".
הסבר כיצד הרשויות המקומיות בישראל יכולות לממש זכויות אלו.
7. **הצג** את המושג" חוק עזר עירוני".
הסבר כיצד עיקרון שלטון העם בא לידי ביטוי בחקיקת חוקי עזר עירוניים.
8. **הצג** את המושג" זכויות חברתיות".

הסבר כיצד זכויות אלו מתבטאות בשניים מן השירותים העירוניים שמעניקה רשות מקומית.

9. **הצג** את עיקרון הגבלת השלטון.

הסבר כיצד מבקר הפנים של הרשות המקומית או היועץ המשפטי של הרשות מממשים עיקרון זה.

10. **הצג** את המושג: רוב מוחלט.

הסבר כיצד סוג רוב זה בא לידי ביטוי בבחירות לרשויות המקומיות.

11. **הצג** את מועצת הרשות המקומית.

הסבר כיצד מועצת הרשות מממשת את עקרון שלטון העם.

12. **הצג** שני תפקידים של הרשות המקומית.

הסבר כיצד אחד מתפקידים אלו מסייע למימוש זכויות חברתיות.

13. **הצג** את שיטת הבחירות היחסית.

הסבר כיצד שיטת הבחירות היחסית באה לידי ביטוי בבחירות לרשויות המקומיות בישראל.

14. **הצג** את המושג: חוק עזר עירוני.

הסבר כיצד תהליך חקיקת חוק עזר עירוני מבטא את עיקרון הגבלת השלטון.

15. **הצג** את מבנה הרשות המקומית. **הסבר** כיצד עיקרון הפרדת הרשויות בא לידי ביטוי במבנה זה.

התקשורת בדמוקרטיה

תקשורת המונים ומאפייניה, תפקידי אמצעי התקשורת במדינה דמוקרטית: דיווח עבדתי, פרשנות, פיקוח וביקורת על השלטון, מתן במה, העברת מידע ותיווך בין אזרחים, תעמולת בחירות. כוחם ועצמתם של אמצעי התקשורת: קביעת סדר יום, הבניית המציאות, עיצוב דעת קהל.

תקשורת המונים ומאפייניה

תקשורת היא תהליך חברתי של חילופי מידע בין בני אדם, תוך כדי שימוש במערכות סמלים וסימנים מוסכמים. **תקשורת המונים** מעבירה מסרים ומידע באמצעים טכנולוגיים על מנת להגיע לקהל רחב ואנונימי של אנשים בזמן קצר מאוד ובאופן פומבי. **ערוצי התקשורת העיקריים הם**: עיתונות, רדיו, טלוויזיה, רשת האינטרנט.

מקורות המידע של התקשורת:

התקשורת שואבת את המידע שהיא מפרסמת ממקורות מסוגים רבים: רשמיים ולא רשמיים, מוסמכים ולא מוסמכים, קבועים ומזדמנים, בע"פ וכתובים. מקורות אלה מגיעים בדרכים שונות:

- **הציבור**: אנשים המפרסמים או מוסרים מידע.
- **אירועים**: עצרות, הפגנות, שביתות, טכסים, אירועים חריגים.
- **ארגונים**: ארגוני מגזר שלישי וארגוני החברה האזרחית.
- **המערכת השלטונית**: אחד ממקורות המידע של התקשורת היא המערכת השלטונית. השלטון מוסר לתקשורת מידע על עמדות השלטון ומדיניותו בתחומים השונים. מסירת המידע נעשית בשתי דרכים:
  - **הדרך הרשמית** - מנגנונים: מנגנוני דוברות ויחסי ציבור נותנים שירותים לעיתונות ומספקים לעיתונות ולייתר אמצעי התקשורת חומרים כתובים, מארגנים מסיבות עיתונאים וראיונות עם אישים במערכת השלטונית.
  - **הדרך הלא רשמית** - הדלפות: הממסד הפוליטי עושה שימוש בהדלפות מטעמים שונים, הן מטעמים של טובת הציבור והן מטעמים אינטרסנטיים פוליטיים על מנת לקדם אינטרסים פוליטיים של המדליף.

מגוון מקורות המידע השונים מהם שואבת התקשורת את המידע שברשותה תורמים להיותה תקשורת חופשית ובלתי תלויה בשלטון.

תפקידי אמצעי התקשורת במדינה דמוקרטית

התקשורת במדינה דמוקרטית היא גוף עצמאי אך יחד עם זאת ישנה רגולציה על כלי התקשורת, חלים עליהם כללי אתיקה. לתקשורת מספר תפקידים מרכזיים במדינה דמוקרטית, ביניהם: **ד"ב פת"ת**

דיווח עובדתי - סיקור של אירועים והתרחשויות והפצת מידע חיוני ובעל ערך לאזרחי המדינה בתחומים שונים.

במה - כלי התקשורת השונים מאפשרים הצגת דעות מגוונות בתחומי חיים שונים, בין השאר במסגרת כתיבת טורים אישיים (פובליציסטיקה), "מכתבים למערכת" של קוראים, ראיונות, בלוגים ואף תגובות (טוקבקים) באתרי חדשות שונים.

פרשנות - התקשורת אינה מסתפקת לרוב בדיווח עובדתי אלא מספקת גם הסברים סביב המידע הנמסר, תחזיות עתידיות והערכות אודות משמעותם של האירועים.

תיווך בין השלטון לאזרחים - התקשורת מאפשרת לשלטון להציג את מדיניותו ולשכנע את הציבור בנכונותה של מדיניות זו. מן העבר השני התקשורת מעניקה במה לאזרחים, לקבוצות אינטרס ולגורמים באופוזיציה לבטא ביקורת על השלטון, להציג חלופות למדיניות השלטון, ולנסות להשיג תמיכה במדיניות זו. הפוליטיקאים עושים שימוש בתקשורת הן כמקור מידע חיוני (לנעשה הן בארץ והן בעולם) והן ככלי עזר להעברת מסריהם ולחשיפה ציבורית. באמצעות מעקב אחר דיווחי התקשורת הם למדים מה הציבור חושב וכן לומדים על מהלכיהם של יריביהם.

פיקוח וביקורת על השלטון - תקשורת ההמונים נחשבת לאחד ממנגנוני הפיקוח והביקורת הבלתי-פורמליים החזקים והמשמעותיים. במסגרת זו, התקשורת מבצעת עבודת תחקיר אשר מביאה לחשיפת מידע אודות התנהלות השלטון וגופים שונים או מדגישה נושאים שהציבור אינו חשוף להם, ובכך מאפשרת לאזרחים לקבל מידע אודות פעילות השלטון ולפקח על מהלכיו. בנוסף, התקשורת מהווה במה בה ניתן למתוח ביקורת על התנהלותם של נבחרי ציבור ושל גופים ציבוריים.

תעמולת בחירות - בתקופת בחירות משמשת התקשורת אמצעי למפלגות המתמודדות להעביר לציבור מסרים ורעיונות.

כוחם ועוצמתם של אמצעי התקשורת

אמצעי התקשורת ממלאים תפקידים שונים ומשמעותיים והם נחשבים לבעלי כוח רב מאוד במדינה דמוקרטית, וזאת ממספר סיבות:

התקשורת קובעת סדר היום הציבורי - אמצעי התקשורת קובעים את הנושאים השונים שיגיעו לידיעת הציבור וכן את סוג המידע ואופיו, ולכן יש להם השפעה רבה על הסוגיות שיעסיקו את האזרחים.

התקשורת מבנה מציאות ומעצבת דעת קהל – התקשורת עוסקת בדיווח ושיקוף המציאות ובפרשנות של אירועים שונים. עורכי עיתונים, כתבים ופרשנים בוחרים את הדרך שבה יסקרו אירועים שונים. הבחירות הן רבות ומגוונות: מה להבליט ומה להצניע, מה היקף הסיפור, מהי כותרת ראשית ומהי כותרת המשנה, מה יפתח את מהדורת החדשות ומה יופיע בתחתית הדף הראשי או בעמוד האחרון וכו'. כך במידה רבה משפיעה התקשורת על תפיסת המציאות שלנו כצרכני התקשורת ועל עמדותיהם של מקבלי ההחלטות. בתקופת בחירות התקשורת קובעת, במידה מסוימת, מה יהיו הנושאים במערכות הבחירות (סדר יום חברתי או בטחוני, למשל) ועשויה בכך להשפיע על תוצאות הבחירות.

מכאן שלאמצעי התקשורת השפעה רבה מאוד על האזרחים ועל השלטון, והם נחשבים לבעלי עוצמה רבה במדינה דמוקרטית.

על מנת **לצרוך את אמצעי התקשורת באופן מודע ומושכל**, יש להיות מודעים לכך שכל אמצעי תקשורת **מונעת על ידי אינטרסים ואידיאולוגיות שונים**, נתון למגבלות שונות ופועל בדרכים מגוונות. חשוב לזכור שהתקשורת מציגה לעיתים תמונה שאינה משקפת בצורה מהימנה את המציאות בשל רצונה להשפיע על עיצוב דעת הקהל, ופעמים רבות היא קובעת את סדר היום הציבורי על ידי העלאת נושאים שיש לה אינטרס בקידומם. הדבר בא לידי ביטוי לא רק בבחירות הנושאים אלא גם באופן הצגתם – הן בתוכן והן במעטפת התקשורתית (צילום, בחירת מרואיינים, עיצוב גרפי וכו').

גישות שונות לתפקידה של התקשורת

תקשורת מדווחת - גישה לפיה תפקיד העיתונאי הוא לסקר את האירועים וליידע את הציבור אודות הנעשה באופן אובייקטיבי עד כמה שניתן וללא הבעת דעה - בלתי אפשרי להשגה באופן מלא.

תקשורת מעורבת - גישה לפיה תפקיד העיתונאי הוא לנסות ולהשפיע על הנעשה במדינה בהתאם להשקפת עולמו באמצעות דיווח על המאורעות באופן המשקף את עמדותיו ונטיותיו וגיוס תמיכה להודעה.

צנזורה

- **צנזורה** - איסור מטעם השלטונות לפרסם דברים. מוטל על כלי התקשורת בהתאם לחוקים שונים
- **צנזורה מרצון** - כאשר כלי התקשורת מקבלים מידע ונמנעים מפרסומו בשל פגיעה אפשרית בביטחון המדינה, במורל הלאומי או באינטרסים ציבוריים אחרים.
- **צנזורה חיצונית** - הצנזור מטעם המדינה יכול לפסול פרסום ידיעות שונות עוד טרם הופצו לציבור

- **תקשורת מגויסת**-תקשורת המבטאת את עמדת השלטון, מביעה תמיכה במדיניותו ובפעולותיו, נמנעת מהעברת ביקורת, מפרסום תחקירים ומהפניית שאלות נוקבות.

עצמאות ואי תלות של אמצעי התקשורת בחקיקה

אמצעים המגבילים את התקשורת

1. **פקודת העיתונות**- יש צורך ברישיון להוציא לאור עיתון. החוק מעניק לשר הפנים את הזכות להפסיק את פעילותו של עיתון או לאסור את הפצתו. חוק זה מקורו בתקופת שלטון המנדט הבריטי, 1933, מטרתו להגביל את חופש העיתונות. לפי חוק זה, השלטון יכול לפקח על התקשורת, לקבוע למי מותר ואסור להיות בעל עיתון ועורך עיתון, תוך השלטת משטר של רישוי על אמצעי התקשורת.
2. **הצנזורה הצבאית**- יחידה השייכת לאגף המודיעין בצה"ל ותפקידה לפקח ולאסור על פרסומן והפצתן של ידיעות ביטחוניות.(צנזורה פורמלית) הצנזורה הצבאית הפועלת בישראל פועלת לפי החוק המנדטורי משנת 1945, תקנות הגנה (שעת חירום).
3. **חוק העונשין (1977)**- קוצב חמש שנות מאסר למי שמפרסם פרסום שיש בו כדי להמריד, להסית.
4. **צו איסור פרסום** - סעיף 70(ה1)(1) לחוק בתי המשפט: "בית משפט רשאי לאסור פרסום שמו של חשוד שטרם הוגש נגדו כתב אישום או פרט אחר מפרטי החקירה, אם ראה כי הדבר עלול לגרום לחשוד נזק חמור ובית המשפט סבר כי יש להעדיף את מניעת הנזק על פני העניין הציבורי שבפרסום; ...".
5. **אתיקה עיתונאית** - לממסד העיתונאי היכולת לפקח על עבודתם של העיתונאים ואף להטיל סנקציה במקרה של חריגה מהכללים.
6. **אילוצים פוליטיים** – גורמים פוליטיים משפיעים על כלי התקשורת בדרכים פורמליות ובלתי פורמליות, בעיקר בתחום השידור הציבורי, כדי שיספקו מידע ופרשנות לטובת האינטרסים שלהם או שיבלמו מידע ופרשנות המזיקים לאינטרסים אלה. (טוקטלי, עמ' 264-265, 290; דן כספי ויחיאל לימור, "המתווכים", הוצאת ספרים עם עובד, תל אביב, 1992, הקדמה-הדגם הישראלי)
7. **בעלות פרטית על כלי תקשורת** – משפיעה על הפרסום העיתונאי על פי השקפתם הפוליטית ועל פי האינטרסים הכלכליים של הבעלים. רשאי וזכאי בעלים של עיתון, גוף ציבורי או חברה פרטית, לכוון את עיתונו לנתיבים הרצויים לו, ולמנוע פרסומים נוגדים. רשאי בעל עיתון

לקבוע את הקו הפוליטי, הכלכלי והתרבותי של עיתונו, ואיננו חייב לפרסם בעיתונו דעות נוגדות. רשאי בעלים של עיתון, ישירות או באמצעות מי שמונה לכך, להטיל על עיתונאי המועסק אצלו לכתוב כתבה על נושא הנראה לו חשוב והוא יכול להנחותו בקווים כלליים של הרצוי. אין עיתונאי בתחום בו הוא כותב רשאי לסרב לכתוב אותה כתבה. [...] אין בסירוב העיתון לפרסם מאמר זה או אחר של עובד פגיעה בחופש הדיבור של העיתונאי. (נשיא בית הדין הארצי לעבודה, השופט מנחם גולדברג, דב"ע נג/3-223 פלסטין פוסט בע"מ נ' ג'ואנה יחיאל פד"ע כז 436, מובא על ידי משה הנגבי, חופש העיתונאי).

אמצעים השומרים על עצמאותה של התקשורת

זרימת מידע חופשי ללא צנזורה וללא שליטה ממסדית על אמצעי התקשורת היא תנאי לכך שהתקשורת תוכל למלא את תפקידה בביקוח וביקורת השלטון ובשמירה על זכויות האדם והאזרח. בישראל קיימים כמה אמצעים להבטחת אי תלותה של התקשורת: חוקים המתייחסים לתפקידי התקשורת ולגבולות הצנזורה, פסקי בג"צ המורים על הדרך לאזן במקרי ספק ותקנת החיסיון העיתונאי.

1. **תקשורת פלורליסטית וגלובאלית** - הציבור חשוף כיום למידע רב וממקורות רבים ומגוונים. המידע המופץ באתרי האינטרנט בארץ ובעולם ובשידורי טלוויזיה מהעולם אינו כפוף להסכמי צנזורה. אפילו בנושאים של ביטחון המדינה.

2. **מעורבות בג"צ** - בפסיקות בג"ץ "קול העם" (1953) ובג"ץ "שניצר נגד הצנזור הצבאי הראשי" (1988) הגן בג"ץ על חופש הביטוי וחופש העיתונות, בצד הדגש על שמירת ביטחון המדינה. מתוקף זאת הורה בג"ץ על פתיחת עיתון שנסגר בהוראת השלטונות, ועל פרסום ביקורת על נושאי תפקידים ציבוריים.

3. **חסיון עיתונאי** - עיתונאי רשאי שלא לחשוף את מקורותיו (על פי פסיקת בג"ץ מרים צחי 2012). זאת, כדי להבטיח את יכולתו של העיתונאי לבצע את תפקידיו. במציאות נחשפים העיתונאים ללחצים מגוונים והם אינם עמידים לחלוטין בפניהם.

4. **הגנה על ידי בית המשפט** - בית המשפט מגן על הפרסום העיתונאי הן כאשר ההגנה היא "אמת דיברת" (הארץ נ' חברת החשמל 9/77) וגם "פרסום בתום לב" "ואמת לשעתה" (פלוגי נ' אילנה דיין 751/10) (תהילה אלטשולר)

5. **חוק נגד בעלות צולבת** - כדי לצמצם את ההשפעות של ה"צנזורה הפרטית של הבעלים" על פרסום מידע, הוגבלה בחקיקה האפשרות ל"בעלות הצולבת" (cross ownership), האפשרות שאותו אדם יהיה בעליו של עיתון וגם בעלים של תחנת שידור, וישלוט בכל מקורות המידע ובימות הדיון הציבורי. כך נחסמה דרכם של בעלי שליטה בעיתונות הכתובה למעורבות

בזיכיונות השידור המסחרי ברדיו ובטלוויזיה. (תיקון לחוק הרשות השנייה לטלוויזיה ורדיו התש"ן-1990, סעיף 41 (ב), (ג)).

6. **מועצת העיתונות** - מופקדת על שמירת הערכים של עיתונות חופשית, בהם חופש הביטוי וחופש הבעת הדעה. נציגי המועצה מגינים על חופש העיתונות בכנסת ובמאבק על דעת הקהל. המועצה נלחמת לביטול יוזמות חקיקה המבקשות להטיל הגבלות על חופש הביטוי; נאבקת בפעולות של גופים שלטוניים נגד עיתונאים וכלי תקשורת; ופועלת נגד מונופולים וקרטלים בתקשורת הישראלית.

תקנון האתיקה קובע: "סעיף 23(ב) "מו"ל של עיתון ובעליו יבטיחו את קיום התנאים המאפשרים לכל עבודה עיתונאית הנעשית בעיתון להתבצע על פי העקרונות של האתיקה המקצועית". סעיף 24 מוסיף "לא יפורסמו בשמו של עיתונאי כתבה או מאמר שתוכנם שונה באופן משמעותי על ידי עורך ללא הסכמת העיתונאי".

מערכת החוקים וכללי האתיקה העיתונאית אינם חלים על האינטרנט

עם כניסת האינטרנט חל שינוי מהותי במפת התקשורת. לצד ארגוני התקשורת המסורתיים קם ארגון תקשורת בעל טכנולוגיה חדישה ומשוכללת, אשר עליו לא חלים חוקים או כללי פיקוח. בשנים האחרונות מתלבטים ברחבי העולם כיצד ניתן להחיל נורמות משפטיות על הפעילויות שונות המתבצעות באינטרנט. אמנם, לרוב אין פעולות אלה עוברות על החוק, אולם למעשה הן חורגות מכללי היסוד של האתיקה העיתונאית המקובלת על אמצעי התקשורת המסורתיים.

ההתלבטות נובעת מעצם העובדה, כי מדובר בטכנולוגיה חדשה, שלא הייתה מוכרת עד עתה ולה יש כלים רבי עצמה המאפשרים תקשורת חדישה: ראשית היקף המידע באינטרנט הוא עצום, הוא מגיע במיידיות ללא כל זמן המתנה או אישור כיון שהוא נגיש לכל, תפוצת המידע רחבה ביותר: ניתן לדעת כל דבר ועל כל אחד מכל מקום בעולם. עלות הפקת המידע באינטרנט היא אפסית וזמינה לכל.

אמנם טכנולוגיה זו מאפשרת יתרון רב בתקשורת, אך יחד עם זאת טומנת בחובה קשיים בפיקוח על המידע העולה באתרי האינטרנט. כל אדם יכול בעלות אפסית להעלות אתר משלו, ללא כל צורך ברישיון או בהוכחת פרופסורה. הוא יכול לכתוב חדשות, מידע רגיש, חומר פרסומי או דברי הגות פרטיים וככל העולה על מוחו. אך, כאן נעוצה הבעיה. קיים העדר גבולות בין סוגי המידע השונים, ולציבור קשה להבחין האם מדובר במידע חדשותי או בפרסום, בין מידע לדעה. הדבר מתחדד כאשר ניתן לגלוש ולעבור בין האתרים השונים על-ידי לינקים – אדם יכול לקרוא באתר חדשותי, אך בקליק אחד לעבור לאתר אחר לגמרי, השונה מהותית מהאתר הראשון. כך יכול הוא להיתקל במידע לא מהימן, בניגוד לאתר הראשון אליו נכנס.

בנוסף, לציבור אין דרך לגלות מיהו הכותב, האם הוא עיתונאי, בעל אינטרס או צד בעניין. יש אף בעלי אתר, דוגמת אתר רוטר, אשר אינם מכחישים כי הם רק מספקים מידע מכל דיכפין, מבלי לבדוק כלל. כך, ללא כל פיקוח על התכנים יכול להתפרסם מידע שקרי, רגיש ואף פוגעני.

באינטרנט אין פיקוח על התכנים טרם פרסומם וכיון שאין כל מגבלה אין חשיבה על זכויות הפרט, כמו חדירה לפרטיות, לשון הרע, מגבלות ביטחוניות רגישות ועוד. על-כן עולה חשש, כי באתרים השונים מתפרסם מידע שלא נבדק טרם פרסומו, ועל-כן יכול להיות **מידע שקרי, מוטעה ולעיתים אף מידע רגיש שעצם פרסומו עלול לפגוע באדם כלשהו או במדינה כולה**. חשש זה גובר בפרט בעתות משבר ומלחמה כאשר צריכת החדשות מוגברת בקרב הציבור. כיון שכל אדם יכול להעלות אתר ברשת בשל העלות האפסית עולה החשש כי מדובר **במקור לא מהימן** - הציבור לא יכול להבחין האם מדובר בעיתונאי, או בעל אינטרס בנושא או שמא מדובר באדם פרטי המביע את דעתו האישית. קיים **העדר גבולות בין המידע השונה ברשת**.